

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEY‘ Bİ‘L-VEFA VE OSMANLI
UYGULAMASINDAKİ YERİ

AHMET HARUN BİLGE

2501171541

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FETHİ GEDİKLİ

İSTANBUL- 2020

ÖZ

BEY‘ Bİ‘L-VEFA VE OSMANLI UYGULAMASINDAKİ YERİ

AHMET HARUN BİLGE

Bu çalışmamızın maksadı, bey‘ bi‘l-vefa sözleşmesinin menşeyini ve doğduğu hukuki zemini ortaya koyduktan sonra kuruluşunu, hükümlerini, nihayet sona ermesini ele almaktır. Birinci bölümde bey‘ bi‘l-vefanın doğduğu tarihi ve hukuki zemin tasvir edilmiş, sözleşmenin hukuki tanımı verildikten sonra hukukçularca nasıl değerlendirildiği ve etrafında hangi görüşlerin şekillendiği açıklanmıştır. İkinci bölümde sözleşmenin unsurları ve hukuka uygun olarak kurulması için her bir unsorda bulunması gereken şartlara temas edilmiştir. Üçüncü bölümde ise sözleşmeden doğan hak ve yükümlülükler sayıldıktan sonra sözleşmenin sona erme biçimleri ortaya konmuştur. Çalışmamızda bey‘ bi‘l-vefanın yalnızca nazarî yönüne değil, İstanbul Kadı Sicillerinden faydalanılarak her bir başlık altında uygulamaya yansıyan şekli de ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bey‘ Bi‘l-Vefa, Bey‘ Bi‘l-İstiğlâl, Gerialım Hakkı, Rehin, Borç, Vade, Faiz Yasağı, Kabz.

ABSTRACT

BAI BI'L-WAFA AND ITS PLACE IN OTTOMAN PRACTICE

AHMET HARUN BILGE

The purpose of this study is to exhibit the establishment, provisions, and termination of *bai bi'l-wafa* (contract of sale with right to repurchase), after revealing its origin and legal basis. In the first part, the historical and legal grounds on which *bai bi'l-wafa* arose are described. After the legal definition of the contract is given, how it is evaluated by jurists and what views are shaped around it are explained. In the second part, the elements of *bai bi'l-wafa* and the conditions necessary for the contract to be established lawfully are discussed. In the third part, after counting the rights and obligations arising from *bai bi'l-wafa*, the types of its termination are presented. In our study, not only the theoretical aspect of *bai bi'l-wafa* is set forth, but also the forms reflected in the application are shown under each heading by making use of the Istanbul Kadi Registers.

Key Words: Bai Bi'l-Wafa, Bai Bi'l-Istiglal, Right to Repurchase, Pledge, Loan, Due Date, Interest Prohibition, Reception.

ÖNSÖZ

Bir şeyi, semeni iade edince geri almak şartıyla satmak olarak tarif edilen bey‘ bi‘l-vefa sözleşmesi, İslam Hukukunun faiz yasağına karşı geliştirilen hukuki çarelerden biridir. Sözleşmedeki söz konusu vefa şartının hukuki mahiyeti ve sözleşmeyi nasıl etkilediğine dair ihtilaflar ise sözleşmenin mahiyetine dair farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yüzyıllar boyu teminat ve menfaat karşılığı borçlanma yolu olarak çeşitli coğrafyalarda uygulandığı gibi Osmanlı devrinde de her milletten ve toplumun her kesiminden teveccüh gören bey‘ bi‘l-vefaya dair, gerek fetva mecmualarında gerekse de Kadı Sicillerinde pek çok kayda rastlamak mümkündür. Söz konusu kayıtlar hem bu sözleşmenin uygulanışını daha iyi anlamaya imkân vermekte hem de tarafların kimlikleri, aralarındaki ilişkiler, ihtilaflardan doğan davalar gibi hususlardan hareketle Osmanlı cemiyetini tasvir etmek bakımından önemli ve renkli malzemeler sunmaktadır. Dahası, Osmanlıların bu sözleşmenin çeşitli türlerini geliştirerek en az bey‘ bi‘l-vefanın kendisi kadar yaygın şekilde uygulamaları ve hukuki temellendirme yolunda ilmî mesai sarf etmeleri, bey‘ bi‘l-vefayı Türk hukuk tarihi bakımından bir kat daha önemli kılmaktadır.

Bu yüksek lisans tez çalışmamızın maksadı, bey‘ bi‘l-vefayı tarihi ve hukuki zemini ile ortaya koyduktan sonra borçlar hukuku yönüyle unsurlarını, kuruluşunu, hükümlerini ve sona ermesini açıklamak, bütün bunları her safhada Osmanlı hukukunun klasik devrine ait uygulamalardan örneklerle desteklemektir.

Ders dönemimde Osmanlı hukukunun klasik dönemine ait bir borçlar hukuku konusunu ödev olarak vererek bir bakıma tez dönemim için bilgi ve kaynak altyapısına sahip olmamı sağlayan, tez dönemimde de şekle ve muhtevaya dair tavsiyeleriyle her safhada yol gösteren sayın danışman hocam Prof. Dr. Fethi Gedikli’ye teşekkürü borç bilirim.

Hukuk lisans eğitimim boyunca yakın ilgisi ve yol göstermeleri ile bu alana yönelmemde etkili olan, çalışmam esnasında da kıymetli tavsiyelerini esirgemeyen muhterem Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci hocama; lütfedip vakit ayırarak tezimi

okuyan, kıymetli değerlendirmeleri ve tavsiyeleri ile bu çalışmanın olgunlaşmasında büyük katkısı bulunan saygıdeğer Doç. Dr. Ömer Bağcı hocama en derin teşekkürlerimi sunmalıyım.

Dünyanın ve dahi ülkemizin bu çok talihsiz devresinde bile, ihtiyaç duyduğum eserlere ulaşmamı mutlak hızından taviz vermeksizin sağlayan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesine, Beyazıt Devlet Kütüphanesine ve ayrıca Millet Yazma Eserler Kütüphanesi müdiresi Melek Gençboyacı Hanımefendiye teşekkür ederim.

Yüksek hedefleri uğrunda karşılıksız sağladıkları eğitim ve burs imkanlarıyla lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca adeta ikinci bir üniversite bitirten, ders ve tez dönemlerimde de zengin kütüphanesinden çokça faydalandığım İSAR Vakfı'na ve burada senelerdir bizlere ders veren saygıdeğer hocalarıma çok teşekkür ederim.

Kendimi bildiğim ilk günden bu tarafa bana öğrettikleri ile İslam-Osmanlı hukukunun kapısını aralayan, bu çalışmam süresince de bilhassa klasik eserleri taramamda yardımcı olan, kütüphanesini daima istifademe açan aziz pederim Macit Bilge'ye ne kadar teşekkür etsem azdır.

İzmir, 2020

Ahmet Harun BİLGE

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEY‘ Bİ’L-VEFANIN TARİFİ ve MAHİYETİ

1.1. Bey‘ Bi’l-Vefa Nedir, Nasıl Ortaya Çıkmış ve Nasıl Karşılanmıştır?.....	6
1.1.1. Bey‘ Bi’l-Vefanın Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan İhtiyaçlar	6
1.1.2. Bey‘ Bi’l-Vefanın Tarifi	7
1.1.3. Bey‘ Bi’l-Vefanın Ortaya Çıkması, Mezheplerin Tutumları ve Bilhassa Hanefi Mezhebinin Değerlendirmesi.....	10
1.1.4. Bey‘ Bi’l-Vefa ve Osmanlılar.....	13
1.1.4.1. Faizsiz Muamelede Bulunmak.....	15
1.1.4.2. Alacağa Teminat Sağlamak	17
1.1.4.3. Borcun Vadesini Uzatmak	17
1.1.4.4. Vakfa Gelir Temin Etmek.....	18
1.2. Bey‘ Bi’l-Vefanın Hukuki Mahiyetine Dair Görüşler	19
1.2.1. Satım Akdi Sayan Görüş	20
1.2.1.1. Batıl Bir Satım Akdidir	20
1.2.1.2. Fasit Bir Satım Akdidir	20
1.2.1.3. Sahih Bir Satım Akdidir	23
1.2.2. Rehin Akdi Sayan Görüş	24
1.2.3. Karma Akit Görüşü.....	27
1.3. Osmanlı Uygulaması.....	29
1.3.1. 16. Yüzyıl	29

1.3.2. 17. Yüzyıl	32
1.3.3. 18. Yüzyıl	37
1.3.4. 19. Yüzyıl	39
1.3.5. Mecelle’de Bey‘ Bi’l-Vefa	39
1.4. Bey‘ Bi’l-Vefanın Çeşitli Görünümleri.....	41
1.4.1. Bey‘ Bi’l-İstiğlâl.....	41
1.4.2. Ferağ Bi’l-Vefa.....	49
1.5. Roma Hukukunda Vefa Hakkı.....	51
1.6. Türk Hukukunda Vefa Hakkı	51

İKİNCİ BÖLÜM

BEY‘ Bİ’L-VEFANIN KURULUŞU: AKDİN UNSURLARI, İNİKAT ve SIHHAT ŞARTLARI

2.1. Akdin Tarafları.....	56
2.1.1. Ehliyet.....	57
2.1.2. Tarafları Tek Kişinin Temsil Etmemesi	61
2.1.3. Satıcı veya Müşterinin Birden Fazla Olması	62
2.2. Karşılıklı İrade Beyanları	64
2.2.1. İcap ve Kabul İçin Kullanılan İfadeler	64
2.2.2. Akdin Şekli	67
2.2.3. Meclis Birliği	69
2.2.4. Vade Tayini	71
2.2.5. Semen Vaktinde İade Edilmezse Müşterinin Satılana Malik Olacağı Şartı	75
2.3. Vefaen Satılan Mal (Mebi‘).....	78
2.3.1. Meşru Bir Mal Olması.....	79
2.3.2. Malum Olması	81
2.3.3. Tesliminin Mümkün Olması.....	83
2.3.4. Satıcının Satılana Malik Olması Şart Mıdır?.....	83
2.3.5. Hisseli Olmaması.....	84

2.3.6. Ayrılmış Olması.....	90
2.4. Semen	91
2.4.1. Malum Olması	91
2.4.2. Mevcut Olması.....	92
2.4.3. İfası Gerekli Bir Borç Olması.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKDİN HÜKÜMLERİ ve SONA ERMESİ

3.1. Satılanın Kabzı.....	97
3.1.1. Hakiki Kabz	97
3.1.1.1. Akit Meclisindeki Kabz	98
3.1.1.2. Akit Meclisi Dışındaki Kabz	99
3.1.2. Hükmen Kabz	100
3.1.3. Kabzın Sonuçları	100
3.2. Borcun Satılana Bağlanması.....	101
3.3. Hapis Hakkı.....	102
3.4. Satılandan Faydalanma.....	103
3.4.1. Müşterinin Satılandan Faydalanması.....	103
3.4.1.1. Kullanma.....	106
3.4.1.2. Semerelerinden Faydalanma	107
3.4.2. Satıcının Satılanı Kullanması	108
3.5. Satılanın Masrafları.....	109
3.6. Müşterinin Rüçhan Hakkı	109
3.7. Akdi Tevarüs.....	111
3.8. Fasit Akdin Hükümleri	112
3.9. Akdin Sona Ermesi.....	115
3.9.1. Semenî İade	115
3.9.2. Akdi Fesih.....	116
3.9.3. Müşterinin Satılanın Bedelinden Alacağını Tahsil Etmesi.....	117

3.9.4. Vadenin Dolması	120
3.9.5. Satılanın Yok Olması.....	121
3.9.6. İbra ve Hibe	123
3.9.7. Akdi Sona Erdiren Hukuki Tasarruflar.....	124
3.9.7.1. Rehin Akdi.....	124
3.9.7.2. Kira Akdi	125
3.9.7.2.1. Satıcının Satılanı Kiraya Vermesi.....	125
3.9.7.2.2. Müşterinin Satılanı Kiraya Vermesi	125
3.9.7.3. Ariyet ve Vedia Akdi.....	126
3.9.7.4. Satım Akdi	127
3.9.7.4.1. Satıcının Satılanı Satması	127
3.9.7.4.2. Müşterinin Satılanı Satması	129
3.9.8. Sulh.....	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA.....	135

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
Ar.	: Arapça
A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: Bin (Ar. Oğlu)
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
bt.	: Binti (Ar. Kızı)
c.	: Cilt sayısı
C.	: Cilt numarası
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
eBK	: Eski Borçlar Kanunu
Ed.	: Editör
eMK	: Eski Medeni Kanun
H.	: Hicrî tarih
Haz.	: Yayına hazırlayan
hk.	: Hüküm no
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İKS	: İstanbul Kadı Sicilleri
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
karş.	: Karşılaştırınız
m.	: Madde
orj.	: Orijinal metin no
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
Trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Basım tarihi yok
v.	: Veledi (Ar. Çocuğu)
v.b.	: Ve benzeri

v.d. : Ve diğlerleri/Ve devamı
vr. : Varak
y.y. : Yayımıcı yok/Yayım yeri yok
Yön. : Proje yönetmeni

GİRİŞ

Bey‘ bi’l-vefa yahut vefaen satım; faizsiz borç para bulmak, buna karşılık alacaklıya da meşru bir yoldan menfaat sağlamak maksatlarıyla geliştirilmiş bir sözleşme tipidir. İslam Hukukunun her bir dalında, aynı hukuk ekolü (mezhep) içinde dahi metodolojik farklardan yahut zaman ve şartların değişmesinden kaynaklanan pek çok farklı görüşe rastlanması olağandır. Vefaen satım sözleşmesini bu görüş farklılıklarının çoğundan ayıran husus ise, bünyesinde yer aldığı hukuk sisteminin ilk asırlarından beri bilinen bir sözleşme olmayıp sonraki devirlerde bir takım mahalli ihtiyaçlar sonucu geliştirilmiş olması, bu sebeple de hukuki esasına dair farklı teşhislerin bulunmasıdır. Gerçekten de ortaya çıktığı ilk devirlerden bu tarafa, bu sözleşme etrafında gerek hukuki esasına gerekse de fer‘î hükümlerine dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar, bu sözleşmenin bir çeşit satım akdi oluşu, rehin akdi oluşu ve bunlardan farklı olarak kendi başına *sui generis* bir sözleşme tipi oluşu fikirleri etrafında toplanmaktadır. Satım, kira gibi sözleşmelerden farklı olarak İslam Hukukunun uygulayıcılara ve hukukçulara açtığı alanda doğan bu sözleşme, hem bu nazari mahiyeti bakımından hem de etrafındaki görüş farklılıklarının gözlemlenebileceği derecede bol malzeme sunan Türk uygulaması bakımından bir araştırmacı için hayli ilgi çekicidir.

Vefaen satımı hukuken vasıflandıran ilk hukukçuların kökenlerinin ve bu sözleşmenin ortaya çıkış şekline ait rivayetlerin, klasik eserlerce ittifakla Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinin şehirlerine dayandırıldığı görülür. Buralar ise söz konusu devirlerde ilk Türk-İslam devletlerinin idaresinde olup hatırı sayılır bir Türk nüfusla meskûn bulunmaktadır¹. Birkaç asır sonra tarih sahnesine çıkan Osmanlılar da bu

¹ İslam öncesi Türk Hukuklarında vefaen satımın karşılığı olabilecek müstakil bir akit türüne rastlamadık. Bununla birlikte, Uygurlardan günümüze kalan zengin yazılı miras arasında vefaen satımı hatırlatan şu senet kayda değer: “*Koyun yılı Erem ayı (yeni ayın) onuncu günü. Ben Tasık şu yazıyı Turi’ya veriyorum. Şehirde oturduğum için benim pek çok masraflarım ve alacaklarım vardır. Ben makul ve idareli surette yaşayamıyorum. Kendim ihtiyarladım da. Onun için ben Turi ile şöyle bir anlaşma yaptım. ‘Ben Tasık’a ait olan üç kişi vasıtasıyla işletilebilecek üzüm bağımı Sen, Turi, alırsın, buna mukabil Sen, Turi, benim borçlarımı öder misin? İstemiyorum dersen, başkasına veririm.’ Bunun üzerine Turi dedi: ‘Ben senin borçlarını öderim, üzüm bağını başkasına bırakmam.’ Ben, ona bağı teslim ettim ve ona dedim: Sen (borçlara ait) yazıları (senetleri) almalısın ve şu şeyleri (borçları) vermeli (ödemeli)sin: Parça Toyın’a yarım tavar, Katuk’a yarım küp şarap, Yumşak’a iki Sık Ür ve bir siyah elbise, Kitay Bukay’a üç tavar. Bu şeyleri vererek Turi benim borçlarımı ödemelidir. Eğer ben, Tasık, dönüp Turi’ya bütün bu şeyleri ödersem, ben Turi Ona (Tasık’a) üzüm bağını iade ederim. Eğer*

hukuki mirası faal olarak kullanmıştır. Gerçekten de gerek fıkıh kitapları gerek fetva ve sakk mecmuaları gerekse de Kadı Sicilleri; Osmanlıların, bu sözleşmeye yaygın olarak başvurmak bir yana, çeşitli nevilerini de geliştirdiklerini göstermektedir. Vefaen satım nihayet *Mecelle* bünyesinde tedvin edilmiş, bununla da kalmayarak uygulanışına dair zaman içinde *irade-i seniyye* yahut kanun şeklinde birtakım düzenlemelere de gidilmiştir. Bu durum ise bu sözleşmenin yalnızca klasik döneminde değil, esasen İslam-Osmanlı hukuku yürürlükten kaldırılıncaya kadar uygulamada teveccüh gördüğünü ortaya koymaktadır. Bütün bunlar vefaen satımı Osmanlı hukukunun çatısı altındaki pek çok müessese arasında seçkin bir mevkie koymakta, milli hukuk tarihimiz bakımından bir kat daha incelenmeye değer kılmaktadır.

Çalışmamızın planı, vefaen satım sözleşmesini tarihi ve hukuki zeminiyle beraber ortaya koyduktan sonra kuruluşu, hükümleri ve sona ermesi yönlerinden incelemek, bütün bunları yaparken de örnek olarak her safhada ve her başlık altında Osmanlı hukukunun klasik devrinden uygulamalar göstermektir. Böylelikle karşılıklı olarak hem nazari bilgilerle kastedilenler uygulamadaki yansımaları ile birlikte daha iyi anlaşılacak hem de uygulamaya dair sözleşme ve dava örnekleri hukuken vasıflandırılmış olacaktır. *Mecelle* bünyesinde tedvin edildikten sonra bu sözleşmenin uygulamaya nasıl yansıdığı hususu ve hakkında yapılan ilave düzenlemeler ise çalışmamızın dışında kalmakta olup yalnızca sözleşmenin tarihi seyri anlatılırken giriş mahiyetinde açıklamalarla yetinilecektir².

Vefaen satımı incelerken en temel kaynaklarımız, hiç şüphesiz, Osmanlı hukukunun klasik devrine ait nazarî eserler olan fıkıh kitaplarıdır. Bu meyanda esas olarak Hanefi mezhebinin en muteber *fürû' u fıkıh* kitaplarından faydalanılacaktır. Zira Hanefilik hem bu sözleşmenin ortaya çıktığı vasattaki hâkim hukuk ekolüdür hem de onu ilk meşru kabul eden ve bünyesine dahil ederek esaslarını tespit edenler Hanefi

ben Tasık üç yıl içinde bu şeyleri Turı'ya iade etmezsem, üzüm bağım borçlarımın ivazı olarak Turı'nın (hukuki) mülkü olsun! Tanık Kerskiç, Tanık Kükrünç Buka. Bu mühür ben Tasık'ındır. Ben parça Tokmuş bu ihtiyar Tasık'ın. İmlası altına yazdım." (Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 77.)

² Konuyla ilgili müstakil çalışma olarak bkz. Abdullah Musab Şahin, "Mecelle'de Vefaen Satış Sözleşmesi", İstanbul, Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019; İsmail Hakkı Bahadır, "Ahmet Cevdet Paşa ve İslam Hukukuna Katkıları (Risaletü'l-Vefa Örneği)" Düzce, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

hukukçulardır. Bu bakımdan vefaen satımın hukuki nazariyesi, Hanefî mezhebinin bir eseridir. Dahası bu mektebin gerek Asya'daki gerekse Anadolu'daki İslam sonrası Türk hukukunun ana omurgasını oluşturması, tarih boyunca Müslüman-Türk devletlerinin hakimiyet devirlerinde ezcümle Osmanlı devrinde pek çok Türk hukukçunun bu mektebin pek çok temel başvuru kaynağını telif etmiş olmaları, hatta bazılarının resmi vazife de alarak uygulamayı doğrudan yönlendirmeleri gibi vakıalar, vefaen satım sözleşmesini incelemek isteyen bir araştırmacıya Hanefî müktesebatını adeta mecburi bir istikamet olarak göstermektedir. Biz de bu çalışmamızda vefaen satımın ortaya çıktığından bu yana kaleme alınan Hanefî fikhî eserlerinin en meşhur ve muteber olanlarından, bilhassa Osmanlıların hukuk eğitimi ve uygulamasında en çok itibar edip fetva mecmualarında da sıkça atıfta bulunduklarından faydalanacağız.

Vefaen satım daha önce de çeşitli yönlerden inceleme konusu yapılmakla beraber bu konudaki akademik literatürün zengin olmadığı ifade edilmelidir. Vakıa hukuk, ilahiyat ve iktisat alanlarında çeşitli araştırmacılar vefaen satım sözleşmesi ve nevilerini gerek İslam hukukundaki nazari boyutuyla gerekse de Osmanlı toplumunda ifa ettiği iktisadi fonksiyonu bakımından incelemişlerdir. Bununla beraber doğrudan Osmanlı hukukundaki uygulanış şekline temas edilen çalışmalar sayıca çok az olup bunların da daha ziyade Osmanlı toplumundaki iktisadi yönünü ve vakıflarca uygulanışını mercek altına aldığı söylenebilir. Sözleşmenin iktisadi boyutu ise esasen bizim inceleme alanımızın dışında kalmaktadır³. Bir hukukçu tarafından kaleme alınmak ve konuyu öğretici bir sistematikte ele alarak araştırmacılar için önemli bir başvuru mercii olmak bakımından öne çıkan Kaşıkçı'nın çalışması ise her ne kadar yer yer sicillerden ve fetvalardan örnekler ihtiva etse de sözleşmenin Osmanlı hukukundaki görünümünü başlı başına bir inceleme konusu yapmamıştır⁴. Vefaen satım sözleşmesinin ortaya çıkışı ve hukuki bir zemine kavuşması ise her şeyden önce başlı başına bir hukuk metodolojisi (*usûlî fıkıh*) meselesidir. Bu bakımdan dolaylı

³ Konuyla ilgili kaleme alınmış müstakil çalışma olarak bkz. M. Fatih Turan, "Bey' Bi'l-Vefa ve Bey'u'l-İne ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fikhî Boyutu", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. XXVII, 2015/1, s. 117-146, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/85998>, 11.08.2020; Çağlar Mesci, "İstanbul Kadı Sicilleri Işığında Bey' Bi'l-İstiğlâl Akidleri", İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

⁴ Osman Kaşıkçı, **Eski Hukukumuzda Bir Hile-i Şer'îye Örneği: Geri Alma Şartlı Satım (Bey' Bi'l-Vefa)**, Konya, Mimoza Yayınları, 2002.

olarak bu sözleşmeyi ilgilendiren bu alandaki yayınlar da bulunmaktadır, çalışmamızda yeri geldikçe bunlardan faydalanılacaktır.

Kadı Sicilleri incelendiğinde Osmanlıların her devirde vefaen satım ve nevilerine başvurdıklarını gösteren çok sayıda ilam ve hüccete rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, kayıtlarda yer alan sözleşmeler gerek hukuki karakterleri gerek kaleme alınış tarzları gerekse de taraflarca bünyelerine dahil edilen şartlar bakımından mütecanis değildir. Aksine çeşitli zaman dilimlerinde farklılık göstermektedir. Öyle ki konuya nazarî ve tatbikî olarak aşinalık kazanan bir araştırmacının, yalnızca muhtevastaki şartlara bakarak herhangi bir vefaen satım hüccetinin ait olduğu yüzyılı doğru tahmin etmesi mümkündür. Nitekim biz de çalışmamızı önce tek bir mahkeme ile yahut tek bir yüzyıl ile sınırlamayı düşünüp Sicilleri de buna göre incelemeye başladıysak da bu farklılığı görerek, esasına ve fer'î hükümlerine dair hukukçular nezdinde ittifak bulunmayan bir sözleşmenin uygulamadaki yansımaları da zaman ve zemin olarak daha geniş bir çerçevede incelemenin, hem dar kapsamdaki örneklerle bakıp yanlış genellemelere gitmeyi önleyeceği hem de sözleşmenin değişik şekillerinin uygulamadaki karşılıklarını göstererek çalışmamızın bilgi değerini artıracığı sonucuna vardık. Bu düşünceyle çalışmamızın nazarî kısımlarını her yüzyıldan çeşitli örneklerle zenginleştirirken, sur içi İstanbul ve bilâd-ı selâse (Üsküdar, Galata, Eyüp) bölgelerinin 16., 17., 18. ve 19. yüzyıllarına ait ve sayısı on bine ulaşan Kadı Sicil defterleri arasından⁵, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İSAM'ın işbirliği ile Kadı Sicilleri Projesi kapsamında transkripsiyonu tamamlanarak yayınlanan 40 seçme defter ile İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi işbirliği ile transkripsiyonu tamamlanarak yayınlanan 60 seçme defter esas alınmıştır. Söz konusu 100 ciltte yer alan vefaen satım kayıtlarının tamamı tespit edilerek yüzyıllarına göre ayrılmış, her bir hüccet ve ilamdaki sözleşmeler hukuki esasları, unsurları ve ihtiva ettiği şartlarına göre tasnif edilmiştir. Çalışmamız boyunca bu veriler içinden her bir başlık altında, ele alınan konuyu en iyi yansıttığını düşündüğümüz örneklerle yer verilecektir.

⁵ İstanbul Kadı Sicillerinin günümüze ulaşmaya kadarki serencamı ve mahkemelere göre dağılımına dair sayısal veriler için bkz. A. Refik Gür, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi**, Haz. M. Nihat Aryol, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 123-126.

Fetva mecmualarında vefaen satım akdine gerek müstakil bir başlık altında gerekse de ispat, rehin, kira bahisleri gibi, bu sözleşmeyle sıkı bir ilişki içinde bulunan bahisler altında rastlamak mümkündür. Bu sebeple çalışmamız boyunca her yüzyılın en muteber fetva mecmualarından faydalanılacaktır.

Vefaen satım sözleşmesi ve nevilerinin yaygın şekilde uygulanmasının bir görünümü olarak sakk mecmualarında gerek sözleşmelerin kurulma biçimlerini gerekse sona erme biçimlerini gösteren pek çok hüccete rastlanmaktadır. Vefaen satım hüccetlerinin sakk mecmualarında 16. yüzyılın sonlarında birkaç kısa cümle ile yer bulmaya başladığı görülür. Kabaca 17. yüzyılda mecmualara büyük ölçüde yerleşen vefaen satım, devamında Osmanlı hukukunun klasik devrinin sonuna kadar türlü biçimleri ve çeşitleri ile onlarca farklı sakk mecmuasında ayrıntılı olarak kendine yer bulmuştur⁶. Bu çalışmamızda da her yüzyılın en çok müracaat edilen sakk mecmualarından faydalanılacaktır.

Sözleşmenin hukuki mahiyeti açıklanırken klasik devre ait görüşler nakledilecek ve birinci bölüm esasen bu tasnif eksenine oturtulacaktır. Bununla birlikte ikinci ve üçüncü bölümde sözleşmenin unsurları, şartları, hükümleri, sonuçları ve sona ermesi bahisleri bütünüyle, bu görüşlerden biri olan, vefaen satımın bir nevi rehin sözleşmesi olduğu görüşü esas alınarak planlanmıştır. Ancak yeri geldikçe her bir başlığın konusunun diğer görüşlerdeki karşılığı da mukayeseli surette verilecektir. Bu tercihin sebebi, rehin sözleşmesi görüşünün en fazla taraftar bulan görüş olmasının yanında rehin sözleşmesinin unsurlarında aranan şartların satım sözleşmesindekilere göre daha ziyade özellik göstermesidir.

Bir hukuk sistemine ait terim ve mefhumların bir diğer hukuk sistemininkileri tam olarak karşılamayacağı açıktır. Bu sebeple mümkün olan yerlerde günümüz hukuki terimleri tercih edilecekse de fesat, butlan, nefaz, sıhhat, kabz gibi İslam-Osmanlı hukukunun kendi terimleri mümkün olduğunca muhafaza edilecektir.

⁶ Konuyla ilgili etraflı bilgi için bkz. Süleyman Kaya, “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. III, S. V, 2005, s. 379-416, (Çevrimiçi) http://isamveri.org/pdfdrg/D02512/2005_5/2005_5_KAYAS.pdf, 10.08.2020.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEY‘ Bİ’L-VEFANIN TARİFİ ve MAHİYETİ

1.1. Bey‘ Bi’l-Vefa Nedir, Nasıl Ortaya Çıkmış ve Nasıl Karşılanmıştır?

1.1.1. Bey‘ Bi’l-Vefanın Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan İhtiyaçlar

İktisadi hayatın devamlılığında hayati bir yeri olan kredi bulma ihtiyacı, şüphe yok ki tarih boyunca her devirde ve her hukuk sisteminde çeşitli müesseseler eliyle karşılanmıştır. Nakde ihtiyaç duyan bir kimse için bunlar arasında akla gelebilecek ilk çare karz, yani tüketim öduncü akdidir. Ancak her ne kadar komşuluk, akrabalık, ortaklık, dostluk gibi yakınlıkların doğurduğu yardım etme saikıyla ve İslam-Osmanlı hukukunun temel kaynağı Kur’an’ın karz-ı hasen (güzel borç) diyerek teşvik etmesiyle, sırf iyilik ve sevap gözeterek, herhangi bir maddi menfaat beklentisi olmadan borç vermeye razı olan kimseler bulunsa da nihayetinde bu yolla borç temin etmek, ihtiyaç sahibi için zannedildiği kadar kolay değildir. Borç, isteyen için bir mahcubiyet olduğu kadar veren için de bir külfettir. Karz-ı hasendeki kazancın ise dünyevi yani maddi değil uhrevi yani manevi olduğu bildirilmiştir⁷. İnsan tabiatı göz önünde bulundurulduğunda ise böyle bir vadin, herkesi borç vermeye sevke yeterli gelmeyeceği açıktır. Çünkü borç veren, ne kadar veriyse o kadar geri alacak, bu işten herhangi bir maddi menfaat elde edemeyecektir⁸. Alan ve veren arasındaki aksi bir anlaşma ise faiz demektir ki bu İslam hukukunun akit anlayışında hükümsüz, fasit bir

⁷ Yunus Apaydın, “Karz”, *DİA*, 44 c., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXIV, 2001, s. 520-521; Ahmet Özdemir, “Tüketim Amaçlı Borçlanmalarda ve İhtiyaçların Karşılanmasında Faizsiz Alternatif Çözüm Önerileri” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XXXII, Nisan 2018, s. 27-28, (Çevrimiçi) <http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/islam%20hukuku%20dergisi%2032279.pdf>, 11.08.2020.

⁸ Osmanlı dönemi para vakıflarının ihtiyaç sahiplerine karz-ı hasen temin ettikleri fakat bunun sayıca ve kâr getiren diğer işlemlere nispetle az olduğu anlaşılmaktadır. (Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 73.) Para vakıflarının yaptığı karz-ı hasen muamelelerinin adedi ve bey‘ bi’l-vefa işlemleri karşısındaki nispi durumu için ayrıca bkz. A.e., s. 373-377. Ayrıca bkz. Fethi Gedikli, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”, *Osmanlı Hukuku: Makaleler*, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, s. 31-47.

şart olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de İslam hukuku, fazlalık faizi ve vade faizi olarak iki çeşit faiz tarif etmiş ve ikisini de gayrimeşru saymıştır. Netice olarak karz akdi tek başına, toplumun ve bilhassa büyük meblağlarla borçlanan tacirlerin nakit ihtiyacını sistemli olarak karşılamaya yetmemiştir⁹.

Toplumda sık rastlanabilecek bir başka durum ise borçlu olup da ödemeye güç yetiremeyen kimselerin borçlarını tecil ettirme ihtiyaçlarıdır. Her ne kadar Kur'an'da ödeme güçlüğü çeken borçlulara mühlet vermek tavsiye edilmişse de¹⁰ yalnızca uhrevi menfaat vadeden bu tavsiyenin de bütün alacaklıları razı etmeyeceği, bir vakıadır. Çünkü alacaklılar, herhangi bir menfaat elde etmeden kolay kolay böyle bir tecile yanaşmamaktadırlar.

İşte bu iki ihtiyacı da karşılamak üzere, tespit edilebildiği kadarıyla 11. yüzyılda, bey' bi'l-vefa yahut vefaen satım denen sözleşme geliştirilerek Hanefi hukukçular tarafından hukuki bir zemine kavuşturulmuştur¹¹.

1.1.2. Bey' Bi'l-Vefanın Tarifi

Bey' bi'l-vefa (البيع بالوفاء), Arapça'da tam olarak vermek, hakkını vermek, tam ve çok olmak, denk olmak, ahdi korumak manalarına gelen “vefa (الوفاء)” kelimesinin¹² “be (الباء)” harf-i ceri alarak, satım manasına gelen “bey' (البيع)” kelimesine¹³ eklenmesi ile meydana gelmiş olup “vefa ile satım”, “vefa hakkı ile

⁹ Kaşıkçı, **Geri Alma Şartlı Satım**, s. 1.

¹⁰ Kur'an 11. 280.

¹¹ Beşir Gözübenli, “Bey' Bi'l-Vefa (Vefaen Satış) ve Bey' Bi'l-İstiğlâl”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. IX, 1990, s. 109, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.c.tr/download/article-file/30900>, 01.07.2020; Abdülaziz Bayındır, “Bey' Bi'l-Vefa”, **DİA**, VI, s. 20; Kamil Yelek, “Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey' Bi'l-Vefanın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXVII, Nisan 2016, s. 257-286, (Çevrimiçi) <http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/islam%20hukuku%20dergisi%2027277.pdf>, 30.06.2020; M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 14. bs. İstanbul, Beta Yayınevi, 2017, s. 357.

¹² Ebu Nasr İsmail el-Cevherî, **es-Sihâh: Tâcu'l-Lugati ve Sihâhu'l-Arabiyye**, Kahire, Dârü'l-Hadis, 2009, s. 1259; Ebu't-Tahir Mecdüddin el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, 2. bs., Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1987, s. 1731; Mütercim Asım Efendi, **el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît**, 4 c., İstanbul, Hakkâklar Çarşısı 21 Numaradaki Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi, C. III, 1305, s. 1220.

¹³ Cevherî, **Sihâh**, s. 125; Fîruzâbâdî, **el-Kamus**, s. 911.

satım”, “vefalı satış¹⁴”, “vefaen satış” yahut “vefaen satım” olarak Türkçeleştirilebilecek bir hukuki terimdir.

Hukuken ise bir malı semeni iade edince geri almak şartıyla satmak yahut borçlunun bir malı borcu mukabilinde ve borcunu ödeyince geri almak üzere satması olarak tarif edilen bey‘ bi’l vefa¹⁵, bey‘u’l-vefa ve vefaen satım¹⁶ olarak da anılmaktadır. Bununla beraber bu isimlendirmeler Hanefi hukukçulara aittir. Akit, yine bu mezhep ıstılahlarından olarak, satılanın (mebi’in) müşterinin elinde emanet olduğuna işaretle Mısır’da *bey‘u’l-emâne* (بيع الأمانة), borçluya borcuna karşılık malını satması emredildiği ve kendisinin de bu emre itaat ettiği düşüncesinden hareketle Şam’da *bey‘u’l-itâ‘a* (بيع الإطاعة) yahut *bey‘u’t-tâ‘a* (بيع الطاعة) olarak isimlendirilmiştir¹⁷. Ayrıca insanların faizden kaçınmak için bu akde duydukları ihtiyaca binaen meşru kabul edildiğini ifade etmek üzere *bey‘u’l-câiz* (بيع الجائز) olarak da adlanmıştır¹⁸. Bunlardan başka *bey‘u’l-muâmele* (بيع المعاملة) olarak da adlanmıştır. Çünkü muamele, verilen borcun kârı manasına da gelmektedir. Nitekim vefaen satımda müşteri, bir malı, alacağına karşılık, ondan faydalanmak maksadıyla satın almaktadır¹⁹.

¹⁴ Bey‘ bi’l-vefa teriminin birebir Türkçe tercümesi olan vefalı satış ifadesinin tercih edildiği bir çalışma olarak bkz. İrem Karakoç, “İzmir 29-30 No’lu Şer‘iyye Sicillerinde Yer Alan Kayıtlarda Kesin Satış (Bey‘-i Bât) Akdi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Mehmet Akif Aydın’a Armağan**, C. XXI, 2015, s. 232 vd., (Çevrimiçi) http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5899/ZM_R%2029-30%20NO_LU%20ER_YYE%20S_C_LLER_NDE%20YER%20ALAN%20KAYITL_ARDA%20KES_N%20SATI_%20%28BEY_-_%20B_T%29%20AKD_%5b%23289426%5d-272847.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 18.08.2020.

¹⁵ Kadri Paşa, **Kitâbu Mürşidi’l-Hayrân ilâ Ma‘rifeti Ahvâli’l-İnsan**, 2. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü’l-Emîriyye, 1891, s. 73; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3 c., 2. bs., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, C. I, 1971, s. 215.

¹⁶ Biz de bu çalışmamızda hem çokça tekrar edileceği için hem de gerek çeşitli çekimleri gerekse de sesi bakımından Türkçe’nin selikasına daha uygun düştüğü için “vefaen satım” tabirini tercih edeceğiz.

¹⁷ Alaüddin Muhammed el-Haskefi, **Dürrü’l-Muhtâr: Şerhu Tenvîri’l-Ebsâr** (Reddü’l-Muhtâr’ın içinde), 8 c., y.y., Dârü’l-Fikr, C. V, 1979, s. 276; Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Hâşiyetü Reddi’l-Muhtâr alâ’d-Dürri’l-Muhtâr**, 8 c., y.y., Dârü’l-Fikr, C. V, 1979, s. 276.

¹⁸ İbn Âbidîn, **Reddü’l-Muhtâr**, V, s. 276.

¹⁹ İbn Âbidîn, **Reddü’l-Muhtâr**, V, s. 276; Bilal Aybakan, “Muamele”, **DİA**, XXX, s. 320.

Diğer mezheplere gelince, Şafii hukukçular bu akdi *bey‘u‘l-uhde* (بيع العهدة), Malikiler *bey‘u‘l-sunyâ* (بيع الثنيا), Hanbeliler ise *bey‘u‘l-emâne* (بيع الأمانة) olarak anmışlardır²⁰.

Akdi ifade etmek üzere “vefa” kelimesinin tercih edilmesinin sebebi, semeni geri veren satıcıya satılanın iade edileceği şartının müşteriye bağlaması, hukukun onu bu ahde vefayla mükellef tutmasıdır²¹. Akde konan bu şart sayesinde, malını vefaen satan bir kişi ihtiyaç duyduğu krediyi akdin semeninden elde edecek yahut halihazırdaki borcunu tecil ettirecek, vakti geldiğinde herhangi bir faiz eklenmeden borcunu aynen ifa edecek, buna karşılık vefaen satın alan kişi ise satılardan çeşitli şekillerde faydalanarak menfaat temin edecektir. Nitekim klasik eserlerde de vefaen satımın nasıl kurulacağı, akdin satıcı bakımından icra ettiği bu iki farklı fonksiyonu ifade etmek üzere bir değil iki farklı irade beyanı ile tarif edilmektedir:

“[Bey‘ bi‘l-vefa] satıcının müşteriye sana şu ayn‘ı bende alacağın mukabilinde sattım, şu şartla ki ne zaman borcumu ödersem o ayn benimdir demesidir. Yahut satıcının sana şu aynı şu kadara sattım, şu şartla ki ne zaman semeni geri verirsem aynı bana geri verirsin/satarsın demesidir²².”

Görüldüğü gibi iki irade beyanının birincisinde akdin ödemesi gelen borcu tecil etme işlevi, ikincisinde ise kredi temini işlevi ifade edilmektedir.

²⁰ “Bey‘u‘l-Vefa”, *el-Mevsûatu‘l-Fıkhiyye*, 45 c., 2. bs., Kuveyt, Vizâratü‘l-Evkâf ve‘ş-Şuûni‘l-İslamiyye, C. IX, 1987, s. 260.

²¹ Ekmeleddin Muhammed el-Bâbertî, *el-İnâye: Şerhu‘l-Hidâye* (Tekmiletu Fethi‘l-Kadîr’in içinde), 10 c. Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, C. IX, 1995, s. 242; İbn Âbidîn, *Reddü‘l-Muhtâr*, V, s. 276; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu‘l-Mecelle*, 8 c., İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, C. II, 1327, s. 20; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 8 c., İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi, C. VI, 1985, s. 127; “Bey‘u‘l-Vefa”, *el-Mevsûa*, IX, s. 260.

²² Bâbertî, *İnâye*, IX, s. 241; Zeynüddin b. İbrahim İbn Nuceym, *Bahru‘r-Râik: Şerhu Kenzi‘d-Dekâik*, 9 c., Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, C. VI, 1997, s.11; Kâzerûnî, *İşaretü Ba‘zı Ehli‘l-Vefa Bi-Cemü Ahkâmı Bey‘i‘l-Vefa*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 967, vr. 4a-b; İbn Âbidîn, *Reddü‘l-Muhtâr*, V, s. 276. “Bir kimse bir malı, semenini red edince geri vermek üzere şu kadar peşin kuruşa veya şu kadar meblağ borcu mukabilinde bir şahsa satacak olsa aralarında beyi bilvefa vücuda gelmiş olur.” (Bilmen, *Istılahat*, VI, s. 126-127.)

1.1.3. Bey‘ Bi’l-Vefanın Ortaya Çıkması, Mezheplerin Tutumları ve Bilhassa Hanefi Mezhebinin Değerlendirmesi

Kaynaklar vefaen satımın doğuşunu en erken 11. yüzyıla tarihlerken Hanefi fakihleri ise akdin ortaya çıktığı vasatı şöyle tasvir etmektedirler:

“Belh ahalisi borçlanma ve kiralamayı alışkanlık haline getirmişti ancak kira bağlarda sahih değildir. Buhara ahalisi de uzun kira akitleri yapmayı alışkanlık haline getirmişti ancak bu da ağaçlarda olmamaktadır. Bunun üzerine bağları ve ağaçları vefaen satmak mecburiyetinde kalmışlardır. Nitekim bir iş insanlar için zorluk kesp ettiği vakit hükmü genişletilir²³.”

Cevdet Paşa ise vefaen satımın ortaya çıkışını şöyle anlatır:

“Bey‘u’l-vefa Buhara ahalisinin borçlarının arttığı bir zamanda ortaya çıkmış bir iştir. Ticari malların rehni ahalinin ihtiyacını karşılamaya yetmiyor, rehin muamelesi borç verecekleri iknaa yetişmiyordu. Çünkü karz, kişinin Müslüman kardeşine Allah rızası için yardım etmesidir. Rehin bırakılan mal ise rehin alanın elinde emanet olup fazlalıkları ve menfaatleri ona helal olmaz. Ne zaman ki yardımın devri geçip sona erdi ve menfaat sevgisi insanlarda ağır bastı, Buhara’dakiler ihtiyaç duydukları parayı borç almalarına imkân verecek bir muameleyi gayrimenkulleri üzerinde yapmaya ihtiyaç duydular. İhtiyacın zaruret menzilesine tenzil olunduğu ve âdetin muhakkem olduğu bilinmektedir. Böylece insanlar arasındaki bu akit hususi bir muamele olarak ortaya çıktı, daha sonra geri kalan İslam beldelerine de yayıldı ve temiz oldu. Bu muameleyi müteahhir alimler menkullerde değil gayrimenkullerde istihsânen caiz görmüşler ve bey‘u’l-muamele olarak isimlendirmişlerdir (...)”²⁴

İslam hukukunun iki aslî kaynağı olan Kur’an’da ve Sünnet’te vefaen satım akdinin varlığına ve meşruiyetine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bilakis bu akit, yukarıdaki rivayetten de anlaşıldığı üzere, belli bir veya birkaç beldede baş gösteren ihtiyaçlar sebebiyle sonradan ortaya çıkmış ve yaygınlaşarak zamanla adeta kendisini hukuka tasdik ettirmiştir. Ancak her yenilik gibi bu da o kadar kolay

²³ Şeyh Bedreddin, **Yargılama Usulüne Dair: Câmiu’l-Fusûleyn**, Trc. H. Yunus Apaydın v.d., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012, s. 406; Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir alâ Mezhebi Ebî Hanife en-Numan**, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999, s. 88-89; Haskefi, **Dürri’l-Muhtâr**, V, s. 280. “Bey‘u’l-vefanın tecvizi bu kabildendir [“Hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur.” prensibine dayanır.] ki Buhara ahalisinde borç tekessür ettikte görülen ihtiyaç üzerine bu muamele meriyyü’l-icra olmuştur.” Hacı Reşid Paşa, **Rûhu’l-Mecelle**, 8 c., İstanbul, y.y., C. I, 1326, s. 112.

²⁴ Huzeyfe Çeker, “Ahmed Cevdet Paşa’nın Risâletü’l-Vefâ Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XII, Ekim 2008, s. 261, (Çevrimiçi) <http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad12797.pdf>, 30.06.2020.

olmamıştır. Nitekim Malikiler ve Hanbeliler ile erken dönem Hanefi ve Şafiiler bu akdi fasit (hükümsüz) olarak görmüşlerdir. Çünkü onlara göre akitteki vefa şartı (semeni iade edince malı geri alma şartı) ne satım akdinin niteliğine uygundur ne de meşruiyetine dair Kitap ve Sünnette herhangi bir bilgi vardır. Aksine, taraflardan birine yani satıcıya, esasen satım akdinin kendiliğinden tanımadığı bir hakkı karşılıksız olarak bahşetmektedir²⁵. Bununla birlikte vefaen satımın ortaya çıktığı beldelerdeki Hanefi hukukçuların, mezhebin hakim görüşünden ayrılarak bu akdi hukuka uygun kabul etmelerinin arka planında usulî (metodolojik) bir anlayış farkı yatmaktadır. Bu, mahalli örfün hukuk kaynağı olup olamayacağı meselesidir. Bir başka ifadeyle, akdin gereği olmadığı halde örfen uygulanagelen bir şart, karşılıksız menfaat sağlayan bir fasit şart mı sayılacak yoksa örf kurala galip gelecek ve bu şart hukuka uygun mu kabul edilecektir? İslam hukuku ve ezcümle Hanefi mezhebi, “âdet (örf) muhakkemdir” düsturunca İslam Hukukunun açık ve kati yasaklarına ters düşmeyen örfi kuralları ferî bir hukuk kaynağı olarak kabul etmiş, bu uğurda genel kuraldan ayrılmakta mahzur görmemiştir. Esasen vefaen satımın da meşruiyet zemini budur. Ancak buradaki soru, yalnız bir veya birkaç beldede uygulanan yani mahalli mahiyetteki bir örfün de böyle kabul edilip edilmeyeceğidir. Bu soruya müspet cevap veren mezhep içindeki Belh mektebi, kendi beldelerinde uygulanagelen mahalli örf mahiyetindeki pek çok âdeti hukuka uygun sayarak genel kuraldan (kıyastan) ayrılmışlardır. Vefaen satım da bu uygulamalardan biridir²⁶. Bu tutumun mesnedi ise genel kuralı koyan nassın kaynağı örf ise sonradan ortaya çıkan bir başka örf ile genel

²⁵ “Bey‘u’l-Vefa”, **el-Mevsûa**, IX, s. 260.

²⁶ Obaidullah Mohammadullah, “Hanefi Belh Ekolünde Özel Örfün Yeri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXXIV, Ekim 2019, s. 238, (Çevrimiçi) http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad_34_BASKI_SON732.pdf, 30.06.2020.

Haskefi vefaen satım bahsinde şöyle der: “*Velhasıl Mezhebin görüşü, hususi örfün dikkate alınmayacağı yönündedir. Bununla birlikte çokları, onu dikkate alarak fetva verirler. (...) Yine hususi örfün dikkate alınışıyla ilgili ben derim ki: Bir mal mukabili makamdan çekilme [istifa] uygulamasını hukukçular örf haline getirmişlerdir, binaenaleyh bunun caiz olması gerekir. Dolayısıyla bir kimse bir miktar para karşılığı çekildiği makamına sonra geri dönmek isterse buna hakkı olmaz.*” (Haskefi, **Dürrü’l-Muhtâr**, V, s. 280.)

kuralın da değişebileceğine dair Ebu Yusuf'un²⁷ görüşüdür²⁸. Hanefi hukukçular arasında mahalli örfü genel kuraldan ayrılmak için yeterli görmeyenler ise bekleneneği üzere vefaen satımı meşru kabul etmemişlerdir. Nitekim Hâkim eş-Şehîd²⁹ şöyle demiştir:

“Biz Belh büyüklerinin istihsanını değil geçmiş mezhep büyüklerimizin sözlerini alırız. Zira tek bir beldedeki teamül, bu uygulamanın hukuka uygunluğuna delil olmaz, meğerki ilk asırdan [Hz. Peygamber devrinden] beri kesintisiz olarak uygulanagelsin. Çünkü bu durum Hz. Peygamber'in bunu tasvibine delil teşkil eder. Aksi takdirde bu davranışları delil olmaz. Meğerki bütün beldelerde bütün insanlar böyle davranıyor olsunlar. Bu durumda ise icma var demektir ki icma bir delildir³⁰.”

Her halükârda bu tartışma akdin yeni yeni ortaya çıkıp tartışıldığı devirlere aittir. Çünkü vefaen satım kısa sürede mahalli bir uygulama olmaktan çıkarak İslam coğrafyasında yayılmış ve çokça rağbet görmüş³¹, beraberinde de ileriki dönem Hanefi ve Şafiiler bu akdin meşruiyetini kabul etmeye başlamışlardır. Onlara göre vefa şartı, faizden kaçınmak isteyen insanlar arasında artık örf haline gelmiştir. İnsan ihtiyaçları söz konusu olunca kurallar örf karşısında terk edilebilir. Nitekim istisna (eser) akdi de genel kurala aykırıdır ancak (istihsânen) kabul edilmiştir³².

Gerçekten de vefaen satım akdi varlığını ve meşruiyetini ne satım ve rehin akitleri gibi Kur'an'a ne kira akdi gibi Sünnet'e dayandırmaktadır. Bilakis zamanın ve

²⁷ Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Habte el-Kûfî el-Ensârî. Ebu Hanife'nin en büyük talebesidir. Abbasiler devrinde kadılık ve baş kadılıkta bulundu. 798'de Bağdat'ta vefat etti. *Kitâbu'l-Harâc* en meşhur eseridir. Kamu maliyesi hukuku alanındaki bu eserini, Halife Harun Reşid'e takdim etmiştir. (Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları**, 3. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, s. 20-23.)

²⁸ Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı**, 2. bs., İstanbul, Arı Sanat Yayınları, 2018, s. 189-191.

²⁹ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Mervezî el-Belhî. Hanefi alimidir. Buhara'da kadılık, Sâmanilere vezirlik yaptı. 945 yılındaki bir ayaklanma sırasında Merv'de şehit edildi. *el-Kâfî* isimli eseri, Hanefi mezhebinin temel kaynaklarından biridir. En meşhur şerhi, Serahsî tarafından yapılan *el-Mebsût*'tur. (Özel, **Hanefi Fıkıh Alimleri**, s. 39-40.)

³⁰ İbn Âbidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, V, s. 280.

³¹ Ahîzâde, kendi zamanında bu akdin her belde ve şehirde son derece yaygınlık kazanmış olduğunu bildirir. (Ahîzâde Hüseyin Efendi, **Risale fî Tahkîki'l-Bey' Bi'l-Vefa**, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Arabi 1122/2, vr. 23a.) Şafii hukukçu A'levî, akdin menşei olarak herhangi bir beldeyi göstermez. Aksine, Müslüman diyarların büyük kısmında eski zamanlardan beri bu akdin cari olduğunu belirtir. (Abdurrahman b. Hasan A'levî, **Buğyetü'l-Müstersîdîn**, Beyrut, Dârü'l-Fıkr, 1994, s. 218.)

³² Fahrüddin Osman ez-Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik: Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, 6 c., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. V, 1315, s. 183-184; “Bey'u'l-Vefa”, **el-Mevsûa**, IX, s. 260-261.

toplum ihtiyaçlarının yarattığı, hukukçuların da tanıyarak kurallarını ve sınırlarını tespit ettikleri bir akittir. Çünkü İslam Hukuku, akitlerde esas olanın kaynakların saydıklarıyla sınırlılık (hürmet) değil temel emir ve yasaklara riayet etmek şartıyla serbesti (ibaha) olduğunu belirterek cemiyetlerin uygulamalarına ve hukukçuların içtihatlarına faal bir rol biçmiştir. Bu hareket sahasının bir mahsulü olan vefaen satım akdi, yüzyıllar boyu Müslüman toplumların ve hatta bu toplumlarda yaşayan gayrimüslimlerin iktisadi ihtiyaçlarını karşılamada hayati bir görev ifa etmiştir.

Bununla birlikte hukukçular arasında vefaen satımın hukuki niteliğine (aslına) ve hükümlerine (füruuna) dair ihtilaflar eksik olmamıştır. Bunlara temas edeceğiz. Ancak kısaca belirtmek gerekirse, akdin hukuki niteliğine dair üç ana görüş ortaya çıkmıştır: Satım olarak vasıflandıran görüş, rehin olarak vasıflandıran görüş ve bazı yönlerden satım bazı yönlerden ise rehin özelliği gösteren ancak kendine mahsus bir isimsiz/karma akit olduğuna dair görüştür. Satım akdi görüşü, temelini tarafların lafızlarından ve örften, rehin akdi görüşü tarafların maksatlarından, karma akit görüşü ise toplum ihtiyaçlarından almaktadır. Ancak bütün görüşlerin gerekçeleri incelendiğinde vefaen satım akdinin faiz yasağına çare olmak üzere sözleşmeciler tarafından geliştirildiği, bu fiili durumun hukukçular tarafından teşhis ve tavsif edilerek sınırlarının ve kurallarının tespit edildiği anlaşılmaktadır³³.

1.1.4. Bey‘ Bi’l-Vefa ve Osmanlılar

Bu hukuki müktesebatı tevarüs etmekle kalmayan Osmanlı hukukçuları, vefaen satıma dayanan bir takım hukuki muameleler de geliştirmişlerdir. Asırlar boyu Osmanlı tabiiyetindeki çeşitli milletlerden kimselerin ve ecnebilerin vefaen satıma yaygın şekilde başvurduklarına bakıldığında, bu hukuki müessesenin toplumun iktisadi yapısında ne denli büyük bir ihtiyacı karşıladığı anlaşılabilecektir. Öyle ki yalnızca tüccarlar değil çeşitli sosyal ve mesleki sınıflardan geniş bir kesimin kâh

³³ “es-Seyyidü’l-İmam [Ebu’ş-Şucâ‘] demiştir ki: İmam Hasan el-Maturîdî’ye ‘Bu satım insanlar arasında yayılmış bulunuyor. Halbuki bunda büyük bir fesat vardır. Senin fetvan bu akdin rehin olduğu yönündedir ki ben de aynı görüşteyim. Öyleyse hukukçuları toplayıp bu görüş üzerinde ittifak etmemiz ve bunu insanlara açıklamamız isabetli olur.’ dedim. Bana ‘Bugün insanlar arasında görünür şekilde bizim fetvamız kabul edilmektedir. Şu hâlde bize muhalif olan biri varsa, o ortaya çıksın da delilini sunsun.’ dedi.” (İbn Âbidîn, **Reddû’l-Muhtâr**, V, s. 276. Ayrıca bkz. Şeyh Bedreddin, **Câmiu’l-Fusûleyin**, s. 403; Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 3 c., İstanbul, Nesil Yayınları, C. III, 1991, s. 179-180.)

satıcı kâh müşteri olarak vefaen satımda bulundukları görülür. Bu sebeple vefaen satımı ticari bir akit olarak sınırlandırmak doğru olmaz. Nitekim tarafların kimliklerine ve akde konu meblağlara bakıldığında bazı akitlerin bugünkü anlayışla ticari kredi, bazılarının ise basit tüketici kredileri mahiyetinde oldukları görülür. Bazı akitlerin maksadı ise halihazırda var olan borçları vadelenirerek yapılandırmaktır.

Nitekim Osmanlı mahkeme sicilleri incelendiğinde satın aldığı malın semenini ödeyemeyen tüccarlardan, kira borçlularına, ihtiyaçtan ötürü borç alan ev kadınlarından esnafa kadar çeşitli kimseler vefaen satıma ve bu akdin neveleri olan istiğlâlen satım ile vefaen ferağa başvurdukları görülür. Öyle ki halk, çokça başvurduğu bu akdi “para faizsiz mal kirasız” şeklinde hülâsa etmiştir³⁴.

Kayıtlarda yer alan sözleşmecilerin hüviyetleri, sıfatları ve unvanları, bu akdin Osmanlı cemiyetinde hitap ettiği kitlenin çeşitliliğini anlamak bakımından önemlidir. Bir seçki vermek gerekirse: Köylü³⁵, asker³⁶, bakkal³⁷, sıvacı³⁸, çocuk³⁹, kömürcü⁴⁰,

³⁴ Kaşıkçı, **Geri Alma Şarhı Satım**, s. 4.

³⁵ **İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638)**, 100 c., İSAM, C. XXV, 2011, s. 102, hk. 72, orj. 10b-3, (Çevrimiçi) <http://www.kadisicilleri.org/madde.php>, 27.06.2020.

³⁶ **İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)**, L, s. 207, hk. 162, orj. 23b-4.

³⁷ **İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)**, L, s. 347, hk. 330, orj. 46b-3.

³⁸ **İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)**, L, s. 518, hk. 542, orj. 78b-3.

³⁹ **İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)**, L, s. 110, hk. 33, orj. 6b-2.

⁴⁰ **İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)**, L, s. 547, hk. 575, orj. 84a-3.

ev kadını⁴¹, saray ahır baş tavlacısı⁴², denizci⁴³, kadı⁴⁴, müderris⁴⁵, rahip⁴⁶, sürre emini⁴⁷, tacir⁴⁸, ecnebi tacir⁴⁹, bahçıvan⁵⁰, fırıncı⁵¹.

Şimdi insanları bu akde yönlendiren faydaları yakından inceleyelim:

1.1.4.1. Faizsiz Muamelede Bulunmak

Hukukun faizi açıkça yasaklanması, gerek nakit fazlası olup borç vermek ve bundan menfaat temin etmek isteyenleri gerekse de krediye ihtiyaç duyan ve aldığı borçtan fazlasını da geri ödemek istemeyenler ile vadesi geçmiş borcunu ifa ederken gecikme faizi ödemek istemeyenleri vefaen satım akdi yapmaya sevk etmiştir. Bu bakımından akdin faizsiz muamelede bulunma işlevinin satıcı ve müşteri bakımından iki yönü vardır:

Satıcı vefaen satım sayesinde temin ettiği borç parayı yahut akde semen kılarak tecil etmeye muvaffak olduğu borcunu, müşteriye aynı meblağla ödemekle mükelleftir. Nitekim Kadı Sicillerinde, vade ister birkaç gün ister birkaç sene olsun, hem vade dolup müşterinin satıcıdan borcunu talep ettiği ilamlarda hem de borcun ödendiğinin tescil edildiği hüccetlerde akdin semeninin meblağı ile iade edilen yahut iadesi talep edilen meblağın aynı olduğu hemen göze çarpar. Vadesinde tahsil

⁴¹ İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 794, hk. 960, orj. 130a-2.

⁴² İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 376, hk. 535, orj. 289-1.

⁴³ İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 245, hk. 294, orj. 40b-1.

⁴⁴ İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658), L, s. 356, hk. 342, orj. 48a-3.

⁴⁵ İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664), XVI, s. 182, hk. 134, orj. 11b-2.

⁴⁶ İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664), XVI, s. 855, hk. 1173, orj. 122b-1.

⁴⁷ İKS Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671), LIII, s. 248, hk. 274, orj. 53b-2.

⁴⁸ İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 551, hk. 600, orj. 170b-1.

⁴⁹ İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725), LXIII, s. 312, hk. 341, orj. 49a-4.

⁵⁰ İKS Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), LXXII, s. 289, hk. 427, orj. 47b-1.

⁵¹ İKS İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242 / M. 1826-1827), XC, s. 89, hk. 42, orj. 8b-3.

edemediği alacağı için gecikme faizi alamayan yahut borç veren ancak faiz talep edemeyen kimsenin, müşteri sıfatıyla taraf olduğu vefaen satım akdindeki kazancı ise satıcı semeni iade edinceye kadar satılanı kullanmak, tabii veya hukuki semerelerinden faydalanmaktır⁵².

Bununla birlikte bazı vefaen satım hüccetlerde tarafların, faiz yasağına karşı geliştirilen bir diğer hukuki işlem olan “muamele-i şer’iyye”ye de başvurdukları görülür. Bu suretle hem asıl alacağını hem de bu muamele ile kazandığı alacağını vefaen satıma dahil eden alacaklı (müşteri) iki defa menfaat temin etmektedir⁵³. Ancak açıkça muamele-i şer’iyyeye dayanmadığı anlaşılan aşkın talepler kadılarca faiz olarak değerlendirilerek reddedilmiş, yalnızca vefaen satıma semen kılınan asıl borç üzerinden hüküm tesis edilmiştir⁵⁴.

⁵² İncelediğimiz kayıtlar arasındaki bir hüccete göre taraflar üç yüz kuruş semen ve altı ay vade ile bir hamam üzerinde vefaen satım kurarlar. Daha sonra müşteri vakfın mütevellisi, satıcıya otuz kuruşa kesin satımla vakıf malından bir kürk satar ve bedeli ödemek için yine altı ay vade tanınır. Bu akdin semeni de vefaen satıma dahil edilerek hamam her iki akdin de semenine teminat kılınmış olur. Böylece müşteri vefaen aldığı hamamdan yararlanacağı gibi sattığı kürk sayesinde yüzde on faizli borç vermişçesine bir kazanç daha elde edecektir. Hüccetin ilgili kısmı şöyledir:

“(…) mülk hamamımı [cemî’] tevâbi’ [ve] levâhıkıyla mezbûr Mehmed Beşe’ye safka-i vâhîde ile üç yüz riyâlî kuruşa târîh-i kitâbdan altı ay tamâmına değin müeccel ve mev’ûd bey’ bi’l-vefâ ile bey’ edip ol dahi vech-i muharrer üzre iştirâ ve kabûl edip semen-i mezkûru kabızmdan sonra mütevellî-i mezbûr mâl-ı vakf-ı mezbûreden bir siyah iskarlat çukalı cil-kafa kürk ile yine târîh-i mezkûrdan altı ay tamâmına değin otuz riyâlî kuruşa bana bâttan bey’ ve teslim edip ben dahi iştirâ ve tesellüm edip semen-i mezkûr otuz riyâlî kuruş zimmetimde vâcibü’l-edâ ve lâzımı’l-kazâ deynim olup zikr olunan hamam [ve] dört bâkî dükkânları mahallinde kabza ve teslîme mütevellî-i mezbûru taslît eyledim dediğinden sonra bey’-i mezkûr-ı hakîkîde rehin vesika olmakla, yine merkûm Mehmed Efendi ecel-i mezkûr hulûlüne ve semeneyn-i mezkûreyn üç yüz riyâlî kuruşu ve otuz riyâlî kuruşu edâ ve ifâya adem-i kudreti olıcak, mütevellî-i mezbûr talebi ile mahmiye-i İstanbul’da Bayezid mahallesinde sâkin Mehmed Ağa b. Mustafa tarafından azl ve in’izâlden masûn vekâlet-i devriye ile vekîl eyledikde (...)” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 81, hk. 54, orj. 14a-1.)

⁵³ “(...) işbu yedimde olan bir kıt’a hüccet-i şer’iye nâtika olduğu üzere bin iki yüz bir senesi Saferi’l-hayr’ının yirmi üçüncü günü yedimden istidâne ve kabz eylediği yüz guruş ve târîh-i hüccetden beher sene tamamında bâ-devr-i şer’î ilzâm ve iltizâm olunan on beşer guruşdan üç sene tamamına dek kırk beş guruş ki cem’an yüz kırk beş guruş deyni mukâbelesinde emlakinden olup medîne-i mezbûreye tâbi’ Baş[büyük] karyesi bâgâtı hilâlinde vâki’ Mansurovası nâm mahâlde kâin lede’l-ahâli ve’l-cîrân ma’lûmü’l-hudûd bir kıt’a bağını vefâen bey’ u teslim eyledikten sonra (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 570, hk. 885, orj. 72a-6.)

Ayrıca bkz. Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S. III, 2007, s. 14-16, (Çevrimiçi) <http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=xviii.-yuzyil-osmanli-toplumunda-kredi-iliskilerinin-hukuki-boyutu---suleyman-kaya.pdf>, 30.06.2020.

⁵⁴ “(...) meclis-i ma’kûd-ı mezkûrda karye-i mezbûre sâkinelerinden kezâlik zâtı mu’arrefe Saliha bt. Hasan nâm hatun mahzarında mezbûre Saliha Hatun târîh-i i’lâmdan üç buçuk sene mukaddem mürisimiz müteveffâ-yı mezbûr Ahmed Ağa yedinden istidâne ve kabz eylediği sekiz yüz on dört guruş

1.1.4.2. Alacağa Teminat Sağlamak

Bir alacaklıyı vefaen satıma yönlendiren iki saikten biri satılardan faydalanmaksı diğeri alacağına teminat sağlamaktır. Nitekim alacaklı vefaen satın aldığı maldan akitte öngörülen vade süresince faydalanmakta, vade bitiminde ise henüz alacağını tahsil edememişse önce satıcıdan borcunu talep etmekte, ifadan aczin sabit olduğu durumda satılanın bedelinden alacağını tahsil etmektedir. O halde tarafların rehin akdindense neden vefaen satımı tercih etdiklerinin cevabı, ikincisinde müşterinin satılardan faydalanabilmesidir. Bunun dışında vefaen satım, rehin akdinin sağladığı teminatı alacaklıya sağlamaktadır⁵⁵.

1.1.4.3. Borcun Vadesini Uzatmak

Vefaen satımın faydalarından biri de borcun vadesini uzatmak, böylelikle borçlunun elini rahatlatmaktır. Satım, karz vb. bir sebeple borçlu olan ve muaccel hale gelen bu borcunu ödemeye de güç yetiremeyen bir kişi, malını bu borcu mukabilinde belli bir vadeyle alacaklısına vefaen satarak vakit kazanabilir. Alacaklı ise bu akitle

deyni olup hattâ emlâkinden karye-i mezbûre kurbünde Modaburnu nâm mahâlde vâkı' bir kıt'a bağıny vefâen bey' ve teslim eylediğini ikrâr ve bir kıt'a hüccet-i şer'îye i'tâ edip ve işbu târih-i i'lâma gelince iki buçuk senelik meblağ-ı merkûm nemâsından iki yüz on gurus ki cem'an bin yirmi dört gurusu kable'l-ahz ve'l-istifâ fevt olup bize mevrûs olmağla bi'l-verâse taleb ederiz deyü da'vâ ve mezbûre Saliha Hatun cevâbında sekiz yüz on dört gurus deyni olduğunu ikrâr ve ziyâde iki yüz on gurusu bilâ-devr-i şer'î murâbahadur deyü eylediği def'ini ikrâr etmeleriyle iki yüz on gurus murâbaha da'vâsı meşrû'a olmamağla bî-vech mu'ârazadan ba'de'l-men' mezbûre Saliha'nın mertebe-i ikrârı olan sekiz yüz on dört gurusun altı yüz gurusunu nakden teslim bâkî iki yüz on dört gurusu târih-i i'lâmdan otuz beş gün tamamında edâ eylemek üzere ta'ahhüd (...)" (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 871, hk. 1473, orj. 123a-2.)

⁵⁵ "Kazıyye budur ki İstanbul ma'berinde vâkı' olan hâdis peremeleri sene ihdâ ve selâsîne ve tis'a mi'e tahvîlinde iştirâk üzere mukâta'aya tutan Çalapverdi b. Hasan ve Mehmed b. İsa şer'-i şerîf meclisine hâzırân gelip mezkûr Çalapverdi b. Hasan işbu vechile ikrâr-ı sahîh ve i'tiraf-ı sarîh kılıp eyitti ki, tahvîl-i mezbûrdan mâl-ı mîrîye dokuz bin yüz altmış akçe deyni vardır edâsına kâdir değilim, ammâ hâlîyâ Bulgurlu mahallesinde vâkı' olan ulvî ve süflî ma'lûmetü'l-hudûd olan mülk evimi tevâbî'i ve levâhıkı [ve] eşcâr-ı müsmiresi ile işbu hâmilü'l-hüccet Mehmed b. İsa'ya târih-i hâze'l-kitâbdan dört yıla değin altı bin akçeye bey' bi'l-vefâ ile bey' eyledim ve bâkî üç bin yüz altmış üç akçe Çalapverdi mezbûrun hâtunu Hondi bt. Reis kefil bi'l-mâl olduktan sonra mezkûr Mehmed b. İsa mezbûr Çalapverdi'nin mîrî için dokuz bin yüz altmış üç akçe deyninin mîrîye edâsını kabûl ve iltizâm eyleyip alâ mâ-cerâ temessük talebiyle işbu vesika ber-sebîl-i temessük yedine vaz' olundu ki vakt-i hâcetde ihticâc edine." (İKS Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530), III, s. 188, hk. 271, orj. 37b-2.)

Görüldüğü gibi dokuz bin yüz altmış akçe borçlu olan şahıs, borcunun altı bin akçesi karşılığı evini vefaen satmış, kalan borca da karısı kefil olmuştur. Böylece borç meblağının bir kısmının kefalet akdiyle şahsen, bir diğer kısmının da vefaen satımla aynen teminat altına alındığı anlaşılmaktadır.

alacağına geç kavuşmayı kabul etmiş olsa da bu süre zarfında satılardan faydalanmak suretiyle daha kârlı çıkmayı hedefler⁵⁶.

1.1.4.4. Vakfa Gelir Temin Etmek

Osmanlı içtimai hayatında çok önemli bir yere sahip olan vakıflara, vefaen satıma dair kayıtlarda da sıkça rastlamak mümkündür. Vakıfların, ihtiyacı olanlara verdikleri borç mukabilinde vefaen mal satın almak suretiyle paralarını işlettikleri görülmektedir. Hayrî ve zürrî vakıfların yanında bilhassa para vakıfları ve yeniçeri ortalarına ait vakıfların bu suretle borç verdiği sıkça rastlanmaktadır⁵⁷.

Sicillerde bu şekilde vefaen satım muamelesinde bulunduğu rastladığımız vakıflar şunlardır:

16. yüzyıl: Selman Ağa Vakfı⁵⁸.

17. yüzyıl: Cafer Paşa Vakfı⁵⁹, Elli Yedinci Ağa Bölüğü Odası'nın Para Vakfı⁶⁰, Yeni Saray Bostancıları Odası'nın Para Vakfı⁶¹, Mehmed Çelebi b. Sefer'in

⁵⁶ 17. yüzyıla ait bir hüccete göre Cafer Paşa Vakfı'nın mütevellisi vazifeden ayrılırken hesabı görülmüş, üzerinde vakfa ödemesi gereken bir miktar para tespit edilmiştir. Borcunun bir kısmını havale ile ifa eden borçlu, kalan meblağın bir kısmına kefil bulmuş, bir kısmı için rehin vermiş, kalanına karşılık ise yüz seksen gün vade ile evini vakfa vefaen satmıştır. Hüccetin ilgili kısmı şöyledir:

“(…) Cafer Paşa vakfına sâbıkan mütevellî olan Çene Mehmed Çelebi b. Mahmud nâm râcîl mahfil-i kazâda evkâf-ı mezbûrede bi'l-fi'l mütevellî olan bâ'isü hâze'l-kitâb diğer Mehmed Beşe b. Hamza mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip tevliyyet-i merkûmeden münfasıl olduğumda merkûm Mehmed Beşe evkâf-ı mezbûrun nâzırı ve mürtezikası ma'rifetleri ile muhâsebemi gördüklerinde beynimizde münâza'un-fih olan on iki bin yedi yüz akçeden gayr-ı ba'de külli hesâb cânib-i vakf-ı mezbûra edâsı lâzım zimmetimde otuz bin üç yüz kırk akçe zuhûr etmeğîn (...) on bin üç yüz kırk akçesi mukâbelesinde dahi (...) mülk menzilimi (...) bey'-i bi'l-vefâ ile bey' edip (...)” (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638), XXV, s. 197, hk. 215, orj. 35a-1.)

⁵⁷ Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 171-178.

⁵⁸ İKS Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530), III, s. 323, hk. 592, orj. 94b-3.

⁵⁹ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638), XXV, s. 197, hk. 215, orj. 35a-1.

⁶⁰ İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 81, hk. 54, orj. 14a-1.

⁶¹ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066 / M. 1655), XXVII, s. 127, hk. 118, orj. 22b-3.

Para Vakfı⁶², Şâhî Hatun Vakfı⁶³, Camcı Ahmet Vakfı⁶⁴, Sâliha Hâtun Para Vakfı⁶⁵, Otuz Birinci Ağa Bölüğü Odası'nın Para Vakfı⁶⁶, Yeniçerilerinin Dokuzuncu Cemaat Ortası Neferlerinin Para Vakfı⁶⁷ Yetmiş Birinci Yeniçeri Odası'nın (Samsoncular) Para Vakfı⁶⁸.

18. yüzyıl: Fatıma Hatun Mescidi Vakfı⁶⁹, Altmış Dokuzuncu Oda Yeniçerilerinin Para Vakfı⁷⁰, Mahmud Çavuş Vakfı⁷¹, Sekizince Oda Yeniçerilerinin Para Vakfı⁷², Aziz Mahmud Hüdai Efendi Vakfı⁷³, Üsküdar'a tâbi Viran Köyü'ndeki çeşme mühimmatı için vakfedilen para⁷⁴, Dokuzuncu Sekbanların Para Vakfı⁷⁵.

1.2. Bey' Bi'l-Vefanın Hukuki Mahiyetine Dair Görüşler

Vefaen satım akdinin hukuki vasfına dair serdedilen görüşler üç başlık altında toplanabilir: Satım akdi sayan görüş, rehin akdi sayan görüş ve karma akit görüşü. Ancak akdin ortaya çıktığı ilk devirlerden bu yana her bir görüş de kendi içinde bir birlik halinde olmayıp bazı vasıflandırma farklılıkları temelinde alt nevilere ayrılmıştır.

⁶² İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658), L, s. 356, hk. 342, orj. 48a-3.

⁶³ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 326, hk. 366, orj. 54b-1.

⁶⁴ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 498, hk. 614, orj. 94b-1.

⁶⁵ İKS Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), XIX, s. 249, hk. 253, orj. 36a-1.

⁶⁶ İKS Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), XIX, s. 608, hk. 751, orj. 133b-2.

⁶⁷ İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 236, hk. 281, orj. 38b-1.

⁶⁸ İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 489, hk. 523, orj. 143b-1.

⁶⁹ İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 347, hk. 439, orj. 38a-1.

⁷⁰ İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 328, hk. 348, orj. 47b-3.

⁷¹ İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 165, hk. 128, orj. 18b-1.

⁷² İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 345, hk. 345, orj. 51b-2.

⁷³ İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 303, hk. 345, orj. 30b-4.

⁷⁴ İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 614, hk. 971, orj. 79a-1.

⁷⁵ İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 846, hk. 1427, orj. 118b-4.

1.2.1. Satım Akdi Sayan Görüş

1.2.1.1. Batıl Bir Satım Akdidir

Bu görüşe göre vefaen satım, esasında batıl bir satım akdidir. Çünkü sözleşmeciler hâzil (latife beyanında bulunan kimse) olarak değerlendirilmektedirler⁷⁶. Şöyle ki, her ne kadar satım dense de vefaen satımda ne satıcının ne müşterinin maksadı satım akdi kurmaktır⁷⁷. Dolayısıyla tarafların görünüşte bir akit kurma iradeleri bulunsa da iç irade eksikliği sebebiyle icap ve kabul beyanları hukuken bir netice doğurmaz, akit meydana getirmez.

Çokça taraftar bulmadığı anlaşılan bu görüşe fıkıh kitaplarında hemen hemen bir iki cümleyle değinildiği, hatta taraftar olan bir hukukçu ismi dahi zikredilmediği görülür⁷⁸. Esasen bu görüşün çokça taraftar bulması da beklenmez. Çünkü akde daha en baştan hayat hakkı tanımamakta, bu suretle uygulamaya da herhangi bir alan bırakılmamaktadır.

1.2.1.2. Fasit Bir Satım Akdidir

Fasit satım görüşüne taraftar olanların en tanınmış Kadıhan⁷⁹ olup bu görüşe göre öncelikle akdin “satım” lafzıyla kurulması halinde rehin olamayacağı kabul

⁷⁶ Burhanüddin Ali el-Merginânî, **el-Hidâye: Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî** (Tekmiletu Fethi'l-Kadîr'in içinde), 10 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. IX, 1995, s. 242; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 184; Şeyh Bedreddin b. Kadı Simavna, **et-Teshîl: Şerhu Letâifi'l-İşârât**, 3 c., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. I, 2019, s. 504; Şeyhizâde Abdurrahman Efendi (Damad), **Mecmau'l-Enhur: Şerhu Mültekâ'l-Ebhur**, 2 c., İstanbul, Matbaa-i Âmire, C. II, t.y., s. 430. Bu görüşün isabetsiz olduğu, çünkü hâzilin kurduğu akdin batıl değil fasit olduğu ile ilgili açıklamalar için bkz. Ahîzâde, **Risale**, vr. 23a-b. Sözleşmecilerin gerçekte hâzil olmadıkları, ancak akit yapmaya yönelen iradelerinin mahiyeti bakımından hâzile benzedikleri ile ilgili açıklamalar ve itirazlara cevaplar için bkz. Kadızade Ahmed Şemseddin, **Tekmiletu Şerhi Fethi'l-Kadîr**, 10 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. IX, 1995, s. 243.

⁷⁷ Bâbertî, **İnâye**, IX, s. 241.

⁷⁸ Enver Osman Kaan, “Finansman Kaynağı Olarak Bey' Bi'l-Vefa, Bey' Bi'l-İstiğlal ve Bey'u'l-İne”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**, S. XVII, 2018, s. 233, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/461735>, 12.07.2020.

⁷⁹ Fahrüddin b. Hasen b. Mansur b. Mahmud el- Özcendî el-Fergânî. Hanefi bilgini ve müctehididir. Meveraünnehir'in Fergana bölgesinin Özkend şehrindendir. 1196 senesinde vefat etti. (Özel, **Hanefi Fıkıh Alimleri**, s. 85-86.)

edilmektedir⁸⁰. Çünkü satım ve rehin, biri diğzerinin nevi olmayan farklı iki akitdir, her birinde farklı hükümler doğmaktadır⁸¹.

Vefaen satımın esasının satım akdi olduğu bu şekilde ortaya konduktan sonra fasit oluşu şöyle açıklanır: Satıcının semeni iade ederek akdi sona erdirebileceği yolundaki bir fesih şartı akit esnasında zikredilir yahut akit kurulurken “vefa” ifadesi kullanılırsa, bu durumda satım akdi fasit olur⁸². Bu görüşün temelinde Hanefi mezhebinin taraflarca akde dahil edilen şartlara bakışı yatmaktadır. Hanefi mezhebine göre akde dahil edilen bir şartın sahih olarak hüküm doğurması için ya akdin gereklerinden olması ya akdin hükmünü kuvvetlendirmesi ya hukuken koşulmasına izin verilmesi yahut da örfen kabul edilmesi gerekmektedir. Bunlar dışında yer alan ve sözleşmecilerden birine tek taraflı olarak karşılıksız menfaat sağlayan her şart fasittir. Tarafların satım akdine dahil ettikleri fesih şartına ve “vefa” lafzına da bu gözle bakan hukukçular, akdi fasit bir satım olarak kabul etmişlerdir. Hal böyle olunca vefaen satım akdinin hüküm ve sonuçlarını tespit etmek için de fasit akitlere ait hükümlere başvurulacaktır. Buna göre satılanın mülkiyeti, sahih satımın aksine, akdin kuruluşuyla değil teslimle müşteriye geçer⁸³. Bununla birlikte gerek satıcı gerek müşteri tek taraflı olarak akdi feshedebilir. Bu fesih bir hak olmanın ötesinde, taraflara hukukun yüklediği bir vazifedir. Çünkü fasit bir akit belli bir süre geçmekle hukuka uygun hale gelmez⁸⁴.

Bu görüşe taraftar olan hukukçular, vefaen satımın sahih olarak kurulabilmesi için şu yolu göstermektedirler: Taraflar herhangi bir fasit şarttan ari olarak mutat bir satım akdi kurarlar, daha sonra vefa şartı üzerinde ayrı bir anlaşmaya varırlar. Bu

⁸⁰ Fahrüddin Kadıhan el-Özcendî, **Fetâvâ Kadıhan** (el-Fetâvâ'l-Hindiyye'nin kenarında), 3 c., 3. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. II, s. 1310, s. 165; İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 12; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 184; Ankaravî Mehmed Emin Efendi, **Fetâvâyı Ankaravî**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 3612, vr. 136a; Kâzerûnî, **Ehli'l-Vefa**, vr. 3a; Şeyh Nizam ve Heyet, **el-Fetâvâ'l-Hindiyye alâ Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanîfe**, 6 c., 2. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. III, 1310, s. 209.

⁸¹ Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 207.

⁸² Kadıhan, **Fetâvâ Kadıhan**, II, s. 165; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 184; Mehmet b. Ferâmûz Molla Hüsrev, **ed-Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm**, 2 c., İstanbul, Fazilet Neşriyat, C. II, 1978, s. 207-208; İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 12; Şeyh Nizam, **el-Fetâvâ'l-Hindiyye**, III, s. 209.

⁸³ Ankaravî, **Fetâvâ**, vr. 136a.

⁸⁴ Kemâlüddin Muhammed İbnü'l-Hümmam, **Şerhi Fethi'l-Kadîr**, 10 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. VI, 1995, s. 448.

durumda bu anlaşma (muvâ'ade) geçerli ve insanların buna olan ihtiyacı sebebiyle bağlayıcı kabul edilmiştir⁸⁵. İşte bu suretle, satım akdine dahil edilseydi onu fasit kılacak olan bir şart, önden sahih olarak kurulan bir kesin satım akdini takip eden müstakil bir başka anlaşma haline koyulmakta, böylelikle güdülen maksada iki adımda da olsa varılmaktadır.

Vefa şartının sağladığı fesih yetkisi şart muhayyerliğine benzese, hatta bazı hukukçular tarafından şart muhayyerliği bahsinde nakledilmiş olsa da⁸⁶ aralarında çeşitli farklar bulunmaktadır:

1. Satıcıya tanınan şart muhayyerliği devam ettikçe satılan mal müşterinin mülkiyetine geçmez⁸⁷. Oysa vefaen satımda satılan müşterinin mülkiyetine geçer. Şu kadar var ki satıcı semeni iade edip akdi feshederek ona tekrar malik olabilir.
2. Şart muhayyerliği müddetini belirlemek hususunda Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre taraflar serbestseler de Ebu Hanife'ye göre bu müddetin azami sınırı üç gündür⁸⁸. Osmanlı hukukçularının ise Ebu Hanife'nin görüşünü esas aldıkları görülmektedir. Oysa vefaen satıma dair kayıtlar incelendiğinde birkaç günden birkaç seneye kadar çok geniş bir aralıkta vade kararlaştırıldığına rastlanmaktadır.
3. Şart muhayyerliği, tarafların bu muhayyerliği akitle birlikte öngörmeleriyle doğmaktadır. Buna mukabil vefaen satımın sahih olarak doğması için akdin bağlayıcı olmayacağına dair şartın akdin kendisine dahil edilmemesi, ayrı bir vaatleşme olarak yapılması gerekmektedir.
4. Şart muhayyerliği, sahibinin ölümüyle sona ererken vefa şartının sağladığı fesih hakkı, sahibinin ölümüyle varislerine intikal eder.

⁸⁵ Kadıhan, **Fetâvâ Kadıhan**, II, s. 165; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 184; Şeyh Bedreddin, **et-Teshîl**, I, s. 504; Şeyh Bedreddin, **Câmiu'l-Fusûleyn**, s. 405; Hâfızüddin Muhammed el-Bezzâzî, **el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye** (el-Fetâvâ'l-Hindiyî'nin içinde), 3 c., 2. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. IV, 1310, s. 406-407; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 208; İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 12; Ankaravî, **Fetâvâ**, vr. 136a; Şeyh Nizam, **el-Fetâvâ'l-Hindiyî**, III, s. 209.

⁸⁶ İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 11-13.

⁸⁷ Ebu'l-Berekât en-Neseî, **Kenzu'd-Dekâik** (Bahru'r-Râik'in içinde), 9 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, C. VI, 1997, s. 13.

⁸⁸ İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 7-8.

Bir görüşe göre ise satım akdine dahil edilmeyen vefa şartı dahi sahih satım akdini fasit kılar. Dolayısıyla şartın akdin bünyesinde yer almasıyla akde dahil edilmeyip sonradan üzerinde anlaşılması arasında bir fark yoktur⁸⁹.

Bir kısım hukukçular ise vefaen satımı yine fasit satım olarak vasıflandırmakla beraber, buna gerekçe olarak akdin mükrehin (ikrah/zorlama ile iradesi sakatlanan kimsenin) akdine benzediğini öne sürmüşlerdir⁹⁰. Bu görüşün uygulamaya akseden farkı şudur: Sıradan fasit akitte müşteri satılanı bir başkasına satabilirken, bu görüşün kabulü halinde müşterinin satılanı bir başkasına satması geçersizdir⁹¹. Çünkü her ne kadar ikrah altındaki kişinin sattığı malın mülkiyeti sair fasit akitlerde olduğu gibi teslimle müşteriye intikal etse de⁹² burada farklı olarak akdin fasit oluşunun sebebi bir irade sakatlığıdır⁹³.

1.2.1.3. Sahih Bir Satım Akdidir

Taraftarları arasında Merginânî'nin⁹⁴ de bulunduğu bu görüşe göre vefaen satım, sahih bir satım akdidir. Çünkü taraflar “satım” lafzını kullanmışlardır. Dolayısıyla akit başka türlü vasıflandırılmaz. Sahih satımın ise bu suretle, yani vefa şartıyla kurulması artık örf halini almıştır. Akit, müşterinin satılardan faydalanması bakımında sahih satım karakteri gösterir ancak müşteri satılanı bir başkasına satamaz. Satıcı ise semeni iade ettiğinde onu geri alma hakkına sahiptir. Fakat müşterinin elindeki satılana bir kusur arız olmuşsa semeni iade mecburiyeti kalkar, satılanın yok olması halindeyse taraflar birbirlerinden herhangi bir talepte bulunamazlar⁹⁵. Her ne kadar akdin sahih satımın hüküm ve sonuçlarını tam olarak yansıtmadığı

⁸⁹ Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 407; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, VI, s. 12.

⁹⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, V, s. 183; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 430.

⁹¹ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 407; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 408; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, VI, s. 13; Mevkûfâtî Mehmed Efendi, *Kitâbı Mevkûfât*, 2 c., İstanbul, Şirketi Sahhâfiyyeyi Osmaniyye Matbaası, C. II, 1318, s. 165; Kaan, “Bey' Bi'l-Vefa”, s. 233.

⁹² Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 164.

⁹³ Merginânî, *Hidâye*, IX, s. 242; Şeyh Bedreddin, *et-Teshîl*, I, s. 504; Ahîzâde, *Risale*, vr. 22a.

⁹⁴ Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebûbekir b. Abdülcélîl el-Fergânî el-Merginânî er-Rîştânî. Hanefî bilginidir. Bugün Özbekistan sınırları içinde kalan, Fergana bölgesinin Rîştan köyündendir. 1197 yılında vefat etti ve Semerkant'ta defnedildi. *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı eserini yine kendisi *el-Hidâye* ismiyle şerh etti. Tarih boyunca üzerine onlarca şerh ve haşiye yazılan bu eser, Osmanlılar nezdinde de çokça itibar ve rağbet görmüştür. (Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 86-88.)

⁹⁵ Şeyh Bedreddin, *et-Teshîl*, I, s. 504; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 406; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, VI, s. 12.

söylenebilirse de kurallar örfe ve insan ihtiyaçlarına dayanarak terkedilebilir. İstisna akdi buna bir örnektir⁹⁶.

Hal böyle olunca satıcının malı tamir ettirmesi yahut vergisini ödemesi gibi masrafları bağış kabilindendir, hukuki bir mecburiyete dayanmamaktadır⁹⁷. Çünkü bilindiği gibi satım akdinde müşteri satılana bütünüyle malik olur, bu itibarla da onun bütün masraflarından da kendisi mesuldür.

1.2.2. Rehin Akdi Sayan Görüş

Çokça taraftar bulduğu anlaşılan bu görüşe göre vefaen satım hakiki bir rehindir⁹⁸. Taraflar her ne kadar “satım” ifadesi kullanmışlarsa da maksatları rehindir, borcu teminat altına almaktır. Çünkü akitler vasıflandırılırken lafız ve yapılar değil maksat ve manalar esas alınır. Nasıl ki asıl borçlunun borçtan berî olması şartıyla yapılan kefalet akdi hakikatte havaledir, nasıl ki hür bir kadının şahitler huzurunda mehir de belirlenerek kendisini hibe etmesi hakikatte nikahtır ve nasıl ki fasit istisna akdinde vade öngörülmüşse bu hakikatte selem akdidir, aynı şekilde vefaen satımdaki “satım” ifadesi de akdin hakikatte rehin sayılmasına engel değildir. Çünkü borç ödendiğinde geri alınan şeye rehin denir⁹⁹. Bu bakımdan akit kurulurken satıcının, “borcumu ödediğimde geri verirsin” demesiyle “semeni iade ettiğimde geri satarsın” demesi arasında fark yoktur, akdin hükmü rehindir¹⁰⁰. Nesefî¹⁰¹ şöyle der:

⁹⁶ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 183-184.

⁹⁷ Şeyh Bedreddin, **Câmiu'l-Fusûleyn**, s. 405; Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 406; İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 12.

⁹⁸ Şeyh Nizam, **el-Fetâvâ'l-Hindiyye**, III, s. 209; Muhammed Ali et-Tehânevî, **Keşşâfu Istılâhâtî'l-Fünûn**, 4 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. I, 1998, s. 186.

⁹⁹ Merginânî, **Hidâye**, IX, s. 242; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, V, s. 183; Bâbertî, **İnâye**, IX, s. 241; Şeyh Bedreddin, **et-Teshîl**, I, s. 504; Şeyh Bedreddin, **Câmiu'l-Fusûleyn**, s. 403; Ahîzâde, **Risale**, vr. 22a-23b.

¹⁰⁰ İbn Âbidîn, **Reddü'l-Muhtâr**, V, s. 276.

¹⁰¹ Ebu Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. İsmail en-Nesefî es-Semerkandî el-Mâturîdî. Hanefî fıkıh, kelam ve tefsir bilginidir. Buhara'ya yakın Nesef'te doğdu. 1142'de Semerkant'ta vefat etti. Fıkıh sahasındaki ilk manzum eser olan *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye fî'l-Hilâf*¹ ve akâid sahasındaki *el-Akâidü'n-Nesefiyye*'si çok meşhurdur. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s. 66-68)

“Bizim nezdimizde vefaen satımla rehin akdi arasında herhangi bir hüküm bakımından bir fark bulunmamaktadır. Nitekim akit kurulduktan sonra satıcı herkese ‘malımı falana rehin verdim’ demekte, müşteri de herkese ‘filanın malını rehin aldım’ demektedir¹⁰².”

Hukuki işlemleri vasıflandırırken tarafların kullandıkları kelimelerin değil manaların esas alınması gerektiğine dair umumi hukuk prensibini düzenleyen *Mecelle*’nin 3. maddesinde de buna vefaen satımın örnek verilmesi önemlidir. Madde şöyledir:

“Ukûdda itibar mekâsîd ve me‘ânîyedir, elfâz ve mebânîye değildir. Binaen alâ zâlik bey‘ bi’l-vefada rehin hükmü cereyan eder¹⁰³.”

Rehin akdi görüşünü savunan hukukçulara göre vefaen satım bütün hükümleri bakımından bir rehin akdidir. Dolayısıyla unsurları ve kuruluş şartlarından hükümleri ve sonuçlarına kadar her hususta rehin akdinin tabi olduğu şartlara tabidir. Buna göre müşterinin elindeki vefaen satılan mal, alacaklının elindeki rehinli mal gibidir; ona malik olmaz, satıcının izni olmadan ondan faydalanamaz, fazlalıklarını tüketirse tazmin eder, yok olmasıyla borç düşer, fazlalıkları yok olduğunda ise bunda teaddisi yoksa tazmin etmez, satıcı borcunu ödeyerek onu geri alabilir¹⁰⁴.

Vefaen satımın rehin olarak vasıflandırılması halinde akit, akde semen kılınan borcun kaynağı ve doğuş zamanı bakımından iki ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Şöyle ki;

Basit vefaen satım olarak adlandırmayı uygun gördüğümüz birinci çeşit akitte taraflar; karz, satım, kira gibi bir sebepten doğmuş olan bir borç sebebiyle alacak verecek ilişkisi içindedirler. Daha sonra, borcun vadesini uzatmak ve karşılığında alacaklıya menfaat temin etmek maksadıyla vefaen satım kurmaya karar verirler. Borçlu, borcu mukabilinde alacaklıya bir malını rehin olarak teslim eder ve ondan

¹⁰² Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 207; Şeyh Bedreddin, *et-Teshîl*, I, s. 504; Şeyh Bedreddin, *Câmiu’l-Fusûleyn*, s. 403.

¹⁰³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm: Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4 c., 3. bs., İstanbul, Matbaa-i Tevsî’-i Tibâat, C. I, 1330, s. 35-36.

¹⁰⁴ Kadıhan, *Fetâvâ Kadıhan*, II, s. 164-165; Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, V, s. 183; Bâbertî, *Înâye*, IX, s. 241; Şeyh Bedreddin, *et-Teshîl*, I, s. 504; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 405; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 207; İbn Nüceym, *Bahru’r-Râik*, VI, s. 11-12; Damad, *Mecmau’l-Enhur*, II, s. 430; Ankaravî, *Fetâvâ*, vr. 136a-b; Kâzerûnî, *Ehli’l-Vefa*, vr. 2b-3a; Şeyh Nizam, *el-Fetâvâ’l-Hindiyye*, III, s. 209.

faydalanması için izin verir. Bu suretle kurulan vefaen satım akdinde satıcı, borçlu; müşteri, alacaklı; satılan, rehinli mal; semen ise söz konusu borçtur¹⁰⁵.

Mürekkep vefaen satım olarak adlandırmayı uygun gördüğümüz ikinci ihtimalde ise krediye ihtiyacı olan ancak menfaat gütmeden vadeli borç verecek bir kimse de bulamayacağını bilen (A)'nın malını, faize tevessül etmeden borç verip menfaat elde etmeyi amaçlayan (B) vefaen satın alır. Bu durumda müşteri (B)'nin ödediği semen hakikatte satıcıya verdiği bir borçtur, hukuki sebebi ise karzdır. Satılan mal ise hakikatte bu borca karşılık verilen rehindir. Satıcı (A) hakikatte karz alan ve rehin veren kişi, müşteri (B) ise hakikatte karz veren ve rehin alan kişidir. Görüldüğü gibi bu şekilde kurulan vefaen satım, birinci örneğin aksine, iki akdin bir araya gelmesiyle doğmuştur: Karz ve rehin akitleri. Taraflar tek bir akitle (tek safka ile) yani tek bir icap- kabulle hem karz hem rehin akdi kurmaktadır. Bir başka ifadeyle taraflar rehin şartlı bir karz akdi kurmaktadır ve satıcı (râhin) müşteriye (mürtehin) satılardan (rehinli maldan) faydalanma izni vermektedir¹⁰⁶. Karz akdinde böyle bir rehin şartının koşulup koşulamayacağı ise kanaatimizce yine fasit şart müessesesi bakımından incelenmelidir. Bilindiği gibi Hanefî mezhebi, akde dahil edilip taraflardan birine karşılıksız bir menfaat temin eden her şartı fasit şart saymaktadır¹⁰⁷. Rehin ise başlangıcı itibarıyla bağışlama (teberru) nevinden bir akittir. Şu hâlde karz borcu verecek kişinin, bu borca mukabil rehin almayı şart koşması ve karşı tarafın da bunu kabul etmesi halinde bu şart hukuka uygun (sahih) sayılacak mıdır? Hukukçular önceleri bir akde koşulan rehin şartını, tek tarafa menfaat sağlaması sebebiyle fasit saymışlarsa da zaman geçtikçe bu durum yaygınlaşmış, bir zaman sonra rehin şartının akdin gereğini kuvvetlendiren, teminat altına alan meşru bir şart olduğu istihsanen

¹⁰⁵ “(...) târih-i i'lâmdan on dört ay mukaddem yedimden istidâne ve kabz ve kendi umûruna sarfla istihlâk eylediği cihet-i karzdan yüz altmış guruş deyni mukâbelesinde medîne-i mezbûrede Arasta kurbünde kâin câmeşûyî dükkânı derûnunda mevcûd beyne'l-hıref gedik ta'bir olunur ber-mûceb-i defter mâlike olduğu câmeşûyî âlâtını vefâen bana bey' ve teslim etmekle (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXIX, s. 264, hk. 273, orj. 24a-4.)

¹⁰⁶ “(...) mülk menzilini yedimden makbûzu olan iki bin beş yüz yirmi üç guruşa bey'-i bi'l-vefâ ile bana bey' ve teslim ben dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl etmiş idim, lâkin meblağ-ı mezbûr hakikatde rehin ve semen-i mezkûr mesfûr Nazlı'nın zimmetinde cihet-i karzdan edâsı lâzım olan bana deyni olmağla (...)” (İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 242, hk. 223, orj. 31b-2.)

¹⁰⁷ Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 23-24.

kabul edilmiştir¹⁰⁸. Dolayısıyla mürekkep vefaen satımın da kuruluşu itibariyle hukuka uygun olduğu söylenebilir.

Sicillerde basit ve mürekkep vefaen satımın bir araya geldiği akitlere yer yer rastlanmaktadır¹⁰⁹.

Bir görüşe göre ise “satım” lafzıyla kurulan vefaen satımın rehin olarak vasıflandırılabilmesi için birtakım karineler gerekir: Müşteri satıcı semeni iade ettiğinde akdi feshetmesi için bir kimseyi vekil tayin etmişse yahut satılan ile semen arasında gabn-i fahiş derecesinde bir dengesizlik olduğu bir satım akdinde müşteri satıcıya semeni iade ederse akdi feshetmeyi taahhüt etmişse yahut da müşteri semen üzerine kâr koymuşsa akit rehin, aksi takdirde kesin satımdır¹¹⁰.

1.2.3. Karma Akit Görüşü

Modern hukukta isimsiz akitler olarak ifade edilen hukuki muameleler, kanun koyucunun müstakil bir akit olarak isimlendirip şartlarını ve hükümlerini vazetmediği, fakat zamanın sosyal ve iktisadi ihtiyaçlarına cevap vermek için sözleşme serbestisi kapsamında uygulayıcılarca icat edilen akitlerdir. Bu itibarla vefaen satım da bazı hukukçulara göre bir nevi isimsiz akit olup esasen ne satım ne de rehindir, fakat bünyesinde satım ve rehin akitlerinden özellikler barındıran müstakil bir akit çeşididir¹¹¹.

Buna göre, vefaen satım müşterinin satılardan faydalanabilmesi bakımından sahih satım akdi, her iki sözleşmecinin de tek taraflı olarak akde son verebilmesi bakımından fasit satım akdi, müşterinin satılanı başkasına satamaması ve rehin verememesi ayrıca satılanın yok olması halinde semeni iade borcunun düşmesi

¹⁰⁸ Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 592.

¹⁰⁹ “(...) mâl-ı vakf-ı mezbûrdan olmak üzere yedimden istidâne ve kabz eylediği iki yüz gurus ve beher sene tamamında bâ-devr-i şer'î ilzâm ve iltizâm olunan bir senede otuz gurus ve târih-i hüccetden mukaddem zimmetinde bâkî on gurus ki cem'an iki yüz kırk gurus deyni mukâbelesinde emlâkinden olup karye-i mezbûre bağları hilâlinde vâki' lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd bir küt'a bağını vefâen bana bey' u teslîm etmekle (...)” (**İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)**, LXIX, s. 614, hk. 971, orj. 79a-1.)

Görüldüğü üzere vefaen satılan bağ mukabili olan iki yüz kırk kuruşluk semenin iki yüz otuz kuruşunu akitle birlikte doğan karz borcu, on kuruşunu ise önceden var olan bir borç oluşturmaktadır.

¹¹⁰ Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 407; İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 12.

¹¹¹ İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 13.

bakımından ise rehin akdi özelliği göstermektedir. Akit bu bakımdan uzuvları farklı hayvanları andıran zürafaya benzetilmiştir¹¹².

Bu görüş hukukçular tarafından toplayıcı görüş ve birleştirici görüş olarak da isimlendirilmiştir¹¹³. Zeylaî'nin¹¹⁴ bu görüşte olduğunu nakleden İbn Âbidîn¹¹⁵, kendi diyarındaki yani Şam'daki uygulamanın da bu yönde olduğunu belirtir¹¹⁶.

Gerek fetva mecmularına gerekse istikrar kazanan uygulama şekline bakıldığında Osmanlıların da karma görüşe itibar ettikleri görülmektedir. Bununla beraber Osmanlı uleması, karma görüşü olabildiğince rehin akdi görüşüne yaklaştırmış öyle ki zaman zaman akit, istiğlâlen satım uygulamasını kabul etmek dışında, bir nevi rehinmişçesine fetva verilmiştir. Nitekim bu tutuma karşı bazı risaleler kaleme alınmıştır ki ileride bahsedilecektir.

Bir başka karma akit görüşüne göre ise vefa şartı akdin içinde zikredilmezse akit müşteri bakımından sahih bir satım akdi hükmündedir, satılanın semerelerine malik olur; satıcı için ise rehin akdi hükmündedir. Bununla birlikte müşteri, satılanın zilyetliğini yahut mülkiyetini bir başkasına devretme hakkına sahip değildir. Ayrıca

¹¹² “Bu akit üç akitten mürekkeptir. Tıpkı deve, inek ve kaplan özellikleri taşıyan zürafaya gibidir.” (Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 409.) “el-Müstezraf'ta şöyle geçer: Zürafaya acayip yaratılışlı bir hayvandır. Ağaçları alışkanlık edindiğinden Allah onun ön ayaklarını arka ayaklarından daha uzun kılmıştır. Renkleri de bir acayıptır. Derler ki üç hayvandan doğmuştur: Ehlî olmayan dişi deve, sırtlan ve ehlî olmayan inek. Şöyle ki sırtlan devenin üzerine çıkmış ve böylece bir erkek doğmuş sonra bu erkek de ineğin üzerine çıkmış ve buradan da zürafaya doğmuştur. Gerçekte ise zürafaya tıpkı diğer hayvanlar gibi erkeği ve dişisi olan kendi başına bir mahluktur.” (İbn Nüceym, **Bahru'r-Râik**, VI, s. 13.)

¹¹³ Ebu'l-İhlas Hasan eş- Şürûnbülâlî, **Gunyeti zevi'l-Ahkâm fî Buğyeti Düreri'l-Hükkâm** (Dürerü'l-Hükkâm'ın içinde), 2 c. İstanbul, Fazilet Neşriyat, C. II, 1978, s. 207.

¹¹⁴ Ebu Muhammed Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî el-Bârîf. Hanefî fıkıh bilgini. Kızıldeniz sahilindeki Zeyla'da doğdu. 1343'te hayatını geçirdiği Kahire'de vefat etti. Hâfızüddin en-Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâik* isimli eserine yazdığı *Tebyînu'l-Hakâik* isimli şerhi çok meşhur ve muteberdir. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s. 132.)

¹¹⁵ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed b. Abdürrahim el-Hüseynî ed-Dimaşkî. Son devirlerin en büyük Hanefî bilgini kabul edilir. Şam'da doğdu ve tahsil gördü. Pek çok kitap ve risale telif etti. En meşhur eseri, Timurtâşî'nin *Tenvirü'l-Ebsâr* isimli eserine Haskefî'nin yazdığı *Dürrü'l-Muhtâr* isimli şerhe yazdığı *Reddü'l-Muhtâr* isimli hâşiyedir. 1836'da Şam'da vefat etti. Oğlu İbn Âbidînzâde Alâüddin Muhammed, Mecelle Cemiyeti azalığında bulunmuştur. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s. 356-361.)

¹¹⁶ İbn Âbidîn, **Reddü'l-Muhtâr**, V, s. 277.

satıcı semeni iade ettiğinde onu geri vermeye mecburdur. Bu görüşe taraftar olanlar da vefaen satımı zürafaya benzetmektedirler¹¹⁷.

1.3. Osmanlı Uygulaması

1.3.1. 16. Yüzyıl

Peşinen ifade edilmelidir ki 16. yüzyıla ait incelediğimiz nispeten muhtasar şekilde kaleme alınan ilam ve hüccetler, sözleşmecilerin vefaen satımı hukuken nasıl telakki ettiklerini anlamak bakımından araştırmacıya bolca ipucu sunmamaktadır¹¹⁸. Dolayısıyla incelenen pek çok akit örneğinin bazısında yer alan bir kelime yahut ibare, davalarda tarafların dermeyan ettikleri iddialar ile savunmalar, akdin hukuki karakteri hakkında bir fikir verebilir. Buna göre, bizce bu yüzyılda sözleşmecilerin vefaen satımı yaygın şekilde satım akdi görüşü temelinde olmak üzere kurdukları kanaatini uyandıran birtakım emareler bulunmaktadır:

Bunlardan birincisi, yer yer akde dahil edildiğine rastladığımız, semenin kararlaştırılan vadede müşteriye iade edilmemesi halinde satılanın müşterinin mülkü olacağı şartıdır¹¹⁹. Bir sonraki bölümde etraflıca üzerinde duracağımız bu şart, vefaen

¹¹⁷ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 406; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, VI, s. 12; Kâzerûnî, *Ehli'l-Vefa*, vr. 3b.

¹¹⁸ Nitekim bu yüzyıla ait sakk mecmualarında her satım hücceti gibi vefaen satıma da nispeten daha kısa ifadelerle yer verildiği görülmektedir. Bkz. Muhammed b. Mûsâ Bursevî, *Bidâ'atu'l-Kâdi li-İhtiyacihî ileyhî fî'l-Mustakbel ve'l-Mâzî*, Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 26 Hk 242/2, vr. 189b; Hamza b. Abdullah Karahisârî, *Mühimmâtü'l-Kuzât li-İhtiyacihim ileyhî fî Külli Mühimmat*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 9068, vr. 12a-b.

¹¹⁹ “Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Samandıra’da[n] Mercan bt. () şer’-i şerîf meclisinde ikrâr ve i’tirâf kılıp eyitdi ki Samandıra’da Uzunoluk Değirmeni demekle mu’arref mülk değirmenini Üsküdar subaşı Mustafâ Bey’e yirmi gün va’de ile bin iki yüz akçeye bey’-i vefâ tarikiyle bey’ eyledim eğer yirmi gün içinde zıkr olan meblağı mezbûr Mustafa’ya teslim eylemez isem zıkr olan değirmen senin olsun deyicek mukırr-ı mezbûreyi mukarrun lehü’l-mezbûr bi’l-muvâcehe tasdik edip bi’t-taleb tescil olundu.” (İKS Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536), IV, s. 136, hk. 208, orj. 25a-2.)

“Fasl Vech-i tezkiretü’l-hurûf oldur ki Nikola b. Mihal şöyle ikrâr-ı şer’î kılıp dedi ki işbu Yani b. Dimitri[’ye] iki yüz adet bıçkı tahtasın üç yüz otuz altı akçeye bey’ bi’l-vefâ tarikiyle bey’ etdim ki sene hamse ve işrin ve tis’a mi’e Şa’banı’nın yirmi ikinci gününde on beş gün tamâm olunca mezkûr Yani semen-i mezbûru mezkûr Nikola’ya verirse aralarında bey’ olmayıp mebt’ yine mezkûr Nikola’nın ola ve illâ müddet-i mesfûre tamâm olup meblağ-ı mezkûr teslim olunmazsa bey’ mukarrer ola deyu mezkûr Yani dahi vech-i meşrûh üzere zıkr olan tahtayı iştirâ ve kabûl edip şarta ilzâm etti dedikde mukarrun-lehu mezbûr dahi mukırr-ı mezkûru tasdik edip sebt-i sicil olundu.” (İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521), I, s. 358, hk. 640, orj. 99b-2.)

satımda rehin hükümlerinin cari olacağı görüşünün kabulü halinde hukuka aykırıdır, fasittir. Çünkü borcun ödenmemesi halinde rehin verilen malın rehin alan tarafından mülk edinilmesi (ifadan aciz halinde merhun malın temellükü) yasağını ihlal etmektedir.

Karma görüşe göre de böyle bir temellük şartı meşru kabul edilmemektedir. Öngörülen vade dolsa dahi satıcı semeni iade ederek satılanı geri alabilir. Müşteri, artık kendi mülkü olduğu savunmasıyla satılan iade etmekten kaçınmaz. Çünkü karma akit görüşüne göre akit, semeni iade eden satıcının satılanı müşteriden geri alabilmesi bakımından rehin özelliği gösterir. Dahası vefaen satımda öngörülen vade, müşterinin değil tek taraflı olarak satıcının lehine kabul edilmektedir¹²⁰.

Vefaen satım ister rehin akdi görüşüne ister karma görüşe göre değerlendirilsin, her iki halde de hüccetlerdeki bu temellük şartı ibarelerinin şarta bağlı (ta'likî şart) birer satım akdi olarak ayakta tutulmaları da mümkün değildir. Çünkü İslam Hukukunda satım akdinin şarta bağlı olarak kurulması kabul edilmemiştir¹²¹.

Netice olarak her iki ihtimalde de semenin iade edilmemesi halinde satılanın müşterinin mülkü olacağı şartı gayrimeşru kabul edilmektedir. Bununla beraber her ne kadar tarafların, bu şartı, karşılaşacağı geçersizlik müeyyidesinden habersizce koştukları, fasit bir şart içerse dahi akdin esasının rehin olduğu hatıra gelebilirse de bizce bu ihtimal zayıftır. Çünkü münferit örneklerine rastlanabilirse de fasit bir şartın, kadılar huzurunda kurulup tescil edilen akitlerin bünyesinde bu derece yaygınlık kazanmış olması muhtemel görünmemektedir¹²². Akitleri tescil eden kadıları ve naipleri, önlerine gelen akitleri bünyelerinde hukuka uygun veya aykırı ne varsa müdahale etmeden aynen kayda geçiren katipler olarak vehmetmemelidir. Dahası,

Kanaatimizce bilhassa bu hüccette yer alan ifadeler vefaen satımın bağlayıcı olmayan ve vade dolmasıyla kesin satıma dönme ihtimali olan bir satım akdi olduğuna güzel bir örnektir.

¹²⁰ Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 664-665.

¹²¹ Ali el-Hafif, **İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri (Eşya ve Borçlar Hukuku)**, Trc. Rahmi Yaran, 4. bs., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 286-287.

¹²² Ancak her halükârda, her ne kadar bizce muhtemel görünmese de, temellük şartı ihtiva eden vefaen satımların fasit şartlı birer rehin akdi olabileceği ihtimali de her zaman hatırdaki tutulmalıdır. Çünkü, satım akdinden farklı olarak, rehin akdine dahil edilen bir fasit şart akdin tamamını ifsat etmeyip yalnızca kendisi hükümsüz kalacaktır. (Hafif, **Hukuki İşlemler**, s. 274.) Kaldı ki akdin tamamı fasit olsa dahi belli şartlar dahilinde fasit vefaen satımın sahih gibi hüküm doğurması mümkündür. Buna üçüncü bölümde temas edilecektir.

incelediğimiz herhangi ilamda müşterinin satılanı mülk edinip edinemeyeceğine dair taraflar arasında bir çekişmeye rastlamadığımız da ifade edilmelidir. Bu ise, kanaatimizce semeni vaktinde iade eden satıcının satılanı geri aldığı, aksi takdirde müşterinin satılanı münhasıran ve temelli mülk edindiğine işaret etmektedir.

Vefaen satımın sahih ancak bağlayıcı olmayan bir nevi satım akdi olarak kurulduğunun bizce bir diğer işareti de akdin sahih olarak kurulduğuna dair yer yer düşülen ibarelerdir¹²³.

Bununla beraber bazı hüccetlerde akitleri rehin temeline oturtmaya kapı açan işaretlere de rastlanır. Bir hüccette yer alan, mahzenini bir yıl vadeyle vefaen satan kişiye ait, vade dolduğunda müşteriden kira bedeli alınmayacağına dair ifade buna bir örnektir¹²⁴. Çünkü akdin vefa şartlı bir satım olması halinde satılanın menfaatleri, ayrıca bir izin gerekmeksizin doğrudan akdin bir gereği olarak müşteriye aittir. Oysaki rehin temeline düşünülüğünde, üçüncü bölümde etraflıca görüleceği üzere,

¹²³ “(...) bağımı bey’-i vefâ tarîkiyle üç günde iki bin dört yüz akçeye Enis b. Abdullah’a bey’ ettim deyicek mukırr-ı mezbûr Yorgi mukarrun leh merkûm Enis[i] cemî’-i mâ ekarra bihisinde tasdik ettikden sonra **sıhhat-i akd-i bey’e hükm olundu.**” (İKS Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536), IV, s. 157, hk. 279, orj. 33b-4.)

“(...) cemî’-i menzîlini cümle tevâbi’ ve levâhıkı ve âmme-i menâfi’ ve merâfıkı ile bâ’ise-i tahrîr Ümmi bt. Mehmed nâm zevcesine râyıcı’l-vakt otuz bin akçe semen-i mu’ayyen-i makbûzla **bey’ bi’l-vefâ tarîki ile ve icâb ve kabûlü hâvî bey’-i bâtt-ı sahîh ile bey’ ettiğini ikrâr etti.** Vâki’ ikrâr, müşteriye-i mezbûre kıbelinden husûs-ı mezbûra vekâleti Mehmed b. Abdullah ve Ahmed b. el-Hâc Ali nâm kimesnelerin şehâdetleri ile nehc-i şer’î üzre sâbit olan Mehmed b. Mehmed tarafından vicâhen ve şifâhen tasdik edildi.” (İKS Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), XXXV, s. 220, hk. 252, orj. 39a-4 Arapça.)

Görüldüğü üzere vefaen satımın sahih bir kesin satım oluşu bu son hüccette açıkça ifade edilmiştir. Esasen mütenakız olan “vefaen kesin satım” ifadesi, akdin önce kesin satım olarak kurulup daha sonra ayrı bir vefa anlaşması yapıldığını akla getirmektedir. Nitekim yıllar ilerleyip kayıtlar daha ayrıntılı tutulmaya başlandıkça vefaen satımın bu şekilde iki safhada kurulduğuna dair açık ifadeleri ihtiva eden hüccet örneklerine rastlanacaktır.

¹²⁴ “(...) mahzenini hudûdu ve levâhıkıyla mezkûr Receb’e târih-i sicilden bir yıl tamâmına varınca dört bin akçeye bey’-i vefâ ile bey’ edip semen-i merkûmu bi’t-tamâm alıp kabz eyledik **sene tamâm oldukda mezbûr Receb’den mahzen icâresin taleb olunmaya dedikde mukırrân-ı mezbûrân ikrârların mezbûr Receb tasdik edip mâ cerâ bi’t-taleb ketb olundu.**” (İKS Üsküdar Mahkemesi 51 numaralı sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 100, hk. 88, orj. 12b-1.)

Benzer şekilde bir başka hüccette ise satıcının müşteriye satılana tasarruf izni verdiği kaydedilir:

“(...) evimi cemî’ tevâbi’ ve levâhıkıyla ve (...) bostan yerimi dolabıyla ve sâir tevâbi’yle beş bin akçeye târih-i kitâbdan doksân gün tamâmına değin edâ etmek üzre **bey’-i vefâ ile bey’ edip teslim-i mebî’ ve kabz-ı semen kıldım keyfe mâ yeşâ mutasarrıf olsun dedikde (...)**” (İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 219, hk. 296, orj. 29a-1.) Ancak akdin temelinin satım akdi oluşuna işaret eden örneklerde olduğu gibi burada da ihtiyatlı davranmak gerekir. Çünkü bu ifade bir tasarruf izni olabileceği gibi, müşterinin zaten sahip olduğu bir hakkı teyit maksatlı bir ifade de olabilir.

müşterinin satılandan yararlanması için ayrı bir izin (ibaha) gerekir. Huccetteki bu ifade ise müşterinin satıcıya verdiği, satılandan faydalanma izni olarak görülebilir. Aksi takdirde, yani bu akdin de bağlayıcı olmayan bir nevi satım olarak kabulünde, söz konusu ifadenin kurucu (inşâî) değil açıklayıcı (beyânî) sayılması gerekecektir.

Bir başka ilamda ise vaktiyle bir malı vefaen satın alan kişi, söz konusu malı konu edinen sonraki bir akde, satılan üzerinde vefaen satıma dayanan bir hakkı bulunduğu dayanarak icazet vermediğini belirtir. Metinde bu kişinin satılanı vefaen satım sebebiyle elinde bulundurduğunu belirtmek üzere “rehin” ifadesi kullanılmıştır¹²⁵.

Sonuç olarak, başta da ifade ettiğimiz gibi, bu yüzyıla ait incelediğimiz kayıtlar vefaen satımları hukuken teşhis etmeye kolaylıkla imkân vermemektedir. Genellikle yalnızca taraflar, satılan, semen meblağı ve vade yazılmakla yetinilmiştir. Ancak yer yer bazı akitler, hukuki mahiyetlerini teşhis etmek bakımından zannı galip doğuracak ipuçları sunmaktadır. Ancak bizce bunlar, yüzyılın tamamı hakkında genel bir hüküm çıkarmaya yetmemektedir. Kanaatimizce bu yüzyılda akitlerin hukuki mahiyeti, sahih satım görüşü lehine istikrar kazanmamıştır.

1.3.2. 17. Yüzyıl

Bu yüzyıla ait incelediğimiz kayıtlarda bilhassa hüccetlerin hacminin artmaya başladığı ve metinlerde taraflara, satılana, semen kılınan borcun hukuki kaynağına, akde koşulan şartlara dair daha ayrıntılı bilgiler kaydedildiği görülmektedir. Bu durum, yüzyılın sosyal ve iktisadi hayatına dair daha renkli ve çeşitli manzaralar göstermesinin yanında kurulan akitlerin hukuki mahiyetine dair daha seçik bilgiler sunmaktadır.

Bu yüzyıla ait incelediğimiz akitleri hukuken teşhis etmek için, yüzyılı iki dönem halinde ele almayı uygun görüyoruz:

¹²⁵ “(...) zikr olunan menzil-i mezbûre Hâce Hasnâ'nın rehn-i makhbûzu iken mezkûr Mustafa'nın iştirâsının âdem-i sıhhatine hükm olunup (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 51 numaları sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 274, hk. 547, orj. 65a-1.)

Yüzyılın başından ortalarına kadarki incelediğimiz kayıtlarda, kanaatimizce, akdin satım akdi görüşüne uygun olarak kurulmaya devam ettiği kanaatini sürdürecektir, daha açık ve ikna edici işaretler görülür. Öyle ki, incelediğimiz kayıtlara göre, öngörülen vadede semenin iade edilmemesi halinde akdin kesin satıma döneceği şartının akitlere dahil edilmesine yaygın olarak devam edilmekte, beraberinde söz konusu şartı ifade eden ibare “edâ edemez isem bey‘-i mezbûr bâtta münkalib olsun¹²⁶ [söz konusu satım kesin satıma dönsün]” şeklinde yeknesaklaşmaktadır. 16. yüzyıldaki akitleri incelerken de belirttiğimiz üzere bu şart, rehin akdi görüşü ve karma görüşe göre fasittir. Sahih satım akdi görüşüne göre ise hüküm doğurması mümkün olan bu şartın 17. yüzyılın ilk yarısında yaygın olarak koşulması, kanaatimizce, vefaen satımın genellikle bir nevi satım akdi olarak uygulandığına işaret etmektedir. Aynı şekilde bu zaman diliminde de söz konusu şarttan doğan herhangi bir çekişmeye rastlamadık.

Bütün bunlara ek olarak, karşımıza çıkan iki hüccette yer alan ifadeler, akdin uygulanma şekline ait bu kanaatimizi kuvvetlendirmek bakımından önemlidir:

Akitlerden birincisi 1632 yılına aittir. Bedros isimli zimmi tek bir satım akdiyle dört ayrı gayrimenkulünü üç yüz kuruşa Kirakoz isimli başka bir zimmiye kesin satımla satar, semeni teslim alır, satılanları teslim eder. Daha sonra taraflar, bir sene

¹²⁶ “Vilâyet-i Rumeli’nde Ergirikasrı kazâsına tâbi‘ Sanagoplu nâm karye sâkinlerinden Duka v. Menküli nâm zimmî meclis-i şer‘-i hatîr-i lâzîmü’t-tevkîrde fahrü’l-cüyûş Bâli Çavuş b. Abdülmennân tarafından husûs-ı âti‘z-zikri tasdîka vekîl olup bimâ hüve nehcü’s-sübût şer‘an vekâleti sâbite olan Kiko v. Papa Dimo nâm zimmî muvâcehesinde bi’t-tav‘ ikrâr ve i’tirâf edip karye-i mezbûrede vâki‘ bir taraftan Yorgi v. Menküli mülkü ve bir taraftan Niko v. Dimo mülkü ve iki taraftan tarîk-i âm ile mahdûd ve mümtâz mülk menzîlimi ve lede’l-ahâlî ma’lûmü’l-hudûd olup eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi müştamil olan mülk bostan yerimi, mezbûr Bâli Çavuş’a on üç bin üç yüz akçeye bey‘ bi’l-vefâ ile bey‘ edip ol dahi vech-i meşrûh üzere iştirâ ve kabûl eyledikden sonra semen-i mezbûr on üç bin üç yüz akçeyi mezbûr Bâli Çavuş yedinden tamâmen alıp kabz eyledim **eğer meblağ-ı mezbûr on üç bin üç yüz akçeyi târih-i kitâbdan yüz seksen gün tamâmına değin edâ etmezsem bey‘-i mezbûr bâtta münkalib olup** menzil-i mezkûr ve bostan-ı mezbûr merkûm Bâli Çavuş’un mülk-i mahzı olsun dedikde gibbe’t-tasdîki ‘ş-şer‘î mâ vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638), XXV, s. 73, hk. 26, orj. 3b-2.)

Metinde geçen “mülk-i mahzı olsun” ifadesine, incelediğimiz yıllardaki sair hüccetlerde de rastlanmaktadır. Buradan ilk bakışta, rehin akdi görüşüne ve karma görüşe göre satılanın mülkiyetinin akitle müşteriye geçmediğine dayanarak bu akitte de satılanın müşteriye ait olduğu ancak semenin iade edilmemesi halinde müşterinin mülkiyetine intikal edeceğinin şart koşulduğu, binaenaleyh akdin esasının rehin olduğu düşünülebilirse de bizce mülk-i mahzı olsun [yalnızca onun mülkü olsun] ifadesiyle kastedilen, üzerinde satıcı lehine herhangi bir hak bulunmayan mülkiyettir. Bir başka ifadeyle vade dolunca satıcının satılanı geri alma hakkı düşecek ve satılan bu haktan ari olarak yalnızca (mahza) müşterinin mülkü olarak devam edecektir.

zarfında semenin iade edilmesi halinde satılanların satıcıya iade edileceğine dair bir vefa anlaşması yaparlar. Metinde, vefa anlaşması olmaksızın kurulan satım akdinin hukuka uygun, sonraki vefa şartının da bağlayıcı olduğu açıkça ifade edilir. Üstelik, akdin hukuki hüviyetini bir daha ve bir başka açıdan da teyit edercesine, rehin olma şüphesinin giderildiği belirtilir¹²⁷.

1642 yılına tarihlenen ikinci hüccete göre ise Kel Onnes isimli zimmi, evini altmış kuruşa Bogos isimli bir başka zimmiye satıp semeni teslim alır. Devamında müşteri ile satıcı, semenin iadesi halinde satıcının satılanı geri alacağına dair vefa şartı üzerinde anlaşır. Hâkim, bu akdin caiz, vefa şartının da bağlayıcı olduğunu tespit eder. Rehin olma şüphesinin kalmadığını da ilave ederek “akdeyn-i mezbûreynin” (söz konusu iki akdin, yani kesin satımın ve bundan ayrı olarak akdedilen vefa anlaşmasının) sahih olduğunu belirtir¹²⁸.

Her iki akitte de vefa şartına dair ibarede geçen, semeni iade edince “mülküne avdet etme” ifadesi, bizce akdin hukuki temelini satım olduğunu gösteren bir başka işarettir. Çünkü vefaen satıma dair gerek rehin akdi görüşüne gerek karma görüşe göre satılan ne akitle ne teslimle müşterinin mülkiyetine geçer, malik satıcıdır. Oysa bu ifadeden satılanın müşterinin mülkiyetine geçtiği anlaşılmaktadır. Bu ise satım akdinin

¹²⁷ “Vilâyet-i Anadolu’da Eğin kazâsına tâbi’ Gemürgâp [nâm] karyede sâkin Bedros v. Hacik nâm Ermeni meclis-i şer’-i hatîr-i lâzımı’t-tevkîrde Kirakoz v. Şahbaz nâm Ermeni mahzarında bi’t-tav’i’s-sâf ikrâr ve i’tirâf eyleyip (...) iki bâb menzîlimi ve (...) mülk bağımu ve (...) bir küt’a mülk bağımu ve (...) mülk menzîlimi saffa-i vâhide ile kâmil üç yüz riyâlî gurusâ bey’ edip kabz-ı semen-i ma’dûd ve teslîm-i mebi’-i mahdûd kıldıktan sonra târih-i kitâbdan bir sene-i kâmile gâyetinde meblağ-ı mezbûru edâ eylese mebi’-i merkûm yine mülküne avdet etmek üzere beyinlerinde akd ve lâzımı’l-vefâ vâki’ olmuşdur dedikde, gıbbe’t-tasdik akd-i mezbûr lafz-ı bey’ ile akd olunup bi-şart-ı vefâ bey’de zikr olmayacak câ’iz vefâ’-i mezbûr, dîn-i e’imme-i müctehidîn -rıdvânüllâhi aleyhim ecma’in- mezheb-i şerîfleri üzere hâkim-i muvakkî’-i sadr-ı kitâb sâ’ibe-i rehniyet bertaraf olduktan sonra akdün-ı mezbûrünün in’ikâdına hüküm birle mâ hüve’l-vâki’ bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020 1053/M.1612-1643), XXIII, s. 87, hk. 47, orj. 26-1.)

¹²⁸ “Vilâyet-i Anadolu’da Arapgir sancağına tâbi’ kasaba-i Eğin mahallâtından Emirhayr mahallesi ahâlîsinden Kel Onnes v. Bahtek nâm Ermeni mahfil-i kazâda işbu bâ’isü’l-kitâb Bogos v. Canım muvâcehesinde bi-tav’i’s-sâf ikrâr ve i’tirâf edip (...) mülk evimi tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî bey’-i bât ile altmış kebir riyâlî gurusâ bey’ edip ol dahi vech-i muharrer üzere iştirâ edip semen-i mezbûru bana teslîm eyledikten sonra târih-i kitâbdan bir sene tamâmında müşterî-i mezbûr ben semen-i mezbûru teslîm edeyim, mebi’-i mezbûr benim mülküne avd etmeye beynimizde akd-i lâzımı’l-vefâ olmuşdur dedikde mukırr-ı mezbûru ikrâr-ı meşrûhunda mezbûr Boğos bi’l-muvâcehe tasdik ettikten sonra hâkim-i muvakkî’-i sadr-ı kitâb Hüseyin, bey’de vefâ zikr olunacak bey’ câ’iz ve vefâ lâzımdır ve ben e’imme-i müctehidîn mezhepleri üzere şâibe-i rehniyet bertaraf olduktan sonra akdeyn-i mezbûreynin sıhhatine hüküm birle mâ hüve’l-vâki’ ketb olundu.” (İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 379, hk. 541, orj. 292-3.)

bir sonucudur. Kesin satımın peşi sıra koşulan vefa şartının sağladığı fesih hakkının kullanılması halinde satılanın mülkiyeti satıcıya geri dönecektir.

Yüzyılın ortalarına ait incelediğimiz kayıtlarda akdin hukuki temelini rehin oluşuna delalet eden ifadelerle sahip kayıtlar da görülmektedir. İncelediğimiz kayıtlar içinde en erken tarihlisi 1649 yılına denk gelen bu hüccetlerde, bizce akdin hukuki temelini satım akdi değil rehin akdi oluşuna açıkça ve zımnen delalet eden iki tür ibare yer almaktadır:

Bunlardan birincisi şudur: Akdin unsurları ve şartları, icap ve kabul beyanları, semenin ve satılanın teslim- tesellümünün tamamlandığı kaydedildikten sonra satıcı, tekrar söz alarak satımın hakikatte rehin olduğunu açıkça belirtir. İkincisi; satıcının, kararlaştırılan vadede semeni iade edemezse akit konusu malı satması ve bedelinden müşteriye alacağını vermesi için üçüncü bir kişiyi yahut bu işi bizzat yapması için müşterinin kendisini vekil tayin ettiğine dair kayıtlardır¹²⁹. Bizce bu vekâlet kayıtları, vefaen satımın hukuki karakterinin rehin akdi oluşuna delalet etmektedir. Şöyle ki, üçüncü bölümde etraflıca değinileceği üzere, rehin akdinde satılanın mülkiyeti ne icap kabul oluşmasıyla ne de akit konusunun teslimiyle müşteriye intikal eder, rehin veren malik olarak kalır. Öte yandan rehin akdi, alacaklıya borcunu tahsil edememesi halinde satılanı re'sen satarak bedelinden alacağını tahsil etme hakkı da tanımaz. Onun hakkı, akit devam ettikçe rehinli malı hapsetmek ve şayet malik izin verdiğiyse ondan faydalanmaktır. Borcun ödenmemesi halinde alacaklının rehinli malı satarak bedelinden alacağını tahsil etmesi ise, rehin verenin malik sıfatıyla kendisini veya bir başkasını bu uğurda vekil tayin etmiş olması halinde mümkündür. Dolayısıyla, bu vekâlet kayıtları, bizce vefaen satımın rehin akdi temeline işaret etmektedir. Nitekim, incelediğimiz kayıtlar içinde, akdin hakikatte rehin olduğu ifadesinin görüldüğü en

¹²⁹ “(...) i'âde-i kelâm edip bey'-i mezkûr hakikatde rehin olmakla, müvekkil-i mezbûr ecel-i merkûm hulûlünde semen-i mezbûru edâ ve ifâya adem-i kudreti olıcak menzileyn-i mezbûreyi âhara bey'a ve semenlerini kabza mûmâ-ileyh Ali Hoca'yı tarafından azl ve in'izâlden masûne vekâlet-i devriye ile vekîl eyledi dedikde, müşârun-ileyh Ali Hoca dahi minvâl-i meşrûh üzre vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve hizmet-i lâzimesini edâya müte'ahhid olmağın (...)” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 132, hk. 125, orj. 30b-3.)

erken kayıt ile borcun ifa edilmemesi halinde vefaen satım konusu malı satılması için vekâlet verildiğinin görüldüğü en erken kayıt aynı hüccettir¹³⁰.

Yüzyılın bilhassa ikinci yarısına ait incelediğimiz kayıtlarda, vekâlet şartının yer aldığı akitlerle temellük şartının yer aldığı akitlerin beraber varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim yüzyılın sonuna kadar pek çok hüccette akdin hakikatte rehin olduğu açıkça belirtilir¹³¹. Genellikle hemen peşinden semenin iade edilmemesi halinde akit konusu malı satması için müşteriye¹³² yahut üçüncü bir kişiye¹³³ vekâlet verildiği kaydedilir. Yine bu zaman diliminde pek çok hüccette, semenin vaktinde iade edilmemesi halinde satılanın satıcının mülkü olacağı yollu bir temellük şartının koşulduğuna rastlanır¹³⁴. Bu hüccetlerde tahmin edileceği üzere akdin hakikatte rehin olduğuna dair açık veya zımni herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Söz konusu devirdeki bu ikili durumun bir sebebi olarak, hakimlerinin vefaen satımı vasıflandırmakta esas aldıkları görüşlerin farklılık arz ettiği, böylece her birinin, huzuruna gelen sözleşmecileri kendi kabulüne göre yönlendirdiği düşünülebilir. Bu suretle, bir mahkemenin diğerinden farklı bir müstakar uygulamaya sahip oluşu ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim yüzyılın sonuna kadar Eyüp Mahkemesine ait incelediğimiz kayıtlarda, bu mahkemenin tescil ettiği akitlerde temellük şartının yer aldığı göze çarpar. Mahkemeden mahkemeye bu şekilde bir uygulama farkı olduğu düşünülse dahi bu da mutlak kabul edilmemelidir. Bir mahkemeye ait kayıtlarda birkaç sene aralıkla, satım akdi görüşüne göre vasıflandırılacak vefaen satıma da rehin akdi görüşüne göre vasıflandırılacak

¹³⁰ “(...) bey‘-i mezkûr-ı hakîkide rehin vesîka olmakla, yine merkûm Mehmed Efendi eccl-i mezkûr hulûlüne ve semeneyn-i mezkûreyn üç yüz riyâlî kuruşu ve otuz riyâlî kuruşu edâ ve ifâya adem-i kudreti olıcak, mütevellî-i mezbûr talebi ile mahmiye-i İstanbul‘da Bayezid mahallesinde sâkin Mehmed Ağa b. Mustafa tarafından azl ve in‘izâlden masûn vekâlet-i devriye ile vekil eyledikde, mezbûr Mehmed Ağa dahi vekâlet-i mezbûreyi ve hizmet-i lâzimesin edâya müte‘ahhid olıcak (...)” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 81, hk. 54, orj. 14a-1.)

¹³¹ Örnek olarak: İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658), L, s. 356, hk. 342, orj. 48a-3.

¹³² Örnek olarak: İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 372, hk. 489, orj. 73b-4; İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691), XX, s. 239, hk. 272, orj. 45b-1.

¹³³ Örnek olarak: İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 265, hk. 325, orj. 44b-4; İKS Eyüp Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 326, hk. 366; orj. 54b-1.

¹³⁴ Örnek olarak: İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 200, hk. 155, orj. 16b-4; İKS Eyüp Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 498, hk. 614, orj. 94b-1.

vefaen satıma da rastlamak mümkündür¹³⁵. Netice olarak, bilhassa 17. yüzyıla ait incelediğimiz akitleri hukuken teşhis ederken, hüccetlerdeki açık ifadelere yahut tariflere dayanmadıkça ihtiyatlı davranmak gerektiği gibi, mahkemelerin bu konudaki tutumlarını tespit de genel bir kural koymaktan kaçınmak gerekir¹³⁶.

1.3.3. 18. Yüzyıl

Bu yüzyıla ait incelediğimiz kayıtlarda temellük şartının terkedildiği, yerini semenin vaktinde iade edilmemesi halinde akit konusu malı satması için müşteri veya üçüncü şahsa verilen vekâlet ibarelerine bıraktığı görülmektedir. Bu, eğer bir fasit şartın terkedilmesi değilse, kanaatimizce, mutlaka akdin hukuki esasında satım aleyhine ve rehin lehine kalıcı bir değişikliği ifade eder. Bununla beraber, vekâlet şartının da yer almadığı pek çok akde rastlamak da mümkündür.

Bunu yanında bu yüzyıldaki akitlerin hukuki karakterini göstermek bakımından elimizdeki tek işaret, söz konusu vekâlet şartı değildir: Vefaen satımı rehin akdiyle temellendiren görüşe dair yaptığımız açıklamalarda, bu akdin hakikatte

¹³⁵ Bab Mahkemesi'nin 1686 yılına ait bir hücceti şöyledir: “(...) **bir kut'a bağımı mezbûr Markar'a üç yüz elli guruşa bey'-i kat'î ile bey' ve temlik ol dahi iştirâ ve kabûl edip semeni olan meblağ-ı mezbûrun iki yüz altmış guruşu gâib ani'l-meclis Ferrâş oğlu Mehmed Çelebi'ye cihet-i deyn-i şer'iden deynim olan iki yüz altmış guruşa mezbûr Markar emriyle kefil olup bi hükmi'l-kefâle mezbûr Mehmed Çelebi'ye edâ ve teslim etmekle ana takâs, ol dahi mukâssa ve kabûl ve doksan guruşunu bana def' ve teslim ben dahi kabz ve tesellüm edip bağ-ı mahdûd-ı mezkûru mahallinde kabz ve tasarrufa mezbûru taslât eylediğimden sonra târih-i kitâbdan iki sene tamâmında meblağ-ı mezbûr üç yüz elli guruşu merkûm Markar'a tamamen red ve teslim eylediğimde ol dahi akd-i bey'i fesh ve ikâleye ta'ahhüd eyledi dedikde gıbbe't-tasdiki'ş-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), XIX, s. 509, hk. 609, orj. 105a-1.)**

Görüldüğü gibi taraflar akdi önce kesin satım olarak kurmuş daha sonra bir vefa anlaşması yapmışlar ve bu suretle vefaen satım bağlayıcı olmayan sahih satım nazariyesine göre akdedilmiştir. Aynı mahkemeye ait beş sene sonraki bir hüccette ise akdin hakikatte rehin oluşu açıkça belirtilir:

“(...) mülk menzilimi, mezkûr Ahmed Efendi'ye bey' bi'l-vefâ tarikiyle bey' ve teslim, ol dahi iştirâ ve tesellüm edip, lâkin bey'-i mezbûr **hakikatde rehin olmağla**, eğer târih-i kitâbdan üç yüz altmış gün tamâmına değin **edâ-i deyn ve fekk-i [rehin]** eylemezsem menzil-i mahdûd-ı mezkûru bey'-i kat'î ve semen-i misli ile âhara bey' ve kabz-ı semene ve semeninden deyn-i mezbûru mezkûr Ahmed Efendi'ye edâya ve fazla kalırsa bana îsâle ve bunlar mütevakkıf olduğu umûrun küllisine işbu hâzır bi'l-meclis Mustafa Beşe b. Ahmed b. Halil'i tarafımdan küllemâ azeltüke fe-ente vekîli mefhûmu üzre azl ve in'izâlden masûne vekâlet-i devriye ile vekil ve nâib-i menâb nasb ve ta'yîn edip, ol dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve merâsimini edâya ta'ahhüd eyledi dedikde (...)” (İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691), XX, s. 253, hk. 289, orj. 49a-1.)

¹³⁶ Sicillerdeki kayıtları hukuken teşhis ederken genellemelerden kaçınmak gerektiği ve araştırmacının tespitlerde bulunurken takip etmesi gereken yöntemle ilgili olarak bkz. Fethi Gedikli, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. III, S. V, 2005, s. 208-212, (Çevrimiçi) http://isamveri.org/pdfdrg/D02512/2005_5/2005_5_GEDIKLIF.pdf, 09.08.2020.

karz ve rehin akdinin bir araya gelişiyle doğduğunu, böylece semenin hakikatte karz borcu, satılanın ise hakikatte rehin verilen mal olduğunu belirtmiştik. İşte 18. Yüzyıla ait incelediğimiz kayıtları akitleri vasıflandırmak bakımından kıymetli kılan şey, akdin bu şekilde unsurlarına ayrılarak kayda geçirildiği pek çok hüccete rastlanmasıdır. Gerçekten de pek çok kayıtta vefaen satımın hakikatte rehin, semenin hakikatte karz borcu oluşu tescil ve teyit edilmiştir¹³⁷. Kanaatimizce bu tavır, gelecekte taraflar arasında doğması muhtemel olan, akdin kesin satım mı (bâttan mı) vefaen satım mı olduğu üzerindeki çekişmeleri önlemek, çekişme doğması halinde ise ispat kolaylığı sağlamak maksadına matuftur¹³⁸.

¹³⁷ “(...) yedi dönüm mülk bahçeyi ve târîh-i vesîkadan üç ay tamâmına değin bey' bi'l-vefâ tarîkı üzere bi-safkatin vâhidetin mütevellî-yi merkûm el-Hâc Mehmed Odabaşı'ya iki yüz on guruşa bey' ve mahallerinde her birini kabz ve tasarrufa tarafımdan taslît eylediğimde ol dahi bi't-tevliye vech-i mübeyyen üzere iştirâ ve kabûl edip semen-i mezkûr iki yüz on guruşu mâl-ı vakf-ı mezbûrdan mütevellî-yi merkûm yedinden ahz u kabz eyledim dedikde gıbbe't-tasdîkı 'ş-şer'î mezbûr es-Seyyid Zeynelabidin meclis-i şer'de Mustafa b. Mehmed nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip **bey'-i mezkûr hakikatde rehin ve meblağ-ı mezbûr iki yüz on guruşu zimmetinde mütevellî-yi merkûma cihet-i karzdan deyn olmağla meblağ-ı mezbûru va'demiz hulûlünde edâ edemezsem menzil ve bahçeyi semen-i misilleriyle âhara bey'e ve kabz-ı semene ve semeninden deyn-i mezkûrumu mütevellî-yi merkûma edâya ve fazla kalırsa kendüye îsâl ve teslîme ve bunların mütevakkıf olduğu umûrun küllisine küllemâ aziltüke fe-ente vekîlî mazmûnu üzere vekâlet-i devriye-i sahîha ile tarafımdan mezbûr Mustafa'yi vekîl ve nâib-i menâb nasb u ta'yîn eyledim dedikde (...)” (İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXXIX, s. 345, hk. 345, orj. 51b-2.)**

“(...) bundan akdem vefât eden babam Mustafa Halîfe b. Ömer hayatında gâibetü ani'l-meclis Rukiye Hanım bt. Şehrî İsmail Efendi'nin yedinden **bin yüz yirmi guruş istikrâz** ve kabz ve mukâbelesinde mahalle-i merkûmede vâki' bir bâb mülk menzil ve ittisâlinde kâin bir mülk bostanını gâibe-i mezbûreye **bi-tarîkı'l-vefâ rehin** vaz' ve teslîm ettikten sonra (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 111, hk. 74, orj. 21b-1.)

“(...) işbu yedimde olan bir küt'a hüccet nâtik olduğu üzere **yedimden istikrâz** ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği altmış beş guruş deyni mukâbelesinde Nerdubanlı karyesinde vâki' ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât bir bâb mülk menziline bi-tarîkı'l-vefâ bana rehn vaz' ve teslîm etmekle menzil-i mezkûru rehniyetden ba'de'l-fekk meblağ-ı merkûm altmış beş guruşu hâlâ taleb ederim (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 226, hk. 199, orj. 18a-3.)

“(...) mezbûr es-Seyyid Mustafa bin iki yüz dört senesi Receb-i şerîf'inin gurrelerinde yedimden **bi-tarîkı'l-karz istidâne** ve kabz eylediği yüz elli guruş deyni mukâbelesinde medîne-i mezbûrede Kefçe mahallesinde vâki' ma'lûmü'l-hudûd bir bâb dükkânını vefaen bana bey' ü teslîm edip hatta meblağ-ı merkûm bana ber-vech-i muharrer deyni olduğunu ikrâr ve mücebince işbu bir küt'a deyn temessüğü dahi yedime i'tâ etmekle dükkân-ı mezkûru **rehniyetden fekk** birle meblağ-ı merkûm yüz elli guruşu bana teslîme mezbûr diğer es-Seyyid Mustafa'ya tenbih olunmak matlubumdur (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 502, hk. 756, orj. 62a-6.)

¹³⁸ İleride de görüleceği üzere, bir satım akdinin kesin satım mı vefaen satım mı olduğuna dair bir çekişmede kesin satım olduğunu iddia edenin sözüne itibar edilmekte, aksini ispat ise vefaen satım olduğunu iddia edene düşmektedir. Akdin hakiki mahiyetine dair hüccet metninde geçen bu açıklamalar, sözleşmecilerden birinin karşılaşması muhtemel bir kesin satım iddiasında kendisinin ispat külfetini hafifletmektedir.

1.3.4. 19. Yüzyıl

Bu yüzyıla ait incelediğimiz hüccet ve ilamlarda, gerek akitlerin hukuki mahiyeti bakımından¹³⁹ gerek akitlerin kuruluş şekli bakımından gerekse de metinlerin muhtevası bakımından kayda değer bir farka bulunmamaktadır. Şu kadar var ki önceki yüzyılda azaldığını gördüğümüz vekâlet kayıtlarına bu yüzyıla ait incelediğimiz hüccetlerde rastlamadık¹⁴⁰.

1.3.5. Mecelle’de Bey‘ Bi’l-Vefa

Vefaen satım *Mecelle*’de satım akdi başlığı altında düzenlenmiş ve 118. maddede şöyle tarif edilmiştir:

“Bey‘ bi’l-vefa bir kimse bir malı âhara semeni red ettikte geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmaktır ki müşteri mebi‘ ile intifa eylesine nazaran bey‘-i câiz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktedir olduğu cihetle bey‘-i fasit hükmünde ve müşteri mebi‘i âhara satamadığı cihetle rehin hükmündedir¹⁴¹.”

Görüldüğü üzere düzenlemede karma görüş esas alınmıştır. Kanaatimizce bu madde yeni bir düzenleme olmayıp, üç buçuk asırlık tarihi seyrini takip ettiğimiz vefaen satım müessesinin yaklaşık iki asırdır süregelen müstakar uygulamasının tedvininden ibarettir.

Akde dair *Mecelle*’deki diğer maddeler sırasıyla şöyledir:

“m. 396- Bey‘-i vefada bayi semeni red ile mebi‘i istirdat edebildiği gibi müşteri dahi mebi‘i red ile semeni istirdat edebilir.

m. 397- Bey‘-i vefa ile satılan mebi‘i gerek bayi ve gerek müşteri âhara satamaz.

¹³⁹ “(...) yedinden iktirâz ve kabz eylediği beş yüz guruş deyni mukâbelesinde her ne zamân meblağ-ı merkûmu edâ ederse redd-i mebi‘ etmek şartıyla âlât-ı lâzime-i mezkûreyi Yahûdi-i meşfûra vefâen bey‘ ve teslîm ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl edip lâkin fi’l-hakîka meblağ-ı mezbûr beş yüz guruş deyn ve âlât-ı lâzime-i merkûme rehn olmağla (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), LXXXII, s. 492, hk. 579, orj. 86a-2.)

¹⁴⁰ Ancak bu, semenin iade edilmemesi ihtimaline karşı, böyle bir durumda vefaen satılan malı satması için vekâlet verilmesi usulünün terk edildiği manasına gelmemelidir. Nitekim vefaen satılacak ve ferağ olunacak emlak ve arazi için şer‘iye mahkemelerince verilen vekâlet-i devriye hüccetlerinden harç ve kaydiye alınmasına dair 1889 tarihli düzenleme için bkz. İKS İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911), IC, s. 295, hk. 312, orj. 115-1. Ayrıca bu yüzyıla ait sakk mecmualarında vekâlet-i devriye ile kurulan vefaen satım hüccetleri de bulunmaktadır: Çavuşzâde Mehmed Aziz, *Dürrü’s-Sukûk*, 2 c., İstanbul, Dârü’t-Tibâatü’l-Âmire, C. II, 1277, s. 30.

¹⁴¹ Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 222-224.

- m. 398- Mebi‘in menâfiinden bir miktarı müşteriye ait olmak şart kılınsa ol şarta riayet olunur. Mesela vefaen satılan bağın üzümü bayi ile müşteri beyninde münâsefeten taksim olunmak üzere bi‘t-terâzî mukavele etseler ol mukavele mucibince amel olunmak lazım gelir.
- m. 399- Vefaen satılan malın kıymeti deyne müsavi olduğu halde müşteri yedinde telef olsa mukabili olan deyn sâkıt olur.
- m. 400- Vefaen satılan malın kıymeti deynden nakıs olduğu halde müşteri yedinde telef olsa kıymeti miktarı deynden sâkıt olur. Üst tarafı dahi müşteri bayiden ahz-u istirdat eyler.
- m. 401- Vefaen satılan malın kıymeti deynden ziyade olduğu halde müşteri yedinde telef olsa kıymetinden deyn mukabili olan miktarı sâkıt olur ve teaddî vuku bulmuş ise ziyadeyi dahi müşteri zâmin olur ve eğer bilâ-teaddî telef olmuş olsa ol ziyadeyi müşterinin ödemesi lazım gelmez.
- m. 402- Bey‘-i vefada mütebâyiândan birisi fevt olduktâ hakk-ı fesih varise intikal eder.
- m. 403- Müşteri alacağını istifa etmedikçe vefaen iştirâ etmiş olduğu mala bayiin diğer garîmleri müdahale edemez¹⁴².”

Mecelle’nin vefaen satıma dair düzenlemesinin, dolayısıyla karma akit görüşünün rehin akdi görüşünden farkı şudur: İleride görüleceği üzere, rehin akdine alacaklının rehinli maldan faydalanması şartını ilave etmek fasit şart kabul edilirken, karma görüşe göre faydalanma şartı akdin kendisinde mündemiçtir. Satılardan faydalanmak, taraflarca hiç bahis mevzuu edilmemiş olsa dahi müşteri için bir haktır. Çünkü karma akit görüşü, müşterinin satılardan faydalanması bakımından, akdin rehin değil sahih satım özelliği gösterdiğini kabul etmektedir. Buna rağmen *Mecelle*’nin 398. maddesinde satılanın menfaatlerinden bir miktarının müşteriye ait olacağının şart koşulması halinde bu şarta uyulacağı yolundaki düzenleme, 118. madde ile açıkça kabul edilen karma görüşle bağdaşmamakta, olsa olsa rehin akdi görüşüne uymaktadır. Ali Haydar Efendi de 398. maddeyi karma görüşe göre değil rehin akdi görüşüne göre şerh etmiştir. Bu tezatın getirdiği karışıklıklardan doğan uygulama hatalarının önünü almayı amaçlayan Mehmed Said Bey, *Mecelle*’nin vefaen satıma dair maddelerinin karma görüşe göre şerh edilmesi gerektiğini savunduğu *Ahkâmu’l-Bey‘ Bi’l-Vefa* isimli bir risale kaleme almıştır¹⁴³. Cevdet Paşa da *Risâletü’l-*

¹⁴² Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 663-670.

¹⁴³ Mehmed Said, *Ahkâmu’l-Bey‘ Bi’l-Vefa*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt, 08946, s. 1-3; Süleyman Kaya, “Ahmed Cevdet Paşa’nın Risâletü’l-Vefa İsimli Eseri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XII, Ekim 2008, s. 267, (Çevrimiçi) <http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad12797.pdf>, 30.06.2020.

*Vefa*¹⁴⁴ isimli eserinde, geçmiş hukukçuların da bu hususta hataya düştüklerini belirtmiştir. Mesela Çatalcalı Ali Efendi'nin, satıcının izni olmadan satılanın semerelerinden faydalanan müşterinin bunu tazmin edeceği fetvasının rehin akdi görüşüne uygun olduğunu, öte yandan bazı meselelerde ise fasit satım görüşüne dayandığını ifade etmiş, bu tavrın iki ayrı görüşün telfiki olduğunu ifade etmiştir¹⁴⁵.

1.4. Bey' Bi'l-Vefanın Çeşitli Görünümleri

1.4.1. Bey' Bi'l-İstiğlâl

“Ev kirasının, kölenin çalıştırılmasından elde edilen ücretin, arazi menfaatinin geliri¹⁴⁶” ve “mahsul¹⁴⁷” anlamlarına gelen “*galle* (الغلة)” kelimesinden türeyen istiğlâl (الإستغلال) kelimesi, “gelir elde etmek, birisini veya bir şeyi gelir getirmekle mükellef kılmak¹⁴⁸” demektir.

Bey' bi'l-istiğlâl (البيع بالإستغلال) yahut istiğlâlen satım ise, bir kimsenin vefaen sattığı malı müşteriden kiralaması yahut tekrar kiralamak üzere bir malı vefaen satması demektir¹⁴⁹. İstiğlâlen satım, kişinin vefaen satın aldığı malın hukuki semerelerinden faydalanmasının yollarından birini ifade eder. Hal böyle olmakla beraber vefaen satımdan ayrı bir başlık altında değerlendirilmektedir. Çünkü hukukçular arasında,

¹⁴⁴ Mûteaddit defalar *Mecelle* komisyonu riyasetinden alınıp başka makamlara tayin edilen Cevdet Paşa'nın, böyle zamanlarda dahi *Mecelle* çalışmalarıyla imkanları elverdiği ölçüde ilgilendiği bilinmektedir. Yine böyle bir zamanda, Paşa Yanya valisi iken komisyon vefaen satım akdini görüşmektedir. Çalışmalara katkı sunmak ve komisyon azaları arasındaki fikir uyuşmazlıklarını halletmek maksadıyla, elindeki mahdut kaynak imkanlarına rağmen *Risâletü'l-Vefa*'yı kaleme alıp komisyona gönderen Cevdet Paşa, Arapça olarak kaleme aldığı bu veciz eserinde, önce kısaca akdin tarihini anlatır ve mahiyetine dair görüşleri nakleder, devamında akdin aslına dair kendi görüşünün karma görüşten yana olduğunu belirtir. Bey' bi'l-istiğlâli de ele alan Cevdet Paşa, vefaen satımın aslına dair serdedilen her bir görüşün bakış açısıyla bey' bi'l-istiğlâlin geçerli olup olmayacağını inceler ve kanun koyucunun tutarlığı bakımından bey' bi'l-istiğlâl için de karma görüşün kabulü gerektiğini belirtir. Nihayet bey' bi'l-istiğlâlin uygulanışına dair ihtilaf konusu iki mesele olan kiralamadan önce satılanın müşteriye tesliminin gerekip gerekmediği meselesi ile fizikî teslimin şart olup olmadığı meselesini ele alır. Her iki meselede de bu akdin çokça uygulandığı ve insanlara kolaylık gösterilmesinin hukukun bir gereği olduğunu ifade ederek görüş bildirir. (Kaya, “*Risâletü'l-Vefa*”, s. 267-276.)

¹⁴⁵ Çeker, “*Risâletü'l-Vefa*”, s. 263.

¹⁴⁶ Fîruzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 1343.

¹⁴⁷ Asım Efendi, *Okyanus*, IV, s. 11.

¹⁴⁸ Cevherî, *Sihâh*, s. 857; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 1344.

¹⁴⁹ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, I, s. 215; Karaman, *İslam Hukuku*, III, s. 184; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 358.

mesnedi ve geçerliği konusunda vefaen satımdakilerle bire bir örtüşmeyen farklı görüşler bulunmaktadır:

Vefen satımı fasit bir satım akdi kabul eden hukukçular, satılanın müşteriye kiralanması halinde kiralamanın sahih olmayacağı, böylelikle kira borcu da doğmayacağı görüşündedirler¹⁵⁰. Çünkü fasit satımda satılanın mülkiyetinin teslim-tesellüm ile müşteriye intikal etmiş olması akde sıhhat kazandırmayacak, satılan satıcıya geri döndüğünde tekrar onun mülkiyetine geçecek ve akit sona erecektir¹⁵¹.

Vefaen satımı sahih bir satım akdi olarak kabul edenlere göre, müşteri satılanı teslim aldıktan sonra başkasına kiraya verebildiği gibi satıcıya da kiraya verebilir¹⁵². Satım akdi görüşüne taraftar olan hukukçular arasında müşterinin henüz satılanı teslim almadan satıcıya kiralamasının dahi mümkün olduğunu savunanlar varsa da Merginânî buna itiraz etmekte, bir köle satın alıp sonra onu henüz teslim almadan satıcıya kiralama halinde kira borcu doğmamasını getirerek “Kesin satımda böyleyse câiz [vefaen] satımda evleviyetle böyledir.” demektedir¹⁵³. Bununla birlikte bu görüş menkuller için geçerlidir. Satın alınan gayrimenkulün teslim alınmadan önce kiraya verilmesinin geçerli oluşuna binaen, vefaen satımı da böyle değerlendirmek gerekmektedir¹⁵⁴.

Vefaen satımı karma akit görüşüne göre tarif eden hukukçulara göre istiğlâlen satım geçerli bir akittir. Vefaen satımın özel bir çeşidi olmak sebebiyle, esasen vefaen satıma ait hükümler istiğlâlen satımda da uygulanır. Nitekim *Mecelle* de bu akdi tarif edilmekle yetinmiş, hükümlerine dair ayrı bir başlık açmamıştır. Ancak satılanın satıcıya kiralanmış olması için istiğlâlen satım yahut bu manaya gelebilecek bir lafızla akit kurulması tek başına yetmemekte, ayrıca devamında kira akdi kurulması da gerekmektedir¹⁵⁵. Ayrıca satıcının satılanı tekrar kiralaması için satılanın müşteriye

¹⁵⁰ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 421; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 413; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, s. 278; Kaşıkçı, *Geri Alma Şarhı Satım*, s. 63.

¹⁵¹ Ankaravî, *Fetâvâ*, vr. 136a; Kaşıkçı, *Geri Alma Şarhı Satım*, s. 63-64; Çeker, “Risâletü'l-Vefa”, s. 263.

¹⁵² Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 410; Bilmen, *İstilahat*, VI, s. 127.

¹⁵³ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 409; Ankaravî, *Fetâvâ*, vr. 136a; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, s. 278.

¹⁵⁴ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 409; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 413; Ankaravî, *Fetâvâ*, vr. 136a-137b.

¹⁵⁵ Karaman, *İslam Hukuku*, III, s. 184.

teslim edilmiş olması aranmaktadır¹⁵⁶. Nitekim vefaen satımı karma akit görüşüne göre değerlendiren Abdürrahim Efendi¹⁵⁷, satılanı teslim almaksızın satıcıya kiralayan müşterinin kira bedeline hak kazanamayacağı¹⁵⁸, hatta satıcının, ödediği kira bedellerini borcuna mahsup edebileceği¹⁵⁹ çünkü akdin geçersiz olduğu görüşündedir.

Cevdet Paşa'nın Yanya valiliği sırasında bu konu *Mecelle* komisyonunda tartışma mevzuu olmuştur. Cevdet Paşa, komisyona gönderdiği risalesinde kesin satımla satın alınan gayrimenkullerin teslim alınmadan önce kiraya verilmesinin geçerli olduğu görüşünden ve *Mecelle*'nin de bu görüşü kabul ettiğinden hareketle, vefaen satın alınan gayrimenkulün de önce müşteriye teslim edilmesine gerek almaksızın satıcıya kiralanmasının geçerliliğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Böylelikle hem bir tutarlık oluşacak hem de düzenleme devrin tatbikatına uygun düşecektir¹⁶⁰. Akdi rehin olarak vasıflandıran komisyon üyelerinin kiralamadan önce teslim-tesellümün hiç olmazsa sözlü olarak yapılması gerektiğini savunduğu, buna karşılık akdi satım olarak vasıflandıran üyelerin kiralamadan önce buna lüzum görmedikleri, Paşa ile yazışan Defteri Hâkâni Nazırı Sadullah Paşa'nın mektubundan öğrenilmektedir. Nihayet vefaen ve istiğlâlen satımda rehniyet yönünün baskın olduğuna dayanarak teslim-tesellümü şart gören komisyon, böylelikle Cevdet Paşa'nın teklifini kabul etmemiştir¹⁶¹. Ne var ki komisyonun bu reddinin temelinde de tıpkı Cevdet Paşa'nın teklifi gibi fakat başka bir açıdan, bir tutarlık endişesi yatmaktadır. Şöyle ki, kiralamadan önce satılanın teslim-tesellümünün şart olmadığı kabul edilirse kesin satımla istiğlâlen satım arasında bir uygulama birliği yakalanmış olursa da bu

¹⁵⁶ Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, II, s. 21; A.e., s. 254; Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, s. 64-65.

¹⁵⁷ “*Kabzdan sonra satıcıya kiralamanın caiz olması bakımından sahih satım gibi, satıcının borcunu ödediğinde mebi'i geri alabilmesi bakımından rehin gibidir. Zürafaya benzer.*” (Menteşzâde Abdürrahim Efendi, *Fetâvâyı Abdürrahim*, 2 c., İstanbul, Dârü't-Tibâati'l-Âmire, C. II, 1243, s. 227.)

¹⁵⁸ Menteşzâde, *Fetâvâ*, II, s. 229. Aynı durumdaki bir vakıf mal için ise belirlenen kira bedelinin değil ecri mislin ödenmesi gerektiğine dair fetva için bkz. A.e., s. 229.

¹⁵⁹ Menteşzâde, *Fetâvâ*, II, s. 229-230.

¹⁶⁰ Çeker, “*Risâletü'l-Vefa*”, s. 263-264.

¹⁶¹ Ebul'ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 119-121. Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi de istiğlâlen satımda, kiralamanın sahih olması için satılanın müşteriye teslim edilmiş olması gerektiğini, aksi takdirde yani müşterinin ne hakikaten ne hükmen tesellüm ettiği bir satılanı satıcıya kiralaması halinde akit sahih olmayacağından kira bedeline de hak kazanamayacağını ifade etmekte, bununla birlikte müşterinin bir vakıf yahut çocuk olması halinde ecr-i misil gerekeceğini ilave etmektedir. (Ali Haydar Efendi, “*Muvazaa ve İstiğlâl*”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Haz. Sabri Erturhan, S. V, Nisan 2005, s. 278, (Çevrimiçi) [http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad%205_\(p267-296\)231.PDF](http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad%205_(p267-296)231.PDF), 01.07.2020.)

durumda istiğlalen satım karma akit görüşü değil sahih satım görüşü temeline oturtulmuş olacak ve bu sefer de vefaen satımla istiğlalen satım arasında bir hukuki temel farklılığı doğmuş olacaktır. Teklifinin zamanın tatbikatına daha uygun olduğunu söyleyen Cevdet Paşa ise bununla Yanya'daki uygulamayı kastetmiş olabilir. Nitekim bu konuyu Yanya naibiyle ve müftüsüyle müzakere ettiği, komisyon azası Hilmi Efendi'ye yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Halbuki İstanbul Sicillerindeki istiğlalen satım uygulamalarına bakıldığında asırlar boyu tarafların önce tahliye yahut fiilen teslim yoluyla teslim-tesellümü tamamladıkları, daha sonra satılanın satıcıya kiralandığı görülür¹⁶². Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında artık İstanbul'da da uygulama değişmeye başlamış olabilir.

Cevdet Paşa, teslim-tesellümle ilgili bir teklifte daha bulunur: Buna göre gerek vefaen gerek istiğlalen satımda teslim-tesellümün fiilen değil şahitler huzurunda gayrimenkul senedinin devri yoluyla yapılmasının kabulünün hem uygulama kolaylığı açısından hem de bu yolun fiili teslimden daha emniyetli olması açısından uygun olduğunu belirtir¹⁶³. Gerçekten de bu yolda bir uygulama ile hem klasik devir hukukçularının ısrarla vurguladıkları, satılanın tam olarak müşterinin hakimiyeti altına girmiş olması temin edilecek hem de istiğlalen satımın, vefaen satımdan farklı olarak, satım akdi görüşüne dayandırılmasına lüzum kalmayacaktır.

¹⁶² 1559 yılına ait bir hüccetten: “(...) Şeyh Ferhad Vakfı'na mütevellî olan oğlu Ahmed Çelebi yedinden mâl-ı vakıfıdan beş bin akçe alıp mezkûr mülkümü meblağ-ı merkumdan ötürü mülk-i mezbûrumu bi tarîki 'l-istiğlâl bey' edip **teslîm-i mebî', kabz-ı semen etdiğimden sonra [bir] yıl va'de ile beş yüz akçe icâreye alıp kabûl etdim (...)**” (İKS Beşiktaş Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-968 / M. 1558-1561), XLII, s. 260, hk. 531, orj. 68b-6.)

1662 yılına ait bir hüccetten: “(...) mülk bahçemi bi-tarîki 'l-istiğlâl mezbûr el-Hâc Mehmed'e üç yüz otuz riyâlî guraşa bey' u teslîm ol dahi mal-ı vakf-ı mezbûr ile iştirâ ve kabûl eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr üç yüz otuz guraşa mezbûr el-Hâc Mehmed yedinden bi't-tamam ahz u kabz eylediğimde bahçe-i merkûmeyi **ba'de't-tahliyeti's-şer'îye ve't-takâbuzü'l-mer'î târih-i kitâbdan yüz yirmi gün tamamına değin bin akçeye mütevellî-i mezbûrdan istîcâr ve kabûl edip ol dahi icâr ve teslîm eyledi (...)**” (İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 328, hk. 315, orj. 39b-4.)

1740 yılına ait bir hüccetten: “(...) mülk menzilimi mütevellî-yi merkûm Mehmed Ağa'ya bi-tarîki 'l-istiğlâl üç yüz seksen guraşa bey' ve teslîm eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl eylediğinden sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr üç yüz seksen guraşa nukûd-ı mevkûfe-i mezbûrdan olmak üzere mütevellî-yi merkûm Mehmed Ağa yedinden tamâmen ahz u kabz eylediğimden sonra menzîl-i mahdûd-ı mezkûru **gıbbe't-tahliyeti's-şer'îyye ve't-tekâbuzü'l-mer'î mütevellî-yi merkûm Mehmed Ağa târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin elli yedi guraşa bana icâr ve teslîm ben dahi ber-vech-i muharrer istîcâr ve kabûl eyledim (...)**” (İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 343, hk. 341, orj. 51a-2.)

¹⁶³ Çeker, “Risâletü'l-Vefâ”, s. 264.

Vefaen satımın esasını rehin akdi olarak kabul eden görüşe göre istiğlâlen satım batıl bir akittir¹⁶⁴. Çünkü vefen satımda satılan mal, satıcının mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir. Satılanın satıcıya kiralınması ise zaten esasen satıcıya ait olan menfaat mülkiyetini tekrar sahibine satmak manasına gelir ki bu yolda bir anlaşma hukuken herhangi bir sonuç doğurmaz, batıldır¹⁶⁵. Vefaen satılan bir ev müşteriye teslim edildikten sonra, satıcının evi geçerlik şartlarını taşıyan bir kira akdiyle kiralaması ve teslim alması halinde, kira müddeti dolunca kendisine kira borcu doğup doğmayacağı sorusu Kadı İmam Hasan el-Mâturîdî'ye¹⁶⁶ yöneltildiğinde: “Hayır, çünkü vefaen satım bizim nezdimizde rehin akdidir. Râhin merhunu mürtehindan kiralarsa kira bedeli gerekmez.” diye cevap vermiştir¹⁶⁷.

Haskefi¹⁶⁸ de vefaen satımı rehin olarak kabul edenlere göre istiğlâlen satımın geçerli olmadığını nakleder. Devamında, müşterinin, vefaen satıma göre teslim almış olması şartıyla, satılanı satıcıya kiralamasının geçerli olduğu, kira müddeti boyunca satıcı üzerine kira borcunun doğacağı görüşünde olduğunu belirtir¹⁶⁹. Açıkça belirtmese dahi kanaatimizce kendisinin bu ifadesi, karma akit görüşüne dayanmaktadır. Nitekim bu görüşün rehin akdi görüşüne göre sözleşmecilere sağladığı en büyük fayda, istiğlâlen satıma imkân vermesidir. Çünkü, bilindiği gibi karma akit görüşünü savunan hukukçulara göre vefaen satım, müşterinin satılandan faydalanması bakımından sahih satım akdi gibidir. Kiraya verme de bu faydalanma yollarında

¹⁶⁴ Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 413; Ahîzâde, **Risale**, vr. 22b; Kaşıkçı, **Geri Alma Şartlı Satım**, s. 62-63.

¹⁶⁵ Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 405; İbn Âbidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, V, s. 278; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 127.

¹⁶⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan el-Mâturîdî. Semerkant kadısı. 1117'de vefat etmiştir. Babaannesî, Mâturîdiyye mezhebinin kurucusu meşhur İmam Ebu Mansur Muhammed el-Mâturîdî'nin kızının kızıdır. (Şükrü Özen, “Mâturîdî”, **DİA**, XXVIII, s. 146.)

¹⁶⁷ İbn Âbidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, V, s. 278. Vefaen sattığı malı daha sonra kiralayan satıcının, ödediği kira bedellerini aslı borca mahsup edebileceği, çünkü vefaen satım hakikatte rehin olup rehin verenin alacaklıdan rehinli malı tekrar kiralaması halinde kira borcu gerekmeceği ile ilgili olarak bkz. Abdurrahman b. Mustafa Karabâğî, **Sefinetü'l-Fetâvâ**, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 9687, vr. 252b.

¹⁶⁸ Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hısnî el-Eserî el-Haskefi. Aslen Hasankeyfli olup Şam'da doğdu. Müteaddit defalar müftülük, kadılık, müderrislik yaptı. Şeyhülislam Yahya Efendi ile görüştü. Girit seferinde Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa ile görüşerek iltifatına mazhar oldu. Fethi müteakip Kandiye'de fetih hutbesini irat etti. 1677'de vefat etti. Timurtâşî'nin *Tenvîrü'l-Ebsâr*'ına yazdığı *Dürrü'l-Muhtar* isimli şerhi meşhurdur. (Özel, **Hanefi Fıkıh Alimleri**, s. 315-318.)

¹⁶⁹ Haskefi, **Dürrü'l-Muhtâr**, V, s. 278-279.

biridir. Nitekim sahih/kesin satım akdiyle bir mala malik olan kişinin aynı malı dönüp satıcıya kiralamasının geçerli olacağı açıktır.

Yine Haskefi, bu suretle kurulan bir kira akdinde müddetin dolmasına rağmen malın hala satıcının elinde kalmaya devam etmesi halinde eciri misil gerekeceğini, Diyar-ı Rum bilginlerinin de bu şekilde görüş bildirdiklerini¹⁷⁰ ve bu akdi istiğlâlen satım olarak isimlendirdiklerini nakleder¹⁷¹. İbn Âbidîn ise buna şöyle bir açıklama getirir:

“Bilindiği gibi kira müddeti bitmesine rağmen bir evde oturmaya devam eden kiracının bedel ödemesi gerekmez, meğerki ev sahibi bunu talep etmiş olsun. Çünkü bu talepten sonra da oturmaya devam etmek, yeni bir kira akdini kabul etmek demektir. Bu kuralın istisnası ise vakıf malları, yetim malları ve mu‘addün li’l-istiğlâl [gelir getirmeye tahsis edilen] mallardır. [Bu malları kiralayan kişi kira müddeti bitip de oturmaya devam ederse, kiralayan talep etmiş olmasa dahi eciri misil üzerinden kira bedeli ödemesi gerekir.] Dolayısıyla Haskefi’nin zikrettiği bu söz, vefaen satılan bir malın tekrar satıcıya kirallanmasıyla bu malın gelir getirmeye tahsis edilen mal kategorisine girdiğinin kabulüne dayanıyor olsa gerektir¹⁷².”

Kanaatimizce Haskefi’nin söz ettiği vefaen satılan bu malların vasfı, İbn Âbidîn’in isabetle belirttiği gibi “mu‘addün li’l-istiğlâl” olmakla beraber, burada kişilerin vefaen

¹⁷⁰ Ecri misile hükmedildiği bir dava örneği olarak: “*Medîne-i Üsküdar’da vâki’ merhûm Hüdâyî-i Aziz es-Seyyid eş-Şeyh Mahmud Efendi Vakfı’nın kâimmakâm-ı mütevellisi Hafız Ali Efendi b. el-Hâc Mustafa medîne-i mezbûrede mahfil-i Bâb’da meclis-i şer’-i hatîrde Münâdî Osman Ağa b. Mehmed mahzarında mezbûr Osman Ağa bin iki yüz bir senesi Cumâdelûlâ’nın on altıncı günü vakf-ı mezbûrdan olmak üzere yedimden bi-tarîki’l-karz istidâne ve kabz eylediği sekiz yüz gurusı deyni mukâbilesinde medîne-i mezbûrede Yenimahalle’de vâki’ bir bâb mülk menziline vakf-ı mezbûra istiğlâlen bey’ eyledikten sonra yine menzil-i mezkûru beher sene tamamında yüz yirmişer gurusıdan üç sene tamamına dek cem’an üç yüz altmış gurusı ücret ile ba’de’t-tahliye mezbûr Osman Ağa taraf-ı vakıfdan isticâr etmişdim el-hâletü hâzihî asl-ı mâl-ı vakf-ı merkûm sekiz yüz gurusı ile menzil-i mezkûr ücretinden üç senede zimmetinde müctemi’a olan üç yüz altmış gurusı ki cem’an bin yüz altmış gurusu taraf-ı vakfa edâ ve teslim edip lâkin mezbûr Osman Ağa tecdûd-i akd-i icâre olmaksızın menzil-i mezkûrda işbu târih-i i’lâma gelince otuz bir ay dahi sâkin olmağla menzil-i mezkûrun beher beşer gurusı ecri mislinden otuz bir ayda zimmetinde terâküm eden yüz elli beş gurusu mezbûr Osman Ağa’dan taraf-ı vakf için talep ederim deyü da’vâ ol dahi ikrâr u i’tirâf etmeğin mûcibiyle meblağ-ı merkûm yüz elli beş gurusun taraf-ı vakf için mütevellî-i mezbûra edâsıyla mezbûr Osman Ağa ilzâm olunduğu ba’de’t-tescîl bi’l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i’lâm olundu.” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 893, hk. 1517, orj. 127a-6.)*

¹⁷¹ Haskefi, **Dürrü’l-Muhtâr**, V, s. 279. Ecri misli kabul etmeyip eciri müsemma talep eden müşterinin bu talebinin kabul edilmeyeceği ile ilgili olarak bkz. Feyzullah Efendi, **Fetâvâyı Feyziyye**, İstanbul, Dârü’t-Tibâati’l-Âmire, 1266, s. 446-447.

¹⁷² İbn Âbidîn, **Reddû’l-Muhtâr**, V, s. 279. Aynı şekilde vesayet altındaki kişiye veya vakfa istiğlâlen sattığı gayrimenkulünde kira süresi dolduktan sonra ve kira akdini de yenilemeden oturmaya devam eden kişiden eciri misil alınabileceği ile ilgili Feyzullah Efendi’nin fetvaları için bkz. Feyzullah Efendi, **Fetâvâ**, s. 446. Ayrıca bkz. Kâzerünî, **Ehli’l-Vefa**, vr. 14b-15a; Reşid Paşa, **Rûhu’l-Mecelle**, II, s. 254.

satın alıp satıcıya kiraladıkları mallar değil, vakıfların gelir getirmek maksadıyla vefaen satın alıp tekrar satıcıya kiraladıkları mallar kastedilmektedir. Çünkü vakıfların vefaen satın alıp satıcısına kiraladıkları malların kira müddetini aşkın kullanılması karşılığında eciri misile hükmedilirken¹⁷³, müşterinin bir şahıs olması halinde ne müsemma ne misil herhangi bir bedel talep edilemeyeceği belirtilmektedir¹⁷⁴. Meğerki müşteri, velisi yahut vasisi marifetiyle borç veren bir küçük olsun. Bu durumda küçük, kira müddeti bittikten sonra da malı kullanmaya devam eden satıcıdan bu aşkın süre için eciri misil talep edebilecektir¹⁷⁵.

Kadı Sicillerinde Osmanlıların her asırdaki istiglal eden satım müessesesine sıkça başvurdukları görülmektedir¹⁷⁶. Bilhassa 18. Yüzyıldan itibaren incelediğimiz

¹⁷³ “Zeyd mülk menzili bir vakfın mütevellisi Amr’dan mâl-ı vakfdan aldığı şu kadar akçe mukabelesinde bi-tariki’l-istiğlâl bey’ ve ba’de’t-tahliye ve’t-tekâbuz iki bin akçe ücret ile bir sene tamamına dek Amr’dan isticar ve kabz ettikten sonra bir sene mürur edip ba’dehu tecdid-i akd-i icare olunmadan birkaç sene dahi Zeyd menzil-i mezburda sakın olsa hala mütevell-i vakf-ı mezbur akd-i icare olunan bir senenin ecri müsemmasını ve tecdid-i akd-i icare olunmayan senelerde ol menzilin ecri mislini Zeyd’dan almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olur” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 231.)

¹⁷⁴ “Zeyd mülk dükkanını Amr’a deyni mukabelesinde bi-tariki’l-istiğlâl bey’ ve teslim ettikten sonra ba’de’t-tahliye ve’t-kabz Amr ol dükkanı Zeyd’e bir sene tamamına dek şu kadar akçeye icar ve teslim edip sene tamamında ecri müsemmayı alıp ba’dehu tecdid-i akd olunmadan Zeyd birkaç sene ol dükkanda sakın olsa hala Amr tecdid-i akd-i icare olunmayan seneler için Zeyd’dan ücret namına bir nesne almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 229.)

¹⁷⁵ Ali Haydar, “Muvazaa ve İstiğlâl”, s. 277-278.

¹⁷⁶ **1591 yılına ait bir hüccet:** “Süleyman b. Hayran Abdi mahfil-i şer’de Ümmügülsüm Hâtun [bt.] Muslihiddin tarafından husûs-ı âtiye vekil-i şer’ileri olan fahrî’l-kuzât Mevlânâ Davud Mehmed Çelebi b. Ali Çelebi nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i merâm kılıp mahrûse-i Üsküdar’da Solak Sinan mahalle[sinde] vâki’ bir ahırımı ve yanında inde’l-cîrân ma’lûmetü’l-hudûd **bir dönüm bağımı mezbûreye dört bin akçeye bey’-i vefâ ile bey’ edip ve yine her senede beş yüz akçeye icâreye alıp** zikr olunan dört bini aldım deyip ve Mehmed Paşa mahallesinde sâkin Mehmed b. Osman nâm kimesne meblağ-ı mezbûra ben kefil oldum dedikde mûmâileyh Mehmed Çelebi dahi bi’l-muvâcehe tasdik eylediği kayd şud.” (İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 188, hk. 225, orj. 22a-1.)

1666 yılına ait bir hüccet: “(...) mahalle-i mezbûrede vâki’ bir taraftan Musli Efendi vakfı olup meşrûtiyyet üzere oğlu Derviş Mehmed Efendi tasarrufunda olan menzil ve bir taraftan mahalle-i mezbûrede imâm olanlara meşrûta vakıf menzil ve ba’zen nalçacı Şaban mülkü ve iki taraftan tarik-i âm ile mahdûd hâriciyye ve dâhiliyyesinde fevkânî ve tahtânî büyût-ı adîde ve hamam ve hadîka ve bi’r-i mâyi ve kenîfi müştemil **menzili mi yüz yetmiş beş esedî guruşa mezbûr Mustafa Efendi’ye bi tariki’l-istiğlâl bey’ ve teslim ol dahi vech-i muharrer üzere iştirâ ve kabz edip semen-i mezbûru tamâmen yedinden ahz u kabz ettiğimizden sonra mezbûr Mustafa Efendi menzil-i mezbûru ba’de’t-tahliyyeti’ş-şer’iyye ve’t-tekâbuzi’l-mer’î târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin otuz beş esedî guruşa bize icâr ve teslim, biz dahi istîcâr ve tesellüm eyledik** dediklerinde gibbe’t-tasdikî’ş-şer’î mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), XVII, s. 110, hk. 34, orj. 5a-1.)

Tarafların akdin sahih olarak kurulması için tahliye, semenin ve satılanın teslim-tesellümü hususlarına dikkat ederek akdi kurduklarına ve ileride akdin sıhhatine dair bir çekişme doğmaması için bu hususların nasıl safha safha kayda geçirildiğine dikkat edilmelidir. Zira “tekâbuzdan önce [satılanın müşteriye ve semenin satıcıya tesliminden önce] satılanı kiralamak üç görüşe göre [akdin satım, rehin ve karma akit olduğu nazariyelerine göre] de sahih değildir.” (İbn Âbidîn, **Redd’ül-Muhtâr**, V, s. 278)

kayıtlarda vefaen satım hüccetlerinde olduğu gibi istiğlâlen satım hüccetlerinde de akdin hakikatte rehin olduğu açıkça tescil edilmektedir¹⁷⁷. Belirttiğimiz gibi, vefaen satımı bir rehin nevi olarak gören hukukçular istiğlâlen satımı batıl saymaktadırlar. Dolayısıyla hüccetlerde geçen bu “rehin” ifadesi, söz konusu istiğlâlen satımların hukuki temelinin rehin akdi görüşü olduğunu değil, pek çok hususta rehin akdinin esas alındığı karma akit görüşü olduğunu ifade eder¹⁷⁸.

Mecelle’nin bey‘ bi’l-istiğlâle dair 119. maddesi şöyledir: “Bey‘ bi’l-istiğlâl, bayi bir malı isticar etmek üzere vefaen bey‘ etmektir.” Buna göre istiğlâlen satım, *Mecelle*’ye göre vefaen satım ve kira akitlerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Ancak kira akdinin geçerli olması için, çoğunluk görüşü olarak belirtildiği üzere, satılanın önden tahliye ve teslimi gerekir¹⁷⁹.

1730 yılına ait bir hüccet: “(...) dâhiliye ve hâriciyyede fevkânî ve tahtânî büyût-ı adîde ve hamam ve bahçeyi muhtevî menzillerini cümleti ‘t-tevâbi’ ve levâhıkı ile iki bin guruşa mûmâ-ileyh el-Hâc Mustafa Efendi’ye *bi-tarîkı’l-istiğlâl bey‘ ve teslîm eylediklerinde ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm edip semen-i mezbûr iki bin guruşu yedinden tamamen ahz u kabz eylediklerinden sonra mûmâ-ileyh el-Hâc Mustafa Efendi menzil-i mezkûru ba‘de’t-tahliyyeti’ş-şer‘iyyeti’t-takâbuzi’l-mer‘î târih-i kitâbdan bir sene tamamına değin müvekkilem müşârun-ileyh Abdullah Efendi hazretlerine üç yüz guruşa icâr ve teslîm onlar dahi ber-vech-i meşrûh isfîcâr ve tesellüm ve kabûl eyledik dedikde gıbbe’t-tasdîkı’ş-şer‘î mâ-hüve’l-vâkı’ bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732), LXV, s. 102, hk. 47, orj. 9b-2.)*

1822 yılına ait bir hüccet: “(...) bir bâb menzil mukaddemâ mezbûr İbrahim Edhem Ağa’nın yedinde mâlî ve mülkû iken mâlîmdan ve yedimden *iktirâz ve kabz eylediği bin beş yüz guruş mukâbilinde bi-tarîkı’l-istiğlâl bana vefâen bey‘ ve teslîm ben dahi iştirâ ve kabz ve ba‘de’t-tahliye ve’t-tekâbuz derûn-ı hüccetde muharrer ücret ile mezbûra icâr etmişdim el-hâletü hâzihî mezbûr İbrahim Edhem Ağa meblağ-ı mezbûr bin beş yüz guruşu bana edâ ve teslîm ben dahi yedinden ahz ü kabz ve menzil-i mezkûru fekk etmemle (...)*” (İKS İstanbul Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H.1237-1238 / M. 1821-1822), LXXXVII, s. 257, hk. 231, orj. 53b-2.)

¹⁷⁷ “(...) Draman kurbünde birbirine muttasıl iki kıt’a dut ve çavuş bağlarını *bi-tarîkı’l-istiğlâlî’l-âdî bana rehin vaz‘ etmişidi (...)*” (İKS Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771), LXXV, s. 108, hk. 117, orj. 27b-1.)

“(...) her ne zamân edâ-i deyn eder isem redd-i mebî‘ şartıyla merkûm Süleyman Faik Efendi’ye *bi-tarîkı’l-istiğlâl vefâen bey‘ ve teslîm eylediğimde ol dahi vech-i meşrûh üzere iştirâ ve tesellüm ve kabûl etmişidi el-hâletü hâzihî bey‘-i mezkûr hakikatde bey‘ olmayıp rehin hükmünde olmağla (...)*” (İKS Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840), XC, s. 223, hk. 301, orj. 40a-2.)

¹⁷⁸ Sakk mecmualarındaki istiğlâlen satım hüccetlerinde dahi akdin hakikatte rehin olduğunun kaydedilmesi böyle anlaşılmalıdır: Debbâgzâde Numan Efendi İstanbulî, *Tuhfetü’s-Sukûk*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1763, s. 98-99.

¹⁷⁹ Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 224.

1.4.2. Ferağ Bi'l-Vefa

Vakıf malları ve miri araziye ait emlak, ileride görüleceği üzere ne satım akdine ne rehin akdine konu yapılabilir. Hususi mülkiyete konu edilemeyen bu mallar üzerinde söz konusu akitlerin kurulması halinde akit batıl olur. Buna binaen, bu malların vefaen satılmaları da mümkün olmaz. Bununla birlikte miri araziye ait bir mala mutasarrıf olan yahut bir vakıf malı icareteyn ile kullanan kişilerin bu mülkleri teminat göstererek nakit ihtiyaçlarını gidermeleri için başvurulmuş akit, ferağ bi'l-vefa (الفرأ بالوفاء) yahut vefaen ferağdır¹⁸⁰.

Buna göre, miri araziye ait mala¹⁸¹ yahut vakıf malına¹⁸² mutasarrıf olan kimse, borcuna mukabil, vakıf mütevellisinin yahut miri arazi idarecisinin izniyle, borcunu ödeyince geri almak şartıyla bu maldaki tasarruf hakkından alacaklısı lehine feragat edebilir¹⁸³. Bir başka ifadeyle, vefaen satımın konusu çıplak mülkiyet (rakabe) iken vefaen ferağın konusu tasarruf hakkıdır¹⁸⁴.

Akdin vefaen satımdan farkı yalnızca akit konusunun hukuki mahiyetinden ileri gelmez, akdin hükümlerinde de farklılık bulunur: Üçüncü bölümde görüleceği üzere, vefaen satılan bir malın müşterinin elinde yok olması halinde kıymetine karşılık gelen miktarda borç düşmekteyken, vefaen ferağ edilen bir malın yok olmasının borca herhangi bir etkisi yoktur¹⁸⁵. Bir diğer fark ise, ikinci bölümde görüleceği üzere, hisseli bir malın vefaen satımı kabul edilmezken, vefaen ferağının mümkün olmasıdır¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 667; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 15.

¹⁸¹ “Zeyd tasarrufunda olan tarlaları Amr’dan aldığı şu kadar akçe mukabelesinde izn-i sipahi ile Amr’a ferağ edip ba’dehû Amr ol tarlaları Zeyd’in izninsiz izn-i sipahi ile oğlunun oğlu Beşir’e ferağ eylese, hala Zeyd deyn-i mezburu verip ferağ-ı mezburu tutmayıp ol tarlaları Beşir’den meccanen almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Amr’a vefaen ferağ eylediyse olur, kat’an ferağ eylediyse olmaz.” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 226.)

¹⁸² “Zeyd icare-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkânı Amr’a bir miktar akçe bedel mukabelesinde izn-i müteveli ile ferağ eder oldukça, akçeyi her ne zaman verirse yine dükkânı almak şartıyla ferağ ve tefviz, Amr dahi ol şartla tefevvüz ve kabul eylese, hala Zeyd Amr’dan aldığı akçeyi Amr’a verip Amr’dan dükkânı almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olur.” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 228.)

¹⁸³ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 15.

¹⁸⁴ Süleyman Kaya, **Osmanlı Hukukunda İcâreteyn**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2014, s. 233.

¹⁸⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetü'l-Fetâvâ**, Haz. Süleyman Kaya v.d., İstanbul, Klasik Yayınları, 2011, s. 176-277; Abdurrahim el-Amasî (Akifzâde), **Mecelletü'l-Mehâkim**, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Şeriyeye 89, vr. 483a; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 667; Reşid Paşa, **Rûhu'l-Mecelle**, II, s. 252-253; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 129; A.e., VII, s. 15; Kaya, **İcâreteyn**, s. 235-236.

¹⁸⁶ Akifzâde, **Mecelle**, vr. 483a; Kaya, **İcâreteyn**, s. 234.

Bununa karşılık, vefaen satımda olduğu gibi ferağda da satıcı ve müşterinin ölümü halinde akit sona ermeyip, akitten doğan hak ve mükellefiyetler varislerine intikal eder¹⁸⁷.

Sicillerde, tıpkı vefaen satımda olduğu gibi kredi bulmak yahut borcunun vadesini uzatmak isteyen bir kimsenin, tasarrufunda bulunan miri araziye ait bir malın kullanım hakkını sipahinin izniyle¹⁸⁸, yahut tasarrufunda bulunan bir vakıf malının kullanım hakkını mütevellinin izniyle¹⁸⁹ alacaklısına “tefviz” ettiği pek çok örnek bulunmaktadır.

Akdin teminat işlevi gereğince, tıpkı vefaen satımda olduğu gibi, satıcı, borcunu eda edememesi halinde akit konusu malı başkasına ferağ ve tefviz ederek bedelinden borcu tahsil etmesi için alacaklıyı veya üçüncü bir kişiyi vekil tayin edebilir¹⁹⁰.

Vefaen ferağın bir çeşidi, vakıf yahut miri maldaki tasarruf hakkından alacaklısı lehine feragat eden borçlunun daha sonra bu malı alacaklısından tekrar kiralamasıdır. Buna ferağ bi'l-istiğlâl denir¹⁹¹. Bey‘ bi'l-istiğlâlde olduğu gibi burada

¹⁸⁷ Abdullah Efendi, **Behcetü'l-Fetâvâ**, s. 277. A.e., s. 279.

¹⁸⁸ “(...) bundan akdem mahrûse-i Üsküdar'a tâbi' Gençli nâhiyesinde **Torasi fîmarından taht-ı tasarrufumda olan yerlerimi sâhib-i arz ma'rifetiyle** bey'-i vefâ tarîki ile mezbûra hakk-ı tasarrufuna tefviz eylemiş idim (...)” (**İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591)**, X, s. 149, hk. 134, orj. 13b-2.)

¹⁸⁹ “(...) icâreteyn-i ma'lûmeteyn ile taht-ı tasarrufumda olup **Emir Efendi Evkâfı'ndan bir bâb fevkânî ve bir bâb tahtânî beyti müstemil menzîlimin hakk-ı tasarrufunu izn-i mütevellî ile on iki bin dört yüz akçe mukâbelesinde mezbûr Panayot'a ferâğ ve tefvîz ol dahi tefevvüz ve kabûl eyledikten sonra meblağ-ı mezbûru yedinden ahz u kabz etmişimdir (...)**” (**İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663)**, LI, s. 827, hk. 1008, orj. 139b-3.)

¹⁹⁰ “(...) târîh-i kitâbdan bir sene tamâmına değin bedel-i mezkûr elli küt'a esedî gurusu mezbûr Mukavvis'e eğer edâ ve teslim edemezsem zikr olunan tarlayı sâhib-i arz ma'rifeti ile âhara semen-i misli ile ferâğ ve tefvîze ve kabz-ı bedele ve ba'de'l-kabz meblağ-ı mezkûr elli küt'a esedî gurusu istifâyâ ve eğer bir nesne kalırsa ol fazlayı bana îsâle küllemâ aziltûke fe-ente vekilî mazmûnu üzere azl ü in'izâlden masûne vekâlet-i devriye ile mezbûr Mukavvis'i tarafımdan vekil ve menâbıma nâib nasb u ta'yîn eyleyip ol dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve merâsimini edâya ta'ahhüd eyledi (...)” (**İKS Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670 1671)**, LIII, s. 453, hk. 558, orj. 102b-2.)

¹⁹¹ “(...) Hanım Nasrâniye târîh-i i'lâmdan yirmi iki ay mukaddem yedimden ve mâlımdan istikrâz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği iki yüz gurusu deyni mukâbelesinde zevci gâib ani'l-meclis Gabril v. Asvador nâm zimmî bi'l-münâsafâ taht-ı tasarruflarında olan medîne-i mezbûrede Selami mahallesinde vâki' ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât bir bâb vakıf menzillerini zevci merkûmun tevkiliyle **bi-tarîki'l-vefâ bâ-ma'rifet-i mütevellî bana ferâğ ve tefvîz eyledikde ben dahi ber-vech-i muharrer tefevvüz ve kabûl edip ba'dehû menzîl-i mezkûru ba'de't-tahliye beher şeh'r yüzer para ücret kavliyle merkûme Hanım Nasrâniye'ye icâr ve teslim eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer ba'de'l-istîcâr (...)**” (**İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)**, LXXXI, s. 257, hk. 260, orj. 23a-3.)

da kira akdinin sahih olarak kurulabilmesi için akit konusunun teslim edilmiş olması aranmaktadır¹⁹².

1.5. Roma Hukukunda Vefa Hakkı

Roma Hukukunda vefaen satımın işlevini yerine getirmeye elverişli hukuki yollardan birincisi, sözleşmecilerin satım akdine dahil ettikleri bir geri alma şartıdır. Buna göre, nakit ihtiyacı sebebiyle malını satmak mecburiyetinde kalan bir kimse müşteri ile anlaşarak, muayyen bir süre zarfında ve muayyen bir bedelle satılanı geri alabileceği şartıyla satımda bulunabilir. Bu anlaşmaya “*Pactum de Retro Emendo*” denmektedir¹⁹³.

İkinci yol ise rehin akdi temellidir. Roma Hukukunda da rehin alan kişi, esasen rehinli malı kullanmaya izinli değildir. Akdin işlevi, teminattır. Aksi davranış “*Furtus Usus*¹⁹⁴” yani kullanım hırsızlığı olarak isimlendirilir. Bununla beraber bir malın rehin verilmesi esnasında alacaklının, alacağına yahut faizine mahsup etmeksizin malın semerelerden yararlanacağına dair bir anlaşma yapılması mümkündür. Buna “*Antichresis*” denir. Artık alacaklı, hemen yahut borçlunun temerrüde düşmesinden itibaren, kullanarak, kiralayarak yahut başka surette rehinli maldan faydalanabilir¹⁹⁵.

1.6. Türk Hukukunda Vefa Hakkı

Günümüzün Türk Hukukunda vefaen satıma en yakın olmak üzere, 743 sayılı mülgâ Türk Kanunu Medenisi’nin kabul ettiği “vefa hakkı” ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun kabul ettiği “gerialım hakkı” ile satıcıya, sattığı gayrimenkulü geri alma hakkı tanınmaktadır.

Gerialım hakkı, her iki medeni kanunda da tarif edilmemiştir. Tandoğan’a göre bu hakkın mahiyetinin bilindiğini farz ederek açıklamayan kanun koyucu,

¹⁹² Ali Haydar, “Muvazaa ve İstiğlâl”, s. 278.

¹⁹³ Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, 3. bs., Philadelphia, The American Philosophical Society, 1991, s. 615; Bülent Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku*, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s. 219-220.

¹⁹⁴ Berger, *Dictionary*, s. 481.

¹⁹⁵ Berger, *Dictionary*, s. 364; Belgin Erdoğan, *Roma Eşya Hukuku*, 4. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2009, s. 127.

tanımlamayı öğretiye bırakmıştır. Yazarın kendi tanımı ise gerialım hakkının, hak sahibine sattığı şeyin mülkiyetinin kararlaştırılan bedel karşılığında tekrar kendisine naklini tek taraflı irade beyanıyla talep yetkisini veren yenilik doğurucu bir hak olduğudur¹⁹⁶. Öğreti de genel olarak bu tanıma iştirak etmekte, meseleyi mülkiyet hakkı kısıtlamaları ve hakkın niteliği zaviyesinden ele almaktadır. Böylelikle gerialım hakkının gayrimenkulünü bir başkasına devretmiş olan bir kimseye, tek taraflı bir irade beyanıyla onu geri almak imkânı veren bir yenilik doğuran hak olarak tarif edildiği görülmektedir¹⁹⁷. Bununla birlikte söz konusu tanım kanun koyucunun düzenlemesinden hareketle menkul malları kapsamamaktadır. Oysaki sözleşme serbestisi esası, menkul bir malın satımı halinde de satıcıya vefa hakkı tanınmasını mümkün kılmalıdır. Her ne kadar böyle bir durumda vefa hakkının şerh edilmesi mümkün olmayıp böylelikle menkulün sonraki maliklerine karşı ileri sürülemeyecekse de menkulleri konu alan bir vefa hakkının tesisine engel bir kanun hükmü bulunmadığı açıktır. Dolayısıyla Tekinay'ın "Satıcıya, sattığı şeyi alıcıdan belli bir süre içinde tek taraflı bir beyanla satın alabilmek yetkisini veren hakka vefa hakkı denir." şeklindeki tanımı, vefa hakkının mahiyetini daha isabetli olarak ifade etmektedir¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Haluk Tandoğan, **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, C:I/1, 4. bs., Ankara, Olgaç Matbaası, 1985, s. 270-271.

¹⁹⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukukunun Umumi Esasları**, 4. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1951, s. 216-217; M.Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, 18. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2015, s. 532; Fahrettin Aral, Hasan Ayrancı, **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 11. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2015, s. 214; Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 250; Aydın Zevkliler, K. Emre Gökyayla, **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 13. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2013, s. 67; Cevdet Yavuz, Faruk Acar, Burak Özen, **Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)**, 11. bs., İstanbul, Beta Basım, 2012, s. 128; Turhan Esener, Kudret Güven, **Eşya Hukuku**, 6. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2015, s. 282; Jale G. Akipek, Turgut Akıntürk, **Eşya Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 2009, s. 575. Hal böyleyken, gerialım hakkının hukuki niteliği üzerinde şöyle bir ihtilaf cereyan etmektedir: Kimilerine göre gerialım hakkı, malı iktisap eden kimsenin hak sahibi olan eski malike yönelttiği, malın geri satımına dair bir icap mahiyetindedir. Bu icabın hüküm ve sonuçlarını doğurması hakkın kullanılması anına kadar saklı tutulmuştur. Hakkın kullanılması ise icabın kabulü demektir. Başka bir deyişle burada gerialım hakkının mahiyeti, uzatılmış bir icap fikrinden yola çıkarak tespit edilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise geri alım hakkının doğmasının sebebi olan gerialım sözleşmesi, satış vaadi sözleşmesine eşdeğerdir. Malı iktisap eden, kararlaştırılan şartlar çerçevesinde, onu eski malikine satmayı vadetmektedir. Oysa, taşınmaz satış vaadinin aksine, satım ilişkisi iktisap edenin rızasına ihtiyaç duymaksızın yalnızca gerialım hakkının kullanılmasıyla doğmaktadır. Diğer bir kısım yazarlar ise gerialım hakkını, hak sahibinin hakkını kullanması şeklinde tezahür edecek olan bir şarta bağlı satım dairesinde temellendirmektedirler.

¹⁹⁸ Selâhattin Sulhi Tekinay, **Taşınmaz Mülkiyetinin Takyitleri**, C. II/1, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988, s. 12. Yazara göre vefa hakkı, evvelce malını satmış bulunan kişiye sözleşmeyle tanınan bir alım (iştirak) hakkına karşılık gelmektedir. Vefa hakkının niteliği, şerhi, şekli ve kullanılması hakkında da alım hakkına bakılmalıdır. Yazar bu hakkın daha çok gayrimenkul satımlarında gündeme geleceğine de işaret

Gerialım hakkı, önalım (şufa) hakkının aksine yalnızca sözleşmeden doğan bir haktır¹⁹⁹. Menkullere dair gerialım hakkı sözleşmesinde ise asıl olan, TBK m. 12 mucebince şekil serbestisidir. Mamafih taraflar burada da bir şekil şartı öngörebilirler. Gayrimenkuller için ise meselenin cevabı, kanun koyucu tarafından TBK m 237’de vazedilmiştir. Buna göre gayrimenkuller için satım akdine dahil edilen bir şartla veya satımdan ayrı fakat onunla aynı yani resmi şekle tabi (TBK m. 237, eBK m. 213) bir müstakil sözleşmeyle doğan gerialım hakkı²⁰⁰, alıcının, satın alarak malik olduğu bir gayrimenkul üzerindeki tasarruf yetkisini kendi iradesiyle satıcı lehine sınırlandırmasına binaen bir mülkiyet hakkı kısıtlaması sayılmaktadır.

Geri alım hakkı, geri alım sözleşmesinde kararlaştırılmış bulunan süre içinde kullanılmalıdır. Sözleşmede bir süre öngörülmemişse, kanunun sevkiyle on yıl içinde kullanılması gerekmektedir (TBK m. 238) Keza geri alım bedeli ayrıca kararlaştırılmamışsa, satım sözleşmesindeki bedele itibar edilecektir²⁰¹.

Satıcının vefa hakkını kullanırken muhatabı ise yeni malik, yani söz konusu şeyi satın almış olan kişi ve külli halefleridir. Dolayısıyla malik, gerialım hakkı kullanılmadan önce malı üçüncü bir kişiye devretmişse, hak sahibi hakkını bu üçüncü kişiye karşı ileri süremeyecektir. Çünkü gerialım hakkı bir alacak hakkı olup alacak hakları ise nispi niteliktedir. Gerialım hakkına ilişkin bu prensip menkullerde daha kesin olarak kendisini gösterir. Olsa olsa alıcının bir tekeffülü ile aşılabılır. Gayrimenkullerde ise gerialım hakkı, tapu kütüğüne şerh edilmesi halinde üçüncü

etmektedir. Bu yönde açıklamalar için ayrıca bkz. Hüseyin Hatemi, Rona Serozan, Abdülkadir Arpacı (Hatemi), **Eşya Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1991, s. 617. Menkul/gayrimenkul eşya ayrımı yapılmadan her ikisi için de geçerli olabilecek başka tanım örnekleri için bkz. Tandoğan, **Özel Borç İlişkileri**, s. 271.

¹⁹⁹ Hatemi/Serozan/Arpacı (Hatemi), **Eşya Hukuku**, s. 616. Bu nitelik, 4721 sayılı TMK’nin 736. maddesinin karşılığı olan 743 sayılı TKM’nin 660. maddesinde “Mukaveleden mütevellit” ibaresi ile daha açık bir şekilde ifade edilmekteydi. Gerialım anlaşmasının satıştan önce yapılması gerekip gerekmediği hakkında ayrıca bkz. Haluk Nomer, **Vefa Hakkı**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1992, s. 17 vd.

²⁰⁰ Bununla birlikte resmiyeti verecek makam öğretide tartışmalıdır. Kısaca ifade edilecek olursa, kimi yazarlar münhasıran tapu müdürlüklerini yetkili görürken kimileri ise noterleri de gerialım sözleşmesi düzenlemeye yetkili kabul etmektedirler. (Tartışmalar için bkz. Necip Kocayusufoğlu, **Türk Medeni Hukukunda Gayrimenkul Satış Vaadi**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1959, s. 123; Aral/Ayrancı, **Özel Borç İlişkileri**, s. 215; Eren, **Özel Hükümler**, s. 251; Mustafa Alper Gümüş, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler Kısa Ders Kitabı**, 4 bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2019, s. 122; Hatemi/Serozan/Arpacı (Hatemi), **Eşya Hukuku**, s. 530 vd.; Lale Sirmen, **Eşya Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 444; Şeref Ertaş, **Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Eşya Hukuku**, 7. bs., Ankara, Seçkin Yayınları, 2006, s. 370)

²⁰¹ Aral/Ayrancı, **Özel Borç İlişkileri**, s. 215.

kişiyi de etkilemesi mümkündür. Gerçekten de bir gayrimenkul için tanınan gerialım hakkı tapu kütüğüne şerh edilebileceği (TMK m. 1009) ve şerhin on yıllık koruma süresi (TMK m. 736), kanunun açık hükümleri karşısında tartışmasızdır. Bununla birlikte şerhin hukuki niteliği ve etkisi öğretide ihtilaf konusudur. Vakıa şerhin gerialım hakkına aynî nitelik kazandırmayacağı hususunda hemen hemen ittifak vardır²⁰². Ancak bazı yazarlar şerh ile eşyaya bağlı bir borç ilişkisi doğduğunu, böylelikle şerh edilen gerialım hakkının aynî etki (eşyaya bağlı borç etkisi) kazanarak yalnız gerialım sözleşmesine taraf olan alıcıya karşı değil, gayrimenkulün tüm maliklerine karşı ileri sürülebileceğini savunmaktadırlar²⁰³. Bazı yazarlar ise kişisel bir hakkın tapu kütüğüne şerh edilmekle de kişisel hak olarak devam edeceğini, ne var ki bu haktan doğan talebin aynî bir etki kazanacağını ileri sürmektedirler. Buna göre gerialım sözleşmesi yine alıcı ve satıcı arasında kalmaya devam ederken bu sözleşmeden doğan gayrimenkulün geri verilmesine dair talep aynî bir etki kazanacaktır. Bu görüşe taraftar olan yazarlara göre şerhin tek bir etkisi vardır,

²⁰² Kocayusufpaşaoğlu, **Gayrimenkul Satış Vaadi**, s. 193; Selahattin Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu, Atilla Altop, **Tekinay Eşya Hukuku**, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, C. I, 1989, s. 383; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, s. 247.

²⁰³ İsmet Sungurbey, **Kişisel Hakların Tapu Kütüğüne Şerhi**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1963, s. 97; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, s. 533-534; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop, **Eşya Hukuku**, s. 385 vd.; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Medeni Hukuk**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1969, s. 346; Eren, **Özel Hükümler**, s. 251; Yavuz/Acar/Özen, **Özel Hükümler**, s. 129; Esener/Güven, **Eşya Hukuku**, s. 282; Sirmen, **Eşya Hukuku**, s. 445; Ertaş, **Eşya Hukuku**, s. 370; Mustafa Dural, Suat Sarı, **Türk Özel Hukuku Cilt I: Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri**, 8 bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2013, s. 179. Bu görüşe göre şerhin iki etkisi bulunmaktadır: Birincisi, şerh verilen kişisel hakkın konusu üzerinde borç doğuncaya kadarki etkisidir ki eşyaya bağlı borç ilişkisi burada önem kazanmaktadır. İkinci ise şerhten sonra gayrimenkul üzerinde kazanılan hakların, şerh ile güçlendirilen hakka zarar verdiği ölçüde etkisizleşmesini ifade eder ki munzam etki olarak adlandırılmaktadır. Eşyaya bağlı hak görüşüne göre, gayrimenkulün devri, şerh verilmiş kişisel hakkın borçlusunun değişmesine sebep olur. Böylece gerialım hakkı, gayrimenkulün maliki kim ise ona karşı kullanılır. Bir başka ifadeyle, gerialım sözleşmesinin borçlusu gayrimenkulü üçüncü bir kimseye devrederse, geri alım hakkının da bu yeni malike karşı kullanılması icap eder. Haliyle satım ilişkisi de yeni malik ile gerialım hakkı sahibi arasında kurulmuş olur. Gayrimenkulü devir borcu ise yeni malikin üstündedir, bedel de ona ödenir. Oğuzman ise gerialım hakkı kullanılıp da satış ilişkisi kurulduktan sonra eşyaya bağlı borç etkisinin sona ereceğini belirtmektedir. Buna göre gerialım hakkının kullanılmasıyla doğan satış ilişkisinin tarafı olan malik de gayrimenkulü bir üçüncü kimseye devir ederse, gayrimenkulü gerialım hakkı sahibine devir borcu bu son malike geçmeyecektir. Ne var ki gerialım hakkı sahibi, şerhin munzam etkisi sayesinde bu son malikten, devir borcuna engel teşkil eden durumun ortadan kaldırılmasını talep edebilecektir. Bir diğer görüş ise gerialım hakkı kullanılıp da satım ilişkisi kurulduktan sonra dahi eşyaya bağlı borç etkisinin devam ettiğini, satım ilişkisinin bir bütün olarak üçüncü kimseye geçeceğini, böylelikle malikin satım ilişkisinin tarafı olacağını ileri sürmektedir. Bu cümleden olmak üzere karş. Şafak Erel, **Eşyaya Bağlı Borç**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 206.

gerialım hakkının gayrimenkulün üçüncü kişiye devrinden önce veya sonra kullanılması arasında şerhin etkileri bakımından bir fark bulunmamaktadır²⁰⁴.

Bu suretle, sahip olduğu gerialım hakkını kullanan satıcı, tek taraflı bir irade beyanıyla müşteri ile kendisi arasında bir satım sözleşmesi meydana getirmiş olur. Hakkın kullanılması ise herhangi bir şekle tabi değildir²⁰⁵. Geri alım hakkının kullanılmasıyla hak sahibi ile muhatapı arasında satış ilişkisi doğar²⁰⁶. Bu sözleşme gereği alıcı söz konusu gayrimenkulün mülkiyetini satıcıya devretme borcu, satıcı da sözleşme ile kararlaştırılan bedeli ödeme borcu altına girer²⁰⁷.

Gerialım hakkı, miras yoluyla hak sahibinin varislerine intikal eder ancak bu yolda bir sözleşme yoksa başkasına devredilemez. Bu sözleşme ise gerialım sözleşmesinin tabi olduğu şekil olan resmi şekle tabidir (TBK m. 239).

Vefaen satımın İslam-Osmanlı hukukundaki fonksiyonu gibi günümüzde de tarafların gerialım şartlı bir satım sözleşmesi kurarak gayrimenkul rehninden daha kuvvetli bir teminat elde etmeleri mümkündür. Nitekim bir alacaklı, ipotekli gayrimenkulü borcuna mukabil temellük edemeyecek ancak satıcıya gerialım hakkı tanıdığı bir satım sözleşmesiyle aldığı takdirde, satıcı süresi içinde hakkını kullanmadığında, her türlü kısıtlamadan ari olarak gayrimenkule malik olabilecektir²⁰⁸.

²⁰⁴ Sungurbey, **Kişisel Haklar**, s. 102 vd.; Akipek/Akıntürk, **Eşya Hukuku**, s. 317-318; Hatemi/Serozan/Arpacı (Hatemi), **Eşya Hukuku**, s. 441. Gerialım hakkı şerh ile güçlendirilmiş olsa dahi, gerialım sözleşmesinin tarafı olan kişiye karşı kullanılır. Buna göre gayrimenkul üçüncü kişiye devredilse dahi gerialım hakkı ilk alıcı olan gerialım borçlusuna karşı kullanılacak, böylelikle satım ilişkisi hak sahibi ile onun arasında kurularak bedel de kendisine ödenecektir. Ancak hak sahibi, gerialım borçlusundan gayrimenkulü devir alan üçüncü kimseden, hakkı elde etmesine engel teşkil eden halin ortadan kaldırılmasını, yani adına olan tescilin terkinini talep edebilir. Kişisel hakların tapu kütüğüne şerhinin sonuçları hakkında ileri sürülen diğer teorilerle ilgili hakikatli bilgiler için ayrıca bkz. Sungurbey, **Kişisel Haklar**, s. 80 vd..

²⁰⁵ Hatemi/Serozan/Arpacı (Hatemi), **Eşya Hukuku**, s. 536.

²⁰⁶ Aral/Ayrancı, **Özel Borç İlişkileri**, s. 217; Yavuz/Acar/Özen, **Özel Hükümler**, s. 129.

²⁰⁷ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, s. 533.

²⁰⁸ Velidedeoğlu, **Medeni Hukuk**, s. 345-346; Tekinay, **Takyitler**, s. 12 vd.; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, s. 532-533. Geri alım hakkının işlevleri hakkında ayrıca karşı. Aral/Ayrancı, **Özel Borç İlişkileri**, s. 214-215; Eren, **Özel Hükümler**, s. 250; Zevkliler/Gökyayla, **Özel Borç İlişkileri**, s. 67; Yavuz/Acar/Özen, **Özel Hükümler**, s. 128; Esener/Güven, **Eşya Hukuku**, s. 282; Sirmen, **Eşya Hukuku**, s. 443-444; Hatemi/Serozan/Arpacı, **Eşya Hukuku**, s. 617 vd..

İKİNCİ BÖLÜM

BEY‘ Bİ‘L-VEFANIN KURULUŞU: AKDİN UNSURLARI, İNİKAT ve SIHHAT ŞARTLARI

Akdin unsurları denince, bir akdin kurulması, hukuk aleminde varlık kazanması için kendisine bulunması elzem olan yapı taşları kastedilir. Bir başka ifadeyle, akdin unsurlarından biri yoksa ortada bir akdin varlığından da söz edilemez. Buna göre, akitlerin ve ezcümle vefaen satım akdinin unsurları; taraflar, icap ve kabul beyanları, akdin konusu (vefaen satılan mal yani mebi‘) ve semendir²⁰⁹.

Bu unsurların bir akit bina etmesi için her birinin haiz olması gereken birtakım şartlar vardır ki bunlara akdin inikat (kuruluş) şartları denir.

Hukuk aleminde varlık kazanan bir akdin her bir unsurunun hukukun yasakladığı sıfatlardan ari olması halinde ortada bir sahih akit, aksi takdirde bir fasit akit vardır. Akdin sahih olması için gereken şartlara ise sıhhat şartları denir.

Hukuk aleminde sahih olarak var olan bir akdin sübjektif olarak, yani taraflar ve akit konusu bakımından geçerli olması, bunlar üzerinde hükmünü icra edebilmesi için gerekli şartlara ise nefaz şartları denir.

Bu şartların her birinin nelerden ibaret olduğuna dair etraflı bilgiler için İslam Hukukunun akit nazariyesine dair müstakil çalışmalara başvurulmalıdır. Bu bölümde vefaen satım, unsurları ve inikat şartları bakımından incelenecektir. Sıhhat ve nefaz şartları için ise ayrı bir başlık açmayacak, burada ve müteakip bölümde, bunlara her bir başlığı ilgilendirdiği ölçüde, örnekleriyle temas edilecektir.

2.1. Akdin Tarafları

Akdin ilk unsuru taraflar, yani satıcı ve müşteridir. Taraflara ilişkin inikat şartları ise akde ehil olmak ve sözleşmeci her iki tarafı da tek kişinin temsil

²⁰⁹ H. Yunus Apaydın, “İn‘ikad”, **DİA**, XXII, s. 314. Bu tasnif diğer mezheplerin tasnifi olup Hanefi mezhebine göre akdin tek unsuru icap ve kabuldür. Ancak mezhepler arası bu ihtilaf nazari sahada kalmaktadır. Biz, inceleme kolaylığı ve açıklamaya elverişliliği sebebiyle bu dörtlü tasnifi tercih ediyoruz.

etmemesidir. Bu başlık altında hem akdin taraflarına ait inikat şartları hem de sözleşmecî taraflara ait, vefaen satım akdi bakımından incelenmesi gereken bazı durumlar ele alınacaktır.

2.1.1. Ehliyet

İslam hukukunda rehin akdinin ehliyet şartları satım akdinin ehliyet şartlarına tabidir. Dolayısıyla vefaen satımın esası ister satım akdi ister rehin akdi kabul edilsin gerek satıcının gerekse müşterinin satım akdi yapma ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Buna göre, ayırt etme gücüne sahip, akli melekeleri tam, buluğa etmiş reşit bir kimse hiç kimsenin izni veya icazetine ihtiyaç duymadan, kendi iradesiyle bir malı vefaen satabilir yahut satın alabilir. Ayırt etme gücüne sahip çocukların, sefihlerin ve kölelerin kurduğu akdin geçerliği ise velilerinin, vasilerinin ve efendilerinin izin veya icazetine bağlıdır. Ayırt etme gücü olmayan çocukların ve delilerin ise iradelerinden söz edilemeyeceğinden, her akit gibi vefaen satımda bulunmaları da mümkün değildir. Kendileri adına velileri veya vasileri akit yapabilir²¹⁰. Çünkü bu akit, ayırt etme gücüne sahip küçüğün ve kısıtlının ne mutlak faydasına ne mutlak zararınadır. Aksine, fayda ve zarar doğma ihtimali taşıyan bir akittir. Müşteri, alacağını teminat altına almakta, diğer taraftan elinde bulundurduğu satılanın yok olması halinde alacağından kısmen veya tamamen mahrum kalmak tehlikesini de göze almaktadır. Bunun yanında, hem satılardan çeşitli yollarla faydalanmakta, bunun yanında malın birtakım masraflarını da üstlenmektedir. Satıcı ise malının menfaatinden bir süreliğine mahrum kalacaksa da borcunu tecil ettirerek ve malının birtakım masraflarından kurtularak menfaat elde etmektedir.

²¹⁰ Alaüddin Ebu Bekir el-Kâsânî, *Kitâbu Bedâii's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, 7 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. VI, t.y., s. 135; Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 10; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*, 5 c., Beyrut, Dârü l-Hyâi't-Türâsi'l-Arabî, C. II, 1996, s. 278. Bezzâzî, Semerkant bilginlerinin, vasinin küçüğün malını vefaen satamayacağı görüşünde olduklarını ancak Mergînânî'nin bunu geçerli gördüğünü nakletmektedir. (Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 416-417; Ankaravî, *Fetâvâ*, vr. 137b. Ayrıca bkz. Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 414.)

Osmanlı uygulamasına bakıldığında sözleşmecî tarafların büyük çoğunlukla tam ehliyetli reşit kimseler olduğu görülür. Bununla beraber, veli yahut vasileri marifetiyle vefaen mal alıp satan küçüklere de rastlanmaktadır²¹¹.

Velinin ve vasinin kendi borcu mukabilinde küçüğün malını vefaen satması (rehin bırakması), her ne kadar Ebu Yusuf ve Züfer²¹² kıyasa dayanarak bunu kabul etmeseler de istihsanen geçerlidir. Velinin, küçüğün malını bir emanet akdi²¹³ olan vediaya konu etmesinin kabul edildiği göz önünde bulundurulursa, satılan malın

²¹¹ “Mahmiye-i İstanbul’da Ali Paşa-yı atîk mahallesi sâkinelerinden Âişe bt. Ramazan nâm hâtun meclis-i şer’-i hatîr-i lâzimü’t-tevkîrde Mehmed b. Ahmed nâm sagîrin tesviye-i umûruna savb-ı şer’-i enverden mansûbe vasfî olan vâlidesi sâhibetü hâze’l-kitâb Bağcinân bt. Abdullah nâm hâtun mahzarında tav’an ikrâr ve i’tirâf edip zikri âtî akdin sudûruna değîn silk-i mülk-i sahîhimde münselik mülk ve hakkım olup mahalle-i mezbûrede vâkî’ (...) mülk menzilimi kâffe-i hukûk ve merâfıkı ile merkûme Bağcinân’a yüz otuz beş riyâlî gurusu târih-i kitâbdan on gün tamâmına değîn tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî bey’ bi’l-vefâ ile bey’ ve teslîm edip merkûme Bağcinân Hâtun dahi sagîr-i mezbûr için bi’l-vesâye iştirâ ve kabûl ve tesellüm ettikten sonra semen-i merkûm yüz otuz beş riyâlî gurusu sagîr-i mezbûr mâlından zimmetimde deyn olan yüz otuz beş riyâlî gurusu takâs eylediğimden mâ’adâ (...)” (İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658), L, s, 110, hk. 33, orj. 6b-2.)

“(...) babamız müteveffâ-yı mezbûrun hayatında ile’l-vefât müstakillen yedinde mülkü ba’de vefâtihî bizim ile müvekkiletân-ı mezbûretâna mevriş olup sâlifü’z-zikr Şâm-ı şerîf’de Atpazarı’nda vâkî’ babamız müteveffâ-yı mezbûr es-Seyyid Mustafa Ağa’ya intimâ ile tahdid ve tavsîfden müstağnî (...) bir bâb menzil ile yine Şâm-ı şerîf’de Hırîsta? nâm karyede kâin lede’l-ahâlî ve’l-cîrân ma’lûmü’l-hudûd ve’l-müştemilât bir kıt’a mülk çiftlikden ale’l-iştirâkî’s-seviy yedimizde mülkümüz olan nısf hisse-i müfrezemizi, bi-cümleti’t-tevâbi’ ve’l-levâhık ve kâffetü’l-hukûk ve’l-merâfık işbu târih-i kitâbdan on ay tamamına dek bi-tarîkı’l-vefâ mûmâ-ileyh es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Efendi’nin sulbiye sagîre kızları Şerîfe Safiye ve Şerîfe Fâtuma için babaları mûmâ-ileyh es-Seyyid Hüseyin Efendi’ye on iki bin gurusu bi’l-asâle ve bi’l-vekâle bey’ ve mahâllinde teslîm eylediğimizde, ol dahi ber-mînvâl-i muharrer tarîk-i mezkûr üzere bi’l-velâye iştirâ ve tesellüm ve kabûl eyledikten sonra müvekkil-i mûmâ-ileyh el-Hâc Hüseyin Efendi bundan akdem kendi mâlından kızları sagîretân-ı mezbûretândan her birine başka başka altışar bin gurusu hîbe-i sahîha-i şer’iyye ile hîbe ve temlik ve her biri için meclis-i hîbede bi’l-velâye ittihâb ve tesellüm ve kabz etmekle semeni olan meblağ-ı mezbûr on iki bin gurusu ber-vech-i muharrer sagîretân-ı mezbûretânın mâllarından olmak üzere bize def’ ü teslîm eylediğinde, biz dahi yedinden tamamen tesellüm ve ahz ü kabz eyledik dediklerinde gibbe’t-tasdîkı’ş-şer’î mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 64, hk. 21, orj. 5b-1.)

²¹² Ebü’l-Hüzeyl Züfer b. Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî. Ebu Hanife’nin en büyük talebelerindendir. Ebu Hanife’dan sonra pek çok talebesine ders verdi. Basra’da kadılık yaptı ve 775’te burada vefat etti. Elimizde bir eseri bulunmamaktadır. Hanefî fıkıh kitaplarında görüşlerinden sıkça iktibasta bulunulur. (Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 19.)

²¹³ **Emanet (أمانة) akdi:** Edimler arasında denge, karşılıklılık bulunmayan akitlerdir. Emanet akitlerine dayanarak akit konusunu elinde bulunduran taraf, aşırı davranışı (teaddîsi), kusuru bulunmadıkça mala gelecek zarardan mesul olmaz. Vedia, ariyet, şirket belli başlı emanet akitleridir. (Hamza Aktan, “Emanet”, *DİA*, XI, s. 83.)

kıymetinin borca karşılık gelen kısmı bakımından bir zamân akdi²¹⁴ olan vefaen satıma konu etmesi evleviyetle mümkündür²¹⁵.

Satıcı veya müşterinin gayrimüslim oluşu, ehliyetle engel bir durum değildir. Sicillerdeki sözleşmecilerin Osmanlı tebaası milletlere göre dağılımları incelendiğinde, zimmilerin de Müslümanlar kadar bu akde taraf oldukları görülür. Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerden her birine mensup zimmiler, her devirde, kendi aralarında olduğu gibi²¹⁶, Müslümanlarla²¹⁷ ve diğer milletlerden zimmilerle²¹⁸ de hem

²¹⁴ **Zamân (ضمان) akdi:** Edimler arasında denge, karşılıklılık bulunan akitlerdir. Zamân akitlerine dayanarak bir malı elinde bulunduran taraf, ona gelecek zararlardan mesuldür. En temel zamân akdi, satımdır. Rehin akdi [ve dolayısıyla vefaen satım] ise çifte vasıflı bir akit. Akit, rehnedilen malın değerinin borca karşılık gelen kısmı itibariyle zamân, -varsa- fazlası itibariye ise emanettir. (Hamza Aktan, “Emanet”, *DİA*, XI, s. 83.)

²¹⁵ Kâsânî, *Bedâiü’s-Sanâi*, VI, s. 135-136; Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, VI, s. 72; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 253; Damad, *Mecmau’l-Enhur*, II, s. 596; Abdülhamid Mahmud Tahmaz, *el-Fıkhu’l-Hanefi fî Sevbihî’l-Cedîd*, 5 c., 2. bs., Şam, Dârü’l-Kalem, C. IV, 2009, s. 469.

²¹⁶ **İki Ermeni arasındaki bir akit örneği:** “(...) Vank nâm karye ahâlîsinden Nikola v. Çakır nâm Ermeni meclis-i şer’-i hatîr-i lâzimü’t-tevkîrde karye-i mezbûreden işbu bâ’isü’l-vesika Mircan v. Melkon nâm Ermeni muvâcehesinde tav’an ikrâr ve i’tirâf edip (...)” (*İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)*, L, s. 537, hk. 563, orj. 82b-1.)

İki Rum arasındaki bir akit örneği: “(...) Delvine kazâsına tâbi Livne nâm karye sâkinlerinden Yorgi v. Zafîri nâm zimmî meclis-i şer’-i şerîf-i lâzimü’t-tevkîrde işbu râfi’ü’l-vesika Yani v. Nikola nâm zimmî muvâcehesinde bi tav’ihî ikrâr ve i’tirâf edip (...)” (*İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066 / M. 1655)*, XXVII, s. 147, hk. 146, orj. 28a-2.)

İki Yahudi arasındaki bir akit örneği: “(...) Hasköy demekle ma’rûf kasaba mahallâtından Keçeci mahallesinde sâkin İsak v. David nâm Yahudi meclis-i şer’-i hatîr-i lâzimü’t-tevkîrde işbu hâmil-i hâze’l-kitâb David v. Yasef nâm Yahudi muvâcehesinde bi’t-tav’ ve’r-rızâ ikrâr ve i’tirâf ve takrîr-i kelâm edip (...)” (*İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644)*, XXVI, s. 215, hk. 234, orj. 44b-3.)

²¹⁷ **Müslüman ve Ermeni arasındaki bir akit örneği:** “(...) Beyoğlu mahallesinde sâkin Avanis v. Aritun nâm Ermeni meclis-i şer’-i şerîf-i enverde işbu bâ’isü’l-kitâb el-Hâc Mehmed b. Ahmed mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip (...)” (*İKS Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731)*, LXVI, s. 335, hk. 411, orj. 83a-2.)

Müslüman ve Rum arasındaki bir akit örneği: “Budur ki Maltepe nâm karyeden Andon Parmaksız mahfil-i kazâda hâssa bostancılardan Hasan [b.] Abdullah mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip (...)” (*İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591)*, X, s. 438, hk. 809, orj. 77a-4.)

Müslüman ve Yahudi arasındaki bir akit örneği: “(...) Hasköy nâm kasaba sâkinlerinden Portakal cemâ’atinden Masko v. İsrâîl nâm Yahudi meclis-i şer’-i şerîfde kasaba-i mezbûrede vâki Istabl-ı âmirede hâlen tavileci başı olan işbu râfi’ü’l-vesika Mustafa Bey b. Mehmed nâm kimesne mahzarında ikrâr ve i’tirâf edip (...)” (*İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643)*, XXIII, s. 376, hk. 535, orj. 289-1.)

²¹⁸ **Yahudi ile Rum arasındaki bir akit örneği:** “Yahudiyândan olup Aragon cemâ’atî’nden olan Basu v. Yagob nâm yahudi meclis-i şer’-i hatîr-i lâzimü’t-tevkîrde işbu râfi’ayü hâze’l-kitâb Mitro ve Todori veledy Papa Tologo nâm zimmîler muvâcehelerinde bi’t-tav’ ve’r-rızâ ikrâr ve takrîr-i kelâm edip (...)” (*İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)*, XXIV, s. 136, hk. 111, orj. 18a-2.)

Yahudi ile Ermeni arasındaki bir akit örneği: “(...) Parçacı Uzunoğlu Kigork v. Mardros nâm zimmînin verâseti zevcesi Keher bt. Haçador Nasrâniye ile sulbî kebir oğlu Manas ve sagîr oğlu

satıcı hem müşteri sıfatıyla vefaen satımda bulunmuşlardır. Dahası, nakit ihtiyacını gidermek için Müslümanların vakıflarından borç alarak mallarını bu vakıflara vefaen satan zimmilere de rastlanmaktadır²¹⁹.

Sözleşmecî gayrimüslimler arasında, nispeten az da olsa, müstemenlere de rastlanır. Bu kişiler, Osmanlı Devleti'nin ahitname bahşettiği devletlerin vatandaşları olarak Osmanlı ülkesinde ticaret, zanaat, diplomasi vb. maksatlarla ikamet eden gayrimüslim ecnebidir. İkamet ettikleri süre zarfında yapacakları hukuki muamelelerde, gayrimüslimlere has bazı sınırlamalar hariç, serbestlik esastır. Satım, rehin, kefalet gibi pek çok akde ve bu akitlerden doğan davalara taraf oldukları anlaşılan müstemenlerin, Müslümanlarla ve zimmilerle vefaen alım satımda bulundukları da görülür.

Bir tarafın müstemen, diğer tarafın Müslüman olduğu bir davaya dair 17. yüzyıl sonlarına ait bir ilama göre, Fransız tebaasından olup İstanbul'da ticari maksatla ikamet eden Loronce v. Covanni isimli ecnebi, Hüseyin Çelebi isimli şahıstan satım akdi sebebiyle alacaklıdır. Hüseyin Çelebi, bu borcunu semen kılarak, karısıyla müştereken malik oldukları evini bir sene vade ile alacaklısı Loronce'ye vefaen satar. Vadenin dolması üzerine Loronce, Hüseyin Çelebinin akit konusu evde haksız yere oturmak suretiyle tasarrufuna engel olduğunu ve halen borcunu ödemediğinden şikâyetle mahkemeye başvurur²²⁰.

Karabet ve sagîre kızı Penbe'ye inhisârı tahakkukundan sonra kendi nefisinden asîl ve sagîrân-ı mersûmânın anaları ve bâ-hüccet mansûbe vasîleri mu'arrefetü's-şahs zevce-i mersûme Keher Nasrânîye ile mesfûr Manas zimmiden her biri meclis-i şer'-i münîrde zikri âtî tâ'bir olunan âlât-ı lâzimeye vaz'-ı yedi mütehakkık olan Kamal v. Aşur nâm Yahûdi muvâcehesinde (...) (İKS İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), LXXXII, s. 492, hk. 579, orj. 86a-2.) **Ermeni ile Rum arasındaki bir akit örneği:** “(...) Toma ve Sahak veledey Kirkor nâm zimmiler meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde sihâm-ı bakîye-i mezkûre altı sehmin ikişer sehmine mutasarrıflar olan bâ'isü'l-kitâb Nikola v. İstori ve Kosta v. Dimo ve Pano v. Kiro nâm zimmiler muvâcehelerinde ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 268, hk. 250, orj. 76b-3.)

²¹⁹ Aleksandra bt. Kiro'nun Şâhî Hatun Vakfı'ndan almış olduğu borç karşılığında bağını vefaen sattığına dair örnek için bkz. İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 326, hk. 366, orj. 54b-1.

Yamandı v. Yorgi'nin mülk menziline vefaen Yeni Saray Bostancıları Odasının para vakfına sattığına dair örnek için bkz. İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066 / M. 1655), XXVII, s. 127, hk. 118, orj. 22b-3.

²²⁰ İKS İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697), LVII, s. 71, hk. 3, orj. 2a-1.

Müstemen ve zimmi arasındaki vefaen satım akdine dair 18. yüzyıla ait bir hüccete göre, Hristodori isimli Rum kasap, iki farklı satım akdi sebebiyle Felemenk tüccarlar Dimperok v. Arnoldo ile Romboz v. Antoli'ye borçludur. Hristodori, üzerindeki bu borçları semen kılarak, evini, bağını ve bir miktar hayvanını alacaklısı olan iki müstemene bir sene vadeyle vefaen satar. Devamında, borcunu eda edememesi halinde söz konusu malları satarak bedelinden borcu ödemesi için Ali Ağa isimli bir Müslümanı vekil tayin eder. Karakaş İsak isimli bir Yahudi de mezkûr borçlara kefil olur²²¹. Bu hüccet, güven esasına dayanan ticari hayatta, ecnebilerin ve Osmanlı tabiiyetindeki muhtelif milletlerin birbirleriyle olan yakın münasebetlerini göstermesi bakımından kayda değer bir örnektir.

2.1.2. Tarafları Tek Kişinin Temsil Etmemesi

Hanefi mezhebine göre, akit esnasında tarafların en az iki kişi tarafından temsil edilmesi akdin kuruluş şartlarında biridir. Bir kimsenin irade beyanının tek başına hem icap hem kabul yerine geçerek akit meydana getirmesi mümkün değildir²²². Şu hâlde, mesela hem alacaklının hem borçlunun vekâletini deruhte eden bir kimsenin “Müvekkilim (A)’nın malını, borcu mukabilinde, alacaklısı, diğer müvekkilim (B)’ye vefaen sattım.” diyerek bir akit kurması mümkün değildir. Aynı şekilde, alacaklısının veya borçlusunun aynı zamanda vekili de olan bir kişi, benzer surette bir irade beyanı ile onunla kendisi arasında bir vefaen satım akdi kuramayacaktır.

Kaide bu olmakla birlikte istisnai olarak satım akdi ve benzerleri ile nikahta, akdin her iki tarafını da aynı kişinin temsil etmesi, bir başka ifadeyle kişinin irade beyanının hem icap hem kabul yerine geçmesi bazı hallerde mümkün görülmüştür. Buna göre rehin akdine kıyasen vefaen satım akdinde de veli, yalnız kendi irade beyanı ile küçüğün malını vefaen satın alabildiği gibi, kendi malını küçüğe vefaen satabilir. Yine veli, velayeti altındaki iki küçükten birinin malını diğerine, onların icap ve kabulüne ihtiyaç olmaksızın vefaen satabilir. Velinin sahip olduğu bu yetki vasiye tanınmamıştır. Buna göre vasi, tek başına kendi irade beyanı ile malını küçüğe vefaen

²²¹ İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725), LXIII, s. 312, hk. 341, orj. 49a-4.

²²² Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Trc. Ahmet Efe v.d., 10 c., İstanbul, Risale Yayınları, C. V, 1991, s. 71.

satamadığı gibi küçüğün malını vefaen alamamakta, yine vesayeti altındaki iki küçük arasında da bu şekilde akit kuramamaktadır. Buna gerekçe olarak hukukçular, velinin küçüğe karşı şefkatinin sair kimselere göre daha fazla olduğunu, bu sebeple akitte iki tarafı da temsil ederken küçüğün menfaatine aykırı hareket etmeyeceğini, halbuki bu şefkatin vaside velideki kadar bulunmadığını, vasinin yalnızca bir vekilden ibaret olduğunu belirtmişlerdir²²³.

2.1.3. Satıcı veya Müşterinin Birden Fazla Olması

Aynı akde taraf olarak gerek satıcı gerekse müşteri sıfatıyla birden fazla kişi bulunması mümkündür:

Bir alacaklı birden fazla borçlusundan tek bir akitle bir malı vefaen satın alabilir. Satıcılar aynı borçtan sorumlu olabileceği gibi, her biri, aynı veya farklı akitlerden doğan farklı miktar veya cinslerden oluşan borçlardan da sorumlu olabilirler. Bu durumda satılanın tamamı, her bir borcun ayrı ayrı tamamına teminat teşkil eder. Dolayısıyla bir satıcı, kendi borcunu müşteriye ödeyerek satılardan nispi olarak o semene isabet eden kısmı geri alıp akdi müşteri aleyhine bölemez. Satıcılar satılana müştereken malik olabilecekleri gibi yalnız birine ait olan malı da vefaen satabilirler. İlk durumda satılanın, ileride görüleceği üzere, hisseli olması yasağı ihlal edilmiş olmaz. Çünkü her ne kadar mal müşterek mülkiyete tabi ise de herhangi bir hissesi değil bütünü tek bir vefaen satım akdine konu olmuştur²²⁴.

Sicillerde satıcı tarafta birden fazla kişinin bulunduğu vefaen satım akitlerine yer yer rastlanmaktadır. İncelediğimiz kayıtlarda genellikle, bir kişiden karz akdi ile borç alan, dolayısıyla bu borçtan müştereken sorumlu olan şahısların, yine müştereken malik oldukları bir malı bu borçları karşılığında alacaklıya vefaen sattıkları görülmektedir²²⁵.

²²³ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, VI, s. 136; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 73; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 235; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 596; Tahmaz, *el-Fıkhü'l-Hanefî*, IV, s. 470.

²²⁴ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 599; Tahmaz, *el-Fıkhü'l-Hanefî*, IV, s. 471.

²²⁵ “Medîne-i Üsküdar’da vâki’ merhûm kutbü’l-ârifîn Hüdâi eş-Şeyh es-Seyyid Mahmud Efendi vakfının kâimmakâm-ı mütevellisi Hafız Ali Efendi b. el-Hâc Mustafa medîne-i mezbûrede mahfil-i bâbda meclis-i şer’-i hatîrde zâtları mu’arrefe Ümmügülsüm bt. Hasan ile kebîre kızı Emetullah bt. Hüseyin nâm hatunlar muvâcehelerinde mezbûretân Ümmügülsüm ve Emetullah târih-i i’lâmdan otuz ay mukaddem mâl-ı vakf-ı mezbûrdan bi-tarîki’l-karz istidâne ve kabz eyledikleri üç yüz gurus ve bâ-

Akdin müşteri tarafında birden fazla kişi bulunması da mümkündür. Bir kimsenin, iki alacaklısına, onlara olan borcu mukabilinde bir malı vefaen satmayı teklif etmesi halinde iki alacaklının da kabul etmesiyle akit kurulur. Akdin semeni, müşterilerin müştereken alacaklısı oldukları tek bir borç olabileceği gibi her biri farklı sebeplerle doğmuş, farklı miktar veya cinslerde borçlar da olabilir. Bu durumda vefaen satılan mal müşterilerin her birinin alacağına karşı bütünüyle teminat teşkil eder. Bunun neticesi olarak, satıcının yalnız bir alacaklısına borcunu ödeyip veya her birinin alacağının belli bir miktarını iade edip satılanı bu ifa oranda geri almaya hakkı yoktur. Çünkü satılanın her bir parçası bir borca tekabül etmemekte, satılan bütünüyle alacakların tamamına teminat oluşturmaktadır²²⁶.

İncelediğimiz kayıtlarda müşterinin birden fazla olduğu akitler nadirattandır. Bunlarda ise birden fazla kişiden borç alan bir şahsın, bu borcu mukabilinde malını alacaklılara vefaen sattığı görülmektedir²²⁷.

Hem satıcı hem müşteri tarafında birden fazla kişinin bulunduğu yalnızca tek bir akit örneğine rastladık²²⁸.

devr-i şer'î iltizâm eyledikleri beher şehir tamamında yüz ellışer paradan üç sene tamamına değin yüz otuz beş gurus ki cem'an dört yüz otuz beş gurus deynleri mukâbelesinde ber-vech-i iştirâk yedlerinde mülkleri olan medîne-i mezbûre hâricinde Abdullah Ağa toprağında vâki' ma'lümü'l-hudûd bir küt'a kürûmu mülk bağlarını vakf-ı mezbûr için bana vefâen bey' ve teslîm etmişler idi (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 303, hk. 345, orj. 30b-4.)

²²⁶ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 78-79; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 253-254; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 598.

²²⁷ “*Vilâyet-i Rumeli'nde Yenişehir kazâsı aktâ'ından olan Kûhistan nâhiyesine tâbi' Ayodiya nâm karye zimmîlerinden Asyetor v. Yorgi nâm zimmî meclis-i şer'de bâ'isü'r-rakîm Mesko v. Apostol ve Dimo v. Tiranoz nâm zimmîler muvâcehesinde ikrâr ve i'tirâf edip akd-i âti'z-zikrin sudûruna değin silk-i mülk-i sahîhimde münselik emlâkimden karye-i mezbûrede vâki' (...) menzilimi cümle tevâbi' ve levâhıkı ile yine karye-i mezbûre sınırı dâhilinde (...) bir küt'a mülk bağımı dahi âmme-i menâfi' ve merâfıkı ile merkûmân Mesko ve Dimo'ya yüz elli küt'a esedî gurusâ târih-i kitâbdan dört sene tamâmına değin edâ etmek üzere bi tariki'l-bey' bi'l-vefâ bey' eylediğimde merkûmân dahi tarik-i mezbûr üzere iştirâ ve kabûl eylediler (...)*” (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670 - 1671), XXIX, s. 95, hk. 91, orj. 19a-2.)

²²⁸ “*Habbâz tâifesinden olup on iki sehim i'tibâr olunan zikri âti' Makrahora karyesinde vâki' bir bâb habbâz fırınının altı sehmine mutasarrıfân olan Toma ve Sahak veledey Kirkor nâm zimmîler meclis-i şer'-i hatîr-i lâzümü't-tevkîrde sihâm-ı bakiye-i mezkûre altı sehmin ikişer sehmine mutasarrıflar olan bâ'isü'l-kitâb Nikola v. İstori ve Kosta v. Dimo ve Pano v. Kiro nâm zimmîler muvâcehelerinde ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip akd-i âti'z-zikrin sudûruna [değın] yedimizde mülkümüz olup zikrolunan Makrahora karyesinde vâki' bir bâb habbâz fırını derûnunda mevcûde beyne'l-esnâf gedik ta 'bîr olunur âlât-ı lâzime-i ma'lûmeden mutasarrıflar olduğumuz altı sehmimizi ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz edip mesfûrûn Nikola ve Kosta ve Pano zimmîlerden istidâne ve kabz eylediğım yalnız bin gurus mukâbelesinde altı sehim hissemizi tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî alâ-tarıkı'l-bey' bi'l-vefâ mesfûrûn Nikola ve Kosta ve Pano zimmîlere bey' ve teslîm eylediğımızde (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531

Taraflarında birden fazla kişinin bulunduğu bu akitlerde, aynı tarafta bulunan kişiler arasında karı-koca²²⁹, kardeş²³⁰ veya ortak²³¹ olmak gibi bir bağ bulunduğu görülmektedir.

2.2. Karşılıklı İrade Beyanları

Hanefi mezhebine göre ister satıcı ister müşteriden sadır olsun, akit kurmaya yönelmiş karşılıklı irade beyanlarından birincisine icap, ikincisine kabul denir²³². İcap ile satıcı veya müşteri, karşı tarafa, satım konusunu ve semeni de belirterek, bunlar üzerinden bir vefaen satışta bulunmak teklifini yöneltir. Muhatabın bu teklifi kabul etmesiyle icap ve kabul bağlanmış olur. Bu düğüme akit veya sözleşme denir.

Bu başlık altında hem bir akit doğurması için icap ve kabulde bulunması gereken vasıfları hem de vefaen satım bakımından incelenmesi gereken bazı durumları ele alacağız.

2.2.1. İcap ve Kabul İçin Kullanılan İfadeler

İcap ve kabul beyanlarından, lafzen ve örften, tarafların vefaen satımda bulunmayı amaçladıkları anlaşılmalıdır. Bahsi geçtiği üzere, her ne kadar satım ifadesi kullanılarak kurulan akdin rehin hükümleri taşıyamayacağını savunan hukukçular varsa da rehin akdi görüşüne ve karma akit görüşüne taraftar olanlar, bu suretle de vefaen satım kurulabileceğini belirtmektedirler. Çünkü akitlerde tarafların irade beyanları, serdedildikleri bağlam ve tarafların maksadı göz önünde bulundurularak manalandırılmalıdır.

Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 303, hk. 345, orj. 30b-4.)

²²⁹ Saliha bt. Abdullah ve kocası Hüseyin Beşe b. Mahmud'un mülk menzillerini İsmail Ağa b. İskender'e sattıkları akit için bkz. **İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)**, XV, s. 129, hk. 121, orj. 29b-2.

²³⁰ Abram'ın oğulları Agiya ve Kabril'in, aldıkları borç mukabilinde evlerini Serkiz v. Bağdasar'a vefaen sattıkları akit için bkz. **İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740)**, LXIX, s. 328, hk. 326, orj. 47b-3.

²³¹ es-Seyyid Süleyman Kapudan ile es-Seyyid Mustafa Kapudan'ın yarı hissesi kendilerine düşen gemi ile alet ve eşyaları el-Hâc Ahmed Ağa'ya sattıkları akit için bkz. **İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)**, LXIII, s. 150, hk. 122, orj. 17a-3.

²³² Haffif, **Hukuki İşlemler**, s. 232.

Buna göre vefaen satımda bulunmak için akla ilk gelen icap ve kabul beyanları, “Evimi on bin akçeye vefaen sattım, satın aldım.” veya “Evimi sana olan on bin akçe borcuma mukabil vefaen sattım, satın aldım.” şeklinde, kastedilen akdin isminin taraflarca açıkça telaffuz edildiği irade beyanlarıdır. Sicillerdeki incelediğimiz akitler neredeyse bütünüyle bu surette kurulmuştur. Hüccetlerdeki icap ve kabul beyanlarında, akdi ifade etmek üzere, en yaygın olarak “bey‘ bi’l-vefâ tarîkiyle bey²³³”, “bey‘-i vefâ ile bey²³⁴”, “bey‘ bi’l-vefâ tarîkiyle satım²³⁵”, “bi tarîki’l-bey‘ bi’l-vefâ bey²³⁶”, “bey‘ bi’l-vefâ ciheti üzere bey²³⁷”, “vefâen bey²³⁸”, “vefâen bey‘ ve temlîk²³⁹”, “bi-tarîki bey‘i’l-vefâ rehin²⁴⁰” ifadelerinin kullanıldığı görülür.

Tarafların açıkça vefaen satım ifadesini kullanmadıkları, ancak icap ve kabullerindeki ifadelerden ve akde dahil ettikleri şartlardan maksatlarının vefaen satım olduğunun anlaşıldığı hallerde de bu akit kurulmuş olur²⁴¹. Buna göre, mesela, “Evimi semeni iade edince geri almak üzere on bin akçeye sattım, satın aldım.” veya “Evimi, ödeyince geri almak üzere on bin akçalık borcuma mukabil sattım, satın aldım.” şeklinde kurulan akdin vefaen satım olduğu kabul edilecektir.

Sicillerde sayıca az da olsa vefaen satım ifadesinin açıkça kullanılmadığı akitlere rastladık²⁴².

²³³ İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521), I, s. 358, hk. 640, orj. 99b-2.

²³⁴ İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 188, hk. 225, orj. 22a-1.

²³⁵ İKS Üsküdar Mahkemesi 51 numaları sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 161, hk. 248, orj. 30b-1 Arapça.

²³⁶ İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 129, hk. 121, orj. 29b-2.

²³⁷ İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 200, hk. 155, orj. 16b-4.

²³⁸ İKS Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732), LXV, s. 235, hk. 215, orj. 46a-2.

²³⁹ İKS Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), LXXII, s. 289, hk. 427, orj. 47b-1.

²⁴⁰ İKS Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750), LXXIII, s. 117, hk. 47, orj. 7b-2.

²⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 253.

²⁴² “(...) bir kıt’a bağımı mezbûr Markar’a üç yüz elli guruşa bey‘-i kat‘î ile bey‘ ve temlîk ol dahi iştirâ ve kabul edip (...) târih-i kitâbdan iki sene tamâmında meblağ-ı mezbûr üç yüz elli guruşu merkûm Markar’a tamamen red ve teslim eylediğimde ol dahi akd-i bey‘i fesh ve ikâleye ta’ahhüd eyledi dedikde gıbbe’t-tasdikî ‘ş-şer‘î mâ vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), XIX, s. 509, hk. 609, orj. 105a-1.)

Bir satım akdinin vefaen mi yoksa kesin satım mı olduğu hususunda taraflar arasında daha sonra doğan bir anlaşmazlık halinde hâkim, kesin satım iddiasını dikkate alacaktır²⁴³. Çünkü bir satım akdinin kesin satım olması esastır. Meğerki rayiçten çok düşük bir bedelle (noksan-ı fahiş ile) satılmış olması veya satılanın daha sonra tekrar satıcıya kiralanmış olması gibi, akdin vefaen oluşuna delalet eden bir karine bulunsun. Bu durumda akdin vefaen olduğu iddiasına itibar edilecektir²⁴⁴.

Böyle bir uyuşmazlıkta her iki taraf da iddiasını ispat etmek için delil ibraz ederse, istihsânen, akdin vefaen olduğunu iddia edenin deliline itibar edilecektir²⁴⁵.

Vefaen satım ister satım akdinin ister rehin akdinin bir çeşidi olarak kabul edilsin, akdin kuruluşunun bir şartın gerçekleşmesine bağlanması (ta'lik) veya belli bir vadenin dolmasına ertelenmesi (izafe) mümkün değildir. İcap ve kabul beyanları hemen, sadır oldukları anda akit kurmaya yönelik olmalıdır²⁴⁶.

Taraflar akdi bizzat kurabildikleri gibi vekilleri vasıtasıyla da kurabilirler²⁴⁷. Sicillerde satıcıların ve müşterilerin vekilleri marifetiyle taraf oldukları akitlere sıkça rastlanır. Kayıtlar, önce tarafların kimliklerinin, daha sonra onları temsilen akit meclisinde hazır bulunan vekillerin kimliklerinin tespitiyle başlar. Hem vekili hem müvekkili tanıyanları şahitlikleri ile vekâlet kadı nezdinde sabit olur ve akdin unsurları ile şartlarına geçilir. Pek çok kayıтта vekilin akitteki tek rolü vekâlet iken²⁴⁸, bazen

“ (...) Kartallı Ahmed Ağa Hanı demekle ma'rûf hanını cümle tevâbi' ve levâhukı ile bana altı yüz guruşa bey' ve teslim ben dahi iştirâ ve tesellüm edip semeni olan meblağ-ı mezbûr altı yüz guruşu mezbûr Kartallı Ahmed Ağa'ya def' ü teslim, ol dahi ahz u kabz edip zikr olunan han mülk-i müşterâm olduktan sonra zikr olunan hîn-i bey'den bir sene tamâmına değin semeni olan meblağ-ı mezbûr altı yüz guruşu mezbûr Ahmed Ağa bir sene tamâmına değin bana def' ü teslim ederse han-ı mezbûr yine kendüye red edip teslim etmek üzere ta'ahhüd eylediğinden sonra (...)” (İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704), LIX, s. 340, hk. 316, orj. 80a-1.)

²⁴³ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 405; Kâzerûnî, *Ehli'l-Vefa*, vr. 3b; *Netîcetü'l-Fetâvâ: Şeyhülislam Fetvaları*, Haz. es-Seyyid Ahmed Efendi, es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedusi, İstanbul, Klasik Yayınları, 2014, s. 283.

²⁴⁴ Şeyh Bedreddin, *Câmiu'l-Fusûleyn*, s. 420; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, V, s. 279-280; Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 669-670; Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, II, s. 254.

²⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, V, s. 279-280; Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 670.

²⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, VI, s. 135; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 314; Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 12.

²⁴⁷ Vekilin irade beyanını kendisine isnat etmesi ile müvekkiline isnat etmesi arasındaki netice farkının çeşitli akitler bakımından incelenmesi için bkz. Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, V, s. 122-123.

²⁴⁸ Müşterinin vekili vasıtasıyla taraf olduğu akde örnek olarak: “(...) *Dimitraki v. Laskari nâm zimmi meclis-i şer'î şerîf-i enverde hâlâ surre emîni olan umdetü'l-emâcid bâ'isü'l-kitâb Yusuf Efendi hazretlerinin hazînedârlığı şerefiyle şeref-yâb olan Ömer Ağa b. Abdullah tarafından husûs-ı âti'z-zikri tasdika vekil olup vekâleti şer'an sâbite olan Ebubekir Efendi muvâcehesinde ikrâr edip*

hem asaleten hem vekâleten beyanda bulunanlara da rastlanmaktadır. Örnek olarak, 17. yüzyıla ait bir hüccete göre, Şaban isimli kimse bahçe hissesini vefaen satar. Satın alan iki kardeşten biri olan Zeynelabidin, akit meclisinde kendi adına asaleten, kardeşi Ahmed adına vekâleten kabul beyanında bulunur²⁴⁹.

2.2.2. Akdin Şekli

İslam hukuku, şahitler huzurunda akdedilmesi gereken nikah dışında, akitler için herhangi bir şekil şartı öngörmemiştir. Esas olan rızadır²⁵⁰. Taraflar, bu rızayı apaçık surette ortaya koymaya elverişli olmak kaydıyla, sözlü olarak akit yapabilecekleri gibi yazılı olarak da yapabilirler²⁵¹.

Bugünkü anlayışla noterliğe denk bir görev de ifa eden kadılar, huzurlarında kurulan vefaen satım akitlerini tescil etmiş, bu suretle binlerce akit kadı huzurunda resmi bir surette kurulmuştur. Osmanlı devrinde vefaen satım akdinin, kadı huzuruna gidilmeksizin, tarafların kendi aralarında, sözlü veya adi yazılı olarak kurulduğu hiç şüphesiz vakidir. Bunu yasaklayan ne şer‘î ne örfî bir kayda rastlanır. Dahası, kimi davalarda taraflardan birinin iddiasını ispat için hüccet ibraz edememesi, çekişme konusu akdin zamanında resmi surette yapılmadığını, yalnızca sözlü olarak, belki şahitler huzurunda kurulduğunu düşündürür. Nitekim 18. yüzyıla ait bir ilama göre,

müvekkil-i mezbûr Ömer Ağa 'ya cihet-i karz-ı şer'iden altı yüz esedî gurusu zimmetimde lâzımı 'l-edâ ve vâcibü 'l-kazâ deynim olmağla kazâ-i mezbûre muzâfâtından Alakarye nâm karyede vâki ' bir taraftan Mehmed Ağa mülkü ve üç taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olup çiftlik ta 'bîr olunur büyü-tü adideyi hâvî müvekkil-i mezbûr Ömer Ağa 'ya dört yüz esedî gurusu bey ' bi 'l-vefâ (...)' (İKS Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671), LIII, s. 248, hk. 274, orj. 53b-2.)

Satıcının vekâleten kurduğu akde örnek olarak: “(...) *Gülgün bt. Abdullah Hâtun tarafından husûs-ı âtiye vekîl olup zâtını ma'rifet-i şer'îye ile ârifân Mustafa Bey b. Abdullah ve Ramazan Çelebi b. Üveys nâm kimesneler şehâdetleri ile vekâleti sâbite olan Ali Beşe b. el-Hâc Şaban nâm meclis-i şer'de hâfîzü 'l-kitâb Mustafa Ağa b. Mehmed Efendi mahzarında bi 'l-vekâle ikrâr ve ta 'bîr-i kelâm edip müvekkile-i mezbûre Gülgün Hâtun'un (...) menziline, tevâbi ' ve levâhıkı ve kâffe-i hukûk ve merâfıkı ile mezbûr Mustafa Ağa 'ya târih-i kitâb şehri gâyetinden bir sene tamâmına değin müeccel olmak üzere bey ' bi 'l-vefâ tariki ile (...)' (İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664), XVI, s. 575, hk. 749, orj. 67a-4.)*

²⁴⁹ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 144, hk. 105, orj. 17b-5.

²⁵⁰ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, Konya, Tekin Kitabevi, 2014, s. 103.

²⁵¹ Her ne kadar kural olarak akitler için bir şekil şartı öngörülmemiş olsa da tarafların iradelerini beyan etmek için tercih ettikleri vasıtalar da eşit tutulmamıştır. Rızanın olabildiğince açık seçik ortaya konması ve ileride çekişme doğmaması ilkesinden hareketle, esas olanın söz ve yazı olduğu, ancak belli şartlar dahilinde işarete yahut teatiye de başvurulabileceği ifade edilmiştir. İşaretle ve teatiyle hangi şartlar dahilinde akit kurulabileceği ile ilgili olarak bkz. Hafif, *Hukuki İşlemler*, s. 253-254; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı*, V, s. 80-82.

Ahmed oğlu Feyzullah isimli kişi, kardeşi İbrahim'e karşı açtığı davada, başına İbrahim tarafından hakız olarak el konulduğunu ileri sürerek iadesini talep eder. Davalı, savunmasında söz konusu bağı satın aldığını, semenin bir kısmını satıcının alacaklısı olan vakfa ödemeyi üstlendiğini, bu borca karşılık vakıf mütevellisine bağı vefaen sattığını belirtir. Vefaen satımdan söz ederken kullandığı “üçümüz bir meclisde olduğumuz hâlde (...) mütevellî-i mezbûra vefâen bey' edip” ifadesinden, devamında itirazını ispat için kendisine verilen mühlet içinde resmi hüccet, adi yazılı senet yahut şahit ile vefaen satımı ispat edememesinden, tarafların akdi kendi aralarında sözlü olarak kurdukları anlaşılmaktadır²⁵².

Bununla beraber, Sicillerdeki vefaen satım örneklerinin çokluğu, sözleşmecilerin, gerek ileride doğması muhtemel çekişmelerde ispat kolaylığı sağlamak, gerek hukuku şüphesiz daha iyi bilen kadıların huzurunda akitleri usulüne uygun kurmak gibi faydaları gözeterek resmi yazılı şekli tercih ettiklerini gösterir. Nitekim her hüccet metni “bi't-taleb tescil olundu”, “gıbbe't-taleb kayd-ı sicil olundu”, “mâ vaka'a bi't-taleb tahrîr olundu”, “mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu” gibi ifadelerle tamamlanır. Bu suretle kayıt altına alınan akitlere ait hüccetlerin tasdikli suretleri, talep etmeleri halinde sözleşmecilere verilmektedir. Taraflarda bulunan bu hüccet suretleri, akde dair ortaya çıkan çekişmelerde davacının veya davalının akdin mahiyetini, unsurlarını ve şartlarını yalnızca ellerinde bulunan hüccet suretini ibraz ile ispat etmesine yaramaktadır²⁵³. Nitekim pek çok ilamda taraflardan birinin, iddiasını ispat için dava konusu akdin kurulduğu mecliste kadı tarafından verilen hüccet suretini dermeyeran ettiği, “İşbu yedimde olan bir kıt'a hüccet-i şer' iye nâtıka olduğu üzere” gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Resmi olarak kurulmayan akitlerden doğan davalarda ise ispat külfeti kendisine düşen taraf ya hüccet veya senet ibraz edemeyerek davayı

²⁵² “(...) sekbânların mütevellisi işbu hâzır bi'l-meclis Nasû' (Nasuh) Odabaşı b. Yusuf nâm kimesneye seksen gurusı deyni olup üçümüz bir meclisde olduğumuz hâlde müdde'î-i mezbûr deyn-i mezkûr ile mütevellî-i mezbûra benim üzerime havâle-i mukayyede ile havâle ve herbirimiz havâleyi kabûl edip hattâ bağ-ı mezkûru deynim olan seksen gurusı mukâbilesinde mütevellî-i mezbûra vefâen bey' edip ol-vechile bağ-ı mezkûr mülk-i müşterâm olmağla bi-hakkın vaz'-ı yed ederim deyü ba'de'd-def' ve'l-inkâr dâfi'-i mezbûr def'-i mezkûrunu beyân için ba'de'l-istimhâl ve'l-imhâl müddet-i mehl tamam ve birkaç gün dahi mürûr edip bir vechile def'ini isbâta kâdir olamayıp (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 846, hk. 1427, orj. 118b-4.)

²⁵³ “(...) talebiyle işbu vesika ber-sebîl-i temessük yedine vaz' olundu ki vakt-i hâcetde ihticâc edine (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530), III, s. 188, hk. 271, orj. 37b-2.)

kaybetmekte ya iddiasını şahit dinleterek ispat etmektedir. 17. yüzyıla ait bir ilama göre, çekişme konusu akdin vefaen olduğunu öne süren davacı Mehmed Bey iddiasını hüccet ile değil “udûl-i müslimînden” olan İmam Ahmed Efendi ile Hasan Çelebi’nin şahitlikleri ile ispat eder²⁵⁴.

2.2.3. Meclis Birliği

Sözleşmecilerin irade beyanlarındaki aynı mecliste uyuşması, her akit gibi vefaen satımın da akdin inikat şartlarındandır. Ancak meclis birliği şartı, tarafların aynı mecliste bulunmaları ile karıştırılmamalıdır. Sözleşmeciler aynı veya farklı meclislerde bulunarak akit yapabilirler. Meclis birliği ile kastedilen, tarafların aynı zaman dilimi içerisinde, karşılıklı olarak akit yapmalarıdır²⁵⁵. Dolayısıyla aynı odada bulunan iki kişi arasında meclis birliği bulunduğu gibi, telefonla akit yapanlar arasında da meclis birliği mevcuttur. Dolayısıyla bu hallerde icap ve kabul aynı mecliste bulunanlar arasında ve yine aynı mecliste uyuşmuş olur. İcap, mektup veya elçi vasıtasıyla da yöneltilebilir. Bu hallerde taraflar her ne kadar farklı meclislerde bulunsalar da icap ve kabul aynı mecliste uyuşmuş olur ve bir akit meydana gelir. İlk durumda akit meclisi, mektubun muhatabına okunduğu meclistir. Muhatap kabul beyanında bulunursa, akit o mecliste doğar. İkinci durumda akit meclisi, elçinin kendisini gönderen tarafın irade beyanını karşı tarafa bildirdiği meclistir. Bu icap muhatabınca kabul edilirse yine akit meydana gelir.

Vekâlet yoluyla akit kurmak ile elçi yoluyla akit kurmak birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Vekilin karşı tarafla aynı mecliste kurduğu akit hazırlar arasında kurulmuştur. Çünkü vekil burada her ne kadar müvekkili nam ve hesabına hareket ediyorsa da kendi takdiri ile tasarrufta bulunur, sözü kendi sözüdür. Elçi ise yalnızca gönderenin sözünü aynen nakleden bir vasıttan ibarettir. Yaptığı akit hazır olmayanlar arasında kurulmuş demektir²⁵⁶.

²⁵⁴ İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 127 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680), LV, s. 53, hk. 3, orj. 2a-1.

²⁵⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, V, s. 86.

²⁵⁶ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, V, s. 121.

Kadı sicillerindeki hüccetlerde akit meclisinin genellikle mahkeme olduğu görülür. Taraflar çoklukla bizzat²⁵⁷, bazen de vekilleri vasıtasıyla²⁵⁸, akit meclisi olan kadı huzuruna gelerek karşılıklı²⁵⁹ icap ve kabul beyanında bulunurlar²⁶⁰. Bu keyfiyet kadı tarafından şahitler huzurunda tescil edilir. Akit meclisinin, kayıtlarda “meclis-i şer‘-i şerîf”, “meclis-i şer‘i hatîr-i lâzimu’t-tevkîr”, “meclis-i şer‘-i şerîf-i enver”, “mahfil-i kazâ” gibi ibarelerle ifade edildiği görülür. Kayıtlarda akit meclisinin mahkeme haricinde bir yer olduğuna da rastlanır. Bu gibi hallerde, mahkemece gönderilen kâtip, akit meclisi olarak tayin edilmiş olan, taraflardan birinin²⁶¹ yahut üçüncü bir kimsenin²⁶² meskenine veya akit konusunun bulunduğu yere²⁶³ giderek huzurunda kurulan akdi tescil etmektedir.

²⁵⁷ “(...) Çalapverdi b. Hasan ve Mehmed b. İsa şer‘-i şerîf meclisine hâzırân gelip (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530), III, s. 188, hk. 271, orj. 37b-2.)

“(...) Dergâh-ı âlî çavuşlarından Mehmed Çavuş b. Habib meclis-i şer‘-i şerîfe hâzır olup işbu râfi‘ü’l-kitâb fahrî’s-sâdât es-Seyyid Mehmed b. Mustafa mahzarında takrîr-i kelâm edip (...)” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil (H. 1002-1003/M. 1594-1595), XII, s. 62, hk. 13, orj. 10a-1.)

²⁵⁸ “(...) Mehmed b. Hasan meclis-i şer‘-i şerîfe hâzır olup sâhibi ve mâliki olduğu (...) menziline (...) bâ‘ise-i tahrîr Ümmi bt. Mehmed nâm zevcesine (...) bey‘ bi‘l-vefâ tarîki ile (...) bey‘ ettiğini ikrâr etti. Vâki‘ ikrâr, müşteriye-i mezbûre kibelinden husûs-ı mezbûra vekâleti (...) sâbit olan Mehmed b. Mehmed tarafından vicâhen ve şifâhen tasdik edildi (...)” (İKS Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), XXXV, s. 220, hk. 252, orj. 39a-4 Arapça.)

²⁵⁹ “(...) Mehmed nâm kimesne meclis-i şer‘-i hatîr-i lâzimu’t-tevkîrde işbu bâ‘isü’l-kitâb Ahmed Efendi b. Mustafa nâm kimesne mahzarında [önünde, huzurunda] ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193 1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 111, hk. 74, orj. 21b-1.)

²⁶⁰ “(...) bey‘ bi‘l-vefâ ile, icâb kabûl ve teslim tesellümle iştirâ etti. Vâki‘ ikrâr, müşterî-i mezbûr tarafından bi‘l-muvâcehe tasdik edildi (...)” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil (H. 1002-1003/M. 1594-1595), XII, s. 62, hk. 12, orj. 9b-3 Arapça.)

“(...) evimi mezbûr Ahmed Bey’e bey‘-i vefâ ile otuz beş bin altı yüz akçeye bey‘ edip teslim-i mebi‘ ve kabz-ı semen kıldım (...) dedikde mukırra-i mezbûrenin vech-i meşrûh üzere vâki‘ olan ikrârını mukarrun lehü’l-merkûm vicâhen ve şifâhen tasdik ettikten sonra (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 356, hk. 618, orj. 58b-5.)

²⁶¹ “Husûs-ı âti‘l-beyânın mahallinde tahrîri iltimâs olunmağın kibel-i şer‘-i hatîrden irsâl olunan mevlânâ Mehmed Efendi b. Abdülbâkî sâbikan sekbanbaşı olan Mefharî‘l-emâcid ve‘l-ekârim câmi‘ü’l-mehâsin ve‘l-mekârim el-Hâc Mehmed Ağa b. el-merhûm Mustafa Ağa’nın Mahmiye-i İstanbul’da Hoşkadem mahallesinde sâkin olduğu menzile varıp (...) mahallinde tahrîr ba‘dehü ma‘an irsâl olunan Mehmed b. Ramazan ile meclis-i şer‘a gelip alâ vukû‘ihî inhâ ve ihbâr etmeğın mâ hüve‘l-vâki‘ bi‘t-taleb ketb olundu (...)” (İKS Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), XVII, s. 683, hk. 882, orj. 105a-6.)

²⁶² “(...) kibel-i şerî‘at-ı mezbûreden irsâl olunan Mevlânâ Hüseyin Efendi b. Ahmed Efendi sâbikan Edirne kadısı oldukdan sonra vefât eden merhûm Velizâde Ahmed Efendi’nin veresei mahmiye-i İstanbul’da Kirmasti mahallesinde sâkin oldukları menzile varıp zeyl-i kitâbda mastûrî‘l-esâmî olan müslimîn huzûrunda akd-i meclis-i şer‘ ettikde (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVI, s. 464, hk. 492, orj. 133a-1.)

²⁶³ “Husûs-ı âti‘l-beyânın mahallinde ketb ü tahrîri iltimâs olunmağın savb-ı şer‘-i enverden mevlânâ Halil Efendi b. Hüseyin me‘zûnen irsâl olunup ol dahi mahrûse-i Galata hısın-ı ebvâbından Eski Yağkapanı İskelesi’nde vâki‘ Balikhâne’ye varıp (...) vâki‘ hâli mevlâna-yı mezkûr mahallinde ketb ü tahrîr ve ma‘an ba‘s olunan Sarrâc Yusuf b. Abdullah ve Serbülük Halil b. Mustafa ile mahfel-i şer‘a

Kâtibin, tarafların bulunduğu yere giderek akdi kayıt altına aldığı bu nevi örneklerin çoklukla kadı²⁶⁴, müderris²⁶⁵, hazinedar²⁶⁶, kâtip²⁶⁷ gibi ekâbirden kimselerin kurduğu akitler oluşu dikkat çekmektedir. Bu gibi unvanların zikredilmediği kayıtlarda dahi, meclisinde akit yapılan kimseleri metheden ifadelerden bunların da muteber kimseler oldukları anlaşılmaktadır²⁶⁸.

2.2.4. Vade Tayini

Vefaen satımda vade tayininden maksat, akdin kuruluşundan itibaren, tarafların anlaştığı muayyen bir süre zarfında satıcının semeni iade ederek satılanı geri almayı taahhüt etmesidir. Akitte böyle bir vade şartının koşulmasının mümkün olup olmadığı, mümkünse taraflar bakımından bağlayıcı olup olmadığı, kanaatimizce, akdin kuruluş şekli temelinde, ihtimalli olarak incelenmelidir:

Tarafların, tayin edilen vadenin bağlayıcı olduğu bir hukuki işlemten doğan vadeli borç karşılığında vefaen satımda bulunmaları halinde vade, müşteri (alacaklı) için bağlayıcı olmaya devam edecektir. Buna göre, vade dolana kadar müşteri satıcıdan semenin iadesini talep edemeyecektir. Buna karşılık ister vade dolmadan ister dolunca, satıcı semeni iade ederek akdi sona erdirebilecektir²⁶⁹.

gelip alâ-vukû 'ihî inhâ ve takrîr etmeğin mâ-hüve'l-vâkı' bi'l-ibtigâ ketb olundu (...)" (İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725), LXIII, s. 150, hk. 122, orj. 17a-3.)

²⁶⁴ İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 464, hk. 492, orj. 133a-1.

²⁶⁵ İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 563, hk. 614, orj. 176a-1.

²⁶⁶ İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 242, hk. 223, orj. 31b-2.

²⁶⁷ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066 / M. 1655), XXVII, s. 229, hk. 251, orj. 51a-1.

²⁶⁸ "(...) başkâtibimiz Mevlânâ Mustafa Efendi b. el-merhûm Yunus Efendi mahmiye-i İstanbul'da Mustafa Paşa-yı Atîk Câmi'-i şerîfî kurbünde Arabacı Bayezid Mahallesi'nde sâkin umdetü'l-eşbâh ve'n-nezâir Abdullah Bey b. el-merhûm Mirza Mehmed Paşa'nın zikri âtî menziline varıp (...)" (İKS Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732), LXV, s. 302, hk. 296, orj. 64b-2.)

²⁶⁹ "Yine bu cihetle medyun [borçlu] ve râhin [rehin veren] olan bayi, deynin vakti edası hulul etmeden [borcun vadesi dolmadan] dahi borcunu eda ile mebi'i istirdat edebilir [geri alabilir]. Müşteri, alacağını tamamen aldıktan sonra mebi'i iadedden imtina edemez. Zira ecel medyunun hakkı olmağla, iptal edebilir. Ama dâyin [alacaklı] müşteri, deyni müeccelde vakti eda hulul etmeden alacağını müşteriden talep edemez yani alacağını ver de mebi'i al diyemez. Fakat deyn müeccel değil ise bunu diyebilir." Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 666.

Vefaen satımın bir karz borcuna karşılık olarak kurulması halinde ise tarafların öngördüğü vade bağlayıcı değildir. Çünkü karz akdinde vade öngörülse bile bağlayıcılığı yoktur. Karz başlangıç itibarıyla bağış mahiyetindedir²⁷⁰. Dolayısıyla müşteri vade dolmadan vefaen satımı tek taraflı olarak sona erdirerek semenin iadesini isteyebilir. Bilmen'in

“Beyi bilvefada bayi, semeni = uhdesindeki borcu müşteriye tamamen red ile mebi'i istirdat edebileceği gibi müşteri de dilediği zaman mebi'i red ile semeni bayiden istirdat edebilir. Çünkü beyi bilvefada rehin hükmü caridir. Bir müddet tayin edilmiş olsa da buna riayet lazım değildir. Medyun ne zaman borcunu öderse rehini istihlas edebilir. Dain de rehnini red ederek alacağı talep edebilir²⁷¹.”

cümlelerinde de aynı hüküm beyan edilmekte ancak, kanaatimizce, karz gibi vadenin bağlayıcı olmadığı bir hukuki işlemde doğan borcun semen kılındığı vefaen satım kastedilmektedir.

Vade müşteri için bağlayıcı olmadığı gibi satıcı için de bağlayıcı değildir. İster vadeden önce ister sonra semeni iade ederek satılanı geri alabilir. Çatalcalı Ali Efendi'nin konuyla ilgili fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk menziline dâyni Amr'a deyni mukabelesinde eccl-i malum ile vefaen bey' ve teslim ettikte sonra Zeyd eccl hulûlünde edâ-i deyn edemese hala Zeyd edâ-i deyn edip menzili Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olur.²⁷²”

İncelediğimiz kayıtlarda, satımdan veya kiradan doğan ve müeccel olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmayan bir borcun karşılığında kurulmuş olan pek çok vefaen satım örneği vardır. Bunların ise hemen hemen tamamında vade öngörülmüştür²⁷³. Yine, karz borcunun karşılığında kurulan akitlerde vade

²⁷⁰ Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 95; Hafif, **Hukuki İşlemler**, s. 512; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 11.

²⁷¹ Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 127.

²⁷² Çatalcalı Ali Efendi, **Fetâvâyı Ali Efendi**, 2 c., İstanbul, Matbaa-i Âmire, C. I, 1311, s. 298-299. Ayrıca bkz. Ebussuud Efendi, **Ma'rûzât**, Haz. Pehlul Düzenli, İstanbul, Klasik Yayınları, 2013, s. 184. Ayrıca bkz. Menteshzâde, **Fetâvâ**, II, s. 227.

²⁷³ “(...) bi tariki'l-bey' bi'l-vefâ iki yüz guruşa bey' ve teslim ol dahi ber vech-i muharrer iştirâ ettiğinden sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr iki yüz guruşu müşârün-ileyh İsmail Efendi yedinden bi safkatin vâhîdetin iştirâ ve kabz eylediğim bir yeşil çukaya kaplı samur paçası kürk ve beş zirâ' şalî Londrine çuka ve beş zirâ' Mısır moru Londrine çuka ve bir çift kırmızı ve altunî kadife Bursa yastığı ve bir çift kırmızı sâde kadife Bursa yastığı ve bir çift mor sâde kadife Bursa yastığı semenlerinden yüz esedî guruş ve iktirâz ve kabz eylediğim yüz esedî guruş cem'an zimmetimde hakkı olan iki yüz esedî guruş takâs, ben dahi mukâssa ve kabûl ettiğimden sonra **târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin**

öngörüldüğüne dair de çok sayıda örnek mevcuttur²⁷⁴. Bununla birlikte, incelediğimiz davalara dair kayıtların hiçbirinde müşterinin, öngörülen vadeden önce alacağını satıcıdan talep ettiğine dair herhangi bir çekişmeye rastlamadığımız ifade edilmelidir. Bu durumda sözleşmecilerin hukuken bağlayıcı olmayan bu vadeye uygulamada riayet ettikleri tespitinde bulunulmalıdır. Çünkü incelediğimiz kayıtlarda çoğunlukla vade bulunması, toplumunda, bu şarta her iki tarafın da riayet edeceğine dair yaygın bir güven duygusu geliştiğini düşündürmektedir. Nitekim kayıtlarda, vefaen satım bir yana, rehin sözleşmelerinde dahi vade öngörüldüğüne rastlanması,²⁷⁵ bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Öte yandan, alacağını vade dolmadan önce talep etmemek müşterinin de menfaatinedir. Çünkü bu süre zarfında akit konusu maldan faydalanmaktadır.

Bazı hüccetlerde müeccel borç karşılığında kurulan vefaen satımlara da rastlanmaktadır. Böylece söz konusu vade vefaen satımın da vadesini teşkil ederek müşteriyi bağlamaya devam etmektedir. Örnek olarak 17. yüzyıla ait bir hüccete göre, İbrahim Efendi, satın aldığı bir malın semeni olan bir sene vadeli borcu karşılığında, bağını alacaklılarına vefaen satar. Kayıтта, bu borcun vadesinin vefaen satımın vadesine dönüştüğü görülmektedir²⁷⁶.

edâ-i deyn ile fesh-i akde ta'ahhüd eyledim dedikde (...)" (İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 563, hk. 614, orj. 176a-1.)

²⁷⁴ "(...) Malkoç v. Kirkor v. Bedros nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîfde fahrü'l-akrân bâ 'is-i hâze'l-kitâb el-Hâc Ali Ağâ b. Abdünnebi b. Ali nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip (...) menzilimi, bi cümleti 't-tevâbi' ve 'l-levâhuk merkûm el-Hâc Ali Ağâ'ya bi tarîki'l-bey' bi 'l-vefâ bin esedî guruşa bey' ve teslîm ol dahi iştirâ ve tesellüm ettiğinden sonra semen-i mezbûr bin guruşa bin seksen senesi Zilhiccesi'nde yedinden istidâne ve kabz etmekle zimmetimde hakkı olan bin esedî guruşa takâs, ben dahi mukâssa ve kabûl ettiğinden sonra bey'-i mezbûr fi'l-hakîka rehin olmağın **meblağ-ı mezbûr bin guruşa târih-i kitâbdan üç yüz gün tamâmında merkûm el-Hâc Ali Ağâ'ya edâ edip fekk-i rehine ta'ahhüd eyledim (...)**" (İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 551, hk. 600, orj. 170b-1.)

²⁷⁵ "(...) altı bin akçe mukâbelesinde dahi bir büyük beyaz dîvân kalıçesi mütevellî-i mezbûr Mehmed Beşe'ye rehin vaz' ve teslîm edip yine yüz seksen gün tamâmına değin edâya ta'ahhüd eyledim (...)" (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638), XXV, s. 197, hk. 215, orj. 35a-1.)

²⁷⁶ "(...) mâl-ı sığâr-ı mezbûrundan merkûm Atâullâh Efendi yedinden istidâne ve kabz eylediğim yüz yirmi guruş ve semeni târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin müeccel olmak üzere iştirâ ve kabz eylediğim beynimizde ma'lûme emti'a-i mütenevvi'a bahâlarından otuz guruş, cem'an sığâr-ı mezbûrûna deynim olan yüz elli guruş mukâbelesinde (...) mülk bağımı, bey' bi 'l-vefâ ile bey' bey' ol dahi iştirâ ve kabûl edip zikr olunan bağı mahallinde zabta merkûm Atâullâh Efendi taslît eyledi dedikde (...) merkûm İbrahim Efendi meclis-i ma'kûd-ı merkûmda i'âde-i kelâm edip **ecel-i mezbûr hulûlünde meblağ-ı mezbûru edâ müyesser olmayıp zimmetimde kalırsa** zikr olunan bağı bey' ve kabz-ı semene ve semeninden meblağ-ı mezbûru merkûm Atâullâh Efendi'ye edâya fazlasını bana îsâle bey' ve kabz

Bazı akitlerde ise herhangi bir vade şartının bulunmadığı görülmektedir. 16. yüzyıla ait bir akde göre, Ali isimli şahıs, satım akdinden kaynaklanan ve muaccel olduğu anlaşılan bir borcu karşılığında, malik olduğu üç davarını alacaklısına vefaen satar. Akitte herhangi bir vadeden söz edilmez²⁷⁷. Karz borcu karşılığı kurulan vadesiz bir vefaen satıma örnek olarak ise 18. yüzyıla ait şu akit verilebilir: Sebzeçi Dilo isimli zimmi Aşçıbaşı Ali Ağa'ya karz akdinden borçludur. Borcunu semen kılarak sebzeçi dükkanını Ali Ağa'ya vefaen sattığı akitte taraflar herhangi bir vade öngörmezler²⁷⁸. 19. yüzyıla ait bir ilamda ise tarafların dava konusu akdi, satıcı "her ne zamân meblağ-ı merkûmu edâ ederse" müşterinin "redd-i mebî' etmek şartıyla" kurdukları belirtilir²⁷⁹.

Vefaen satımın hukuki karakteri sahih satım akdi görüşü esas alınarak değerlendirildiğinde, akitteki vade şartı nasıl kabul edilmelidir? Bu durumda, satıcının müşteriye semeni iade ederek akdi sona erdirebileceği bir süre öngörülmesi, kanaatimizce elzemdir. Çünkü vade öngörülmemesi taraflar arasında daima bir belirsizlik haline, bu da ileride çekişmeye sebep olacaktır. Öyle ki, belli bir vade öngörülmeden kurulan vefaen satımda müşteri, satılarda tasarrufta bulunmak için ilanihaye satıcının rızasına ihtiyaç duyacak, aynı şekilde, ne kadar süre geçerse geçsin müşterinin, hatta müşterinin varislerinin satılanı geri alması riski altında bulunacaktır.

Birinci bölümde gerekçeleri ve örnekleriyle oraya koyduğumuz üzere, hukuki temelinin satım akdi olarak vasıflandırılması gerektiğini ifade ettiğimiz vefaen satım örneklerinin neredeyse tamamında taraflar, satıcının semeni iade edip satılanı geri alabilmesi için, akitle birlikte işlemeye başlayan bir vade öngörmüşlerdir²⁸⁰. Bunun

ve isâl mütevakkıf olduğu umûrun küllisine tarafımdan küllemâ azeltûke fe-ente vekîli mazmûnu üzre azil ve in'izâlden masûne vekâlet-i devriyye ile vekil eyledim (...)" (İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 464, hk. 492, orj. 133a-1.)

²⁷⁷ İKS Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971 / M. 1562-1563), VII, s. 235, hk. 440, orj. 36b-3.

²⁷⁸ İKS İstanbul Mahkemesi 33 Numaralı Sicil (H. 1183-1185 / M. 1769-1770), LXXII, s. 275, hk. 240, orj. 78a-1.

²⁷⁹ İKS İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), LXXXII, s. 492, hk. 579, orj. 86a-2.

²⁸⁰ "(...) bağımı bey'-i vefâ tarîkiyle **üç günde** iki bin dört yüz akçeye Enis b. Abdullah'a bey' ettim deyicek mukırr-ı mezbûr Yorgi mukarrun leh merkûm Enis[i] cemî'-i mâ ekarra bihisinde tasdik ettikten sonra sıhhat-i akd-i bey'e hükm olundu." (İKS Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536), IV, s. 157, hk. 279, orj. 33b-4.)

yanında incelediğimiz hüccetlerin birkaçında, akdin temeli bizce yine satım olmakla beraber, taraflar herhangi bir vade öngörmemişler yahut bir ihtimal olarak, öngördükleri vade tescil edilmemiştir. Mesela, bu yüzyıla ait bir hüccete göre Mehmed'in evini karısı Ümmi'ye otuz bin akçeye vefaen sattığı akitte herhangi bir vadenin öngörülmemiş olması, tarafların karı koca oluşlarının getirdiği güven ilişkisinin her şartı tescil etmeyi lüzumsuz kılmasıyla telif edilebilir²⁸¹.

2.2.5. Semen Vaktinde İade Edilmezse Müşterinin Satılana Malik Olacağı Şartı

Bir vefaen satım akdinde yer alan, satıcının vade dolmasına rağmen semeni iade edememesi halinde müşterinin satılana malik olacağı şartının hukuken geçerliği meselesi, kanaatimizce akdin hukuki esasına dair serdedilen görüşler temelinde değerlendirilmelidir.

Vefaen satımın bir rehin akdi olarak kabulü, böyle bir şartı geçersiz (fasit) kılar. Çünkü, Roma Hukukunda "*lex commissoria*" olarak bilinen²⁸², rehinli malın borçlu tarafından süresinde kurtarılmaması halinde alacaklının mülkiyetine geçeceği yolundaki uygulama, İslam hukukunda yasaklanmıştır. Merhun malın temellükü yasağı olarak da tarif edilen bu yasağın Hanefî mezhebindeki, dolayısıyla Osmanlı hukukundaki mesnedi, Hz. Peygamber'in "Rehnedilen mal kapanmaz." hadisidir²⁸³.

²⁸¹ "*Mahrûse-i Galata mahallâtından Bereketzâde mahallesinde sâkin olan Mehmed b. Hasan meclis-i şer'-i şerîfe hâzır olup sâhibi ve mâliki olduğu, elinde ve taht-ı tasarrufunda bulundurduğu, mahalle-i mezbûrede kâin, üç beyt-i ulvîyi, iki beyt-i süflîyi, helâyı, asmayı? ve muhavvatayı hâvî, bir taraftan mumcu Ahmed mülkü, diğer taraftan Derviş Efendi mülkü, öteki taraftan kale duvarı ve tarîk-i âm ile mahdûd olan cemî'-i menzîlini cümle tevâbi' ve levâhıkı ve âmme-i menâfi' ve merâfıkı ile bâ'ise-i tahrîr Ümmi bt. Mehmed nâm zevcesine râyıcı'l-vakt otuz bin akçe semen-i mu'ayyen-i makbûzla bey' bi'l-vefâ tarîkı ile ve icâb ve kabûlü hâvî bey'-i bâtt-ı sahîh ile bey' ettiğini ikrâr etti.*" (İKS Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), XXXV, s. 220, hk. 252, orj. 39a-4 Arapça.)

²⁸² Paul Koschaker, **Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları**, Trc. Kudret Ayiter, 2. bs., İstanbul, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963, s. 159; Berger, **Dictionary**, s. 481; Erdoğan, **Roma Eşya Hukuku**, s. 127-128.

²⁸³ Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid**, 2 c., y.y., Dârü'l-Fikr, C. II, t.y., s. 207; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 586. Bu hadisin tahrîci ve Hanefî fıkıhı gözüyle ne manaya geldiği ile ilgili olarak bkz. Cemalettin Ebu Muhammed ez-Zeylaî, **Nasbu'r-Râye: Tahrîcu Ehâdisi'l-Hidâye**, 5 c., 3. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, C. V, 2002, s. 42-43.

Hanefî hukukçular, bu hadisle, borcun ödenmemesi halinde alacaklının rehin tuttuğu mala sahip olmasının kastedildiğini belirtmişlerdir²⁸⁴. Kâdirî²⁸⁵ bunu şöyle ifade eder:

“Bir adam diğerine [borcu karşılığında] rehin olarak bir kıyafet verir ve falan zamana kadar ödeyemezsem bendeki alacağın mukabilinde bu sana satılmış olsun der. İmam Muhammed²⁸⁶ bunun caiz olmadığını, Hz. Peygamber’in rehnedilen malın kapanmayacağı sözünün işte tam da bu olduğunu söyledi²⁸⁷.”

Malik b. Enes’e²⁸⁸ göre de bu hadisle kastedilen, borçlunun eğer öngörülen vadeye kadar borcunu ödeyemezse rehnedilen malın alacaklıya ait olacağını ona söylemesidir. Bu şart sahih değildir, [bu şekilde temellük edilen mal] helal olmaz. Borçlu borcunu vadesi geçtikten sonra ödese dahi malı mülkiyetinden çıkmış olmaz, onu geri alabilir²⁸⁹. Çatalcalı’nın konuyla ilgili fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk bağı ile değirmenini dâyni Amr’a deyni mukabelesinde vefaen bey’ ve teslim ettikten sonra falan zamana dek edâ-i deyn edemezsem bey’-i mezbur bâtta münkalib olsun deyip ba’dehu Zeyd ol zamana dek edâ-i deyn edemese hala Zeyd edâ-i deyn [edip] bağ ve değirmenini almak istedikte Amr mücerret ol zamana dek edâ-i deyn etmemekle bağ ve değirmen mülküm olmuş olur deyip vermemeğe şer’an kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz²⁹⁰.”

²⁸⁴ Hanbeli mezhebine göre, Cahiliye devrinde borcun ödenmemesi halinde alacaklı borçlunun izni olmaksızın rehnedilen malı temellük ederdi. Bu hadisle Hz. Peygamber’in yasakladığı uygulama işte budur. Yoksa taraflar karşılıklı rızalarıyla rehin akdinde böyle bir şart koşabilirler. Zira vadenin dolmasıyla rehnedilen malın mürtebine satılmasını yasaklayan ne ayet ne hadis ne icma ne sahih kıyas ne görünür bir fenalık vardır. Bu ancak şarta bağlı bir satım akdidir. (Şemseddin İbn Kayyım el-Cevziyye, **İlâmu’l-Muvakki’in an Rabbi’l-Âlemîn**, 2 c., Beyrut, Şeriketu Dâri’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, C. II, 1997, s. 266.) Şafii mezhebine göre ise bu hadisle, malını rehin veren kişinin bu maldan faydalanmasına engel olunamayacağı kastedilmiştir. (Kâsânî, **Bedâiü’s-Sanâi’**, VI, s. 145.)

²⁸⁵ Kaynaklar doğumu, hayatı ve vefatı hakkında değişik bilgiler nakletmektedirler. İbn Nüceym’in *el-Bahru’r-Râik* isimli eserini fasit kira akdinden başlayarak tamamlamıştır. (*Tekmiletü’l-Bahri’r-Râik*) 1726’dan sonra vefat etmiştir. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s. 337-338.)

²⁸⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî. Ebu Hanife’nin en meşhur talebelerindendir. Halife Harun Reşid devrinde Rakka ve Horasan’da kadılık yaptı. 805’te Rey’in Renbuyeh köyünde vefat etti. Hanefî mezhebinin ana kaynaklarının tedvininde mühim rolü vardır. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s. 24-27.)

²⁸⁷ Muhammed et-Tûrî el-Kâdirî, **Tekmiletu’l-Bahri’r-Râik: Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, 9 c., Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, C. VIII, 1997, s. 451.

²⁸⁸ Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Malik b. Ebi Amir el-Esbahî el-Yemenî. Dört sünni-amelî mezhepten Malikiliğin kurucusudur. Neredeyse bütün hayatı Medine’de geçmiş, 795’te burada vefat etmiştir. (Özel, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, s.479-481.)

²⁸⁹ Muhammed ez-Zerkânî, **Şerhu’z-Zerkânî alâ Muvattâ’i’l-İmam Malik**, 4 c., Beyrut, el-Mektebetü’l-Asriyye, C. IV, 2009, s. 9.

²⁹⁰ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 299. Ayrıca bkz. Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 227; Akifzâde, **Mecelle**, vr. 485b; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 665.

Dolayısıyla bütün bunlardan hareketle, rehin akdi görüşüne göre ve satılandan faydalanmak yönünden rehne benzeyen karma akit görüşüne göre, akde dahil edilen böyle bir şart hükümsüz kalacaktır. Vadenin dolmuş olması, alacağını tahsil edemeyen müşteriyi, satılana malik kılmayacaktır. Bununla beraber taraflar isterlerse fasit şartlardan ari ve derhal hüküm doğuracak (müneccez) bir kesin satım akdiyle müşterinin satılana malik olmasını sağlayabilirler.

Nitekim ilk bölümde etraflıca açıklandığı üzere vefaen satıma istikrarla rehin hükümlerinin uygulandığını düşündüğümüz devirlere ait incelediğimiz kayıtlarda, merhun malın temellükü yasağını ihlal eden herhangi bir şarta rastlamadığımız da ilave edilmelidir²⁹¹.

Vefaen satımın, bu akdin sahih bir satım akdi olduğu görüşüne göre değerlendirilmesi halinde ise semenin iade edilmemesi halinde satılanın müşterinin mülkü olacağı şartı bizce geçerli kabul edilmelidir. Çünkü bu durumda ne satıcı hakikatte rehin veren ne müşteri hakikatte rehin alandır. Akit bir satım akdidir. Müşteri zaten akdin kurulmasıyla birlikte satılana malik olmuştur. Vefa şartının işlevi, vade

²⁹¹ Bu genellemenin incelediğimiz kayıtlar içinde rastladığımız tek istisnası, 18. yüzyıla ait şu hüccettir: “(...) *Serkiz v. Bağdasar nām zimmī* (...) *Agiya ve Kabril v. Abram nā[m]* zimmiler muvâcehelerinde zimmiyân-ı mesfûrânın babaları mesfûr Abram v. Agokel hâzır olduğu halde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip târîh-i kitâbdan on bir sene ve beş ay mukaddem mesfûrân Agiya ve Kabril zimmiler arsası Şirin Hatun Vakfına yevmî bir akçe icâre-i müecceleli ve binâsı akd-i âti’z-zikrin sudûruna değin ber-vech-i iştirâk-i seviyy yedlerinde mülk ve hakları olup (...) menzilinin arsasını bâ-ma ‘rifet-i mütevellî-yi vakf-ı mezbûr kat ‘an bana ferâğ ve binâsını dahi cümle tevâbi ‘iyle üç seneye değin bey ‘-i bi ‘l-vefâ tarikiyle yedimden makbûz iki yüz elli guruş semen mukâbelesinde bana bey ‘ ve teslim ben dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabz ve kabûl etmiş idim, **ancak mebî ‘-i mezbûr hakikatde yedimde rehin ve semen meblağ-ı mezbûr iki yüz elli guruş mesfûrân Agiya ve Kabril’in zimmetlerinde bana deynleri olmağla bundan akdem zimmiyân-ı mesfûrânı deyn-i mezkûru bana edâ ve menzil-i mezkûru rehniyetden fekk ü tahlis edin deyü mutâlebe edip ol vechile beynimizde münâza ‘ât-ı kesîre vâkı ‘a olmuş idi, el-hâletü hâzihi beynimizde muslihûn tavassutıyla zimmiyân-ı mesfûrân Agiya ve Kabril deyn-i mezkûru târîh-i kitâbdan üç ay tamâmına değin bana edâ etmek üzere istihâl edip ve **eğer müddet-i mezbûre tamâmında edâ edemez isek bey ‘-i mezkûrumuz bey ‘-i kat ‘î olsun deyü ikrâr ve i ‘tirâf eylediklerinde ben dahi ber-vech-i muharrer tecîl ve imhâl ve müddet-i mezkûrede meblağ-ı mezbûr edâ olunmaz ise bey-i merkûmu minvâl-i muharrer üzere kabûl eyledim dedikde gibbe ‘t-tasdikî ‘l-mu ‘teber mâ hüve ‘l-vâkı ‘ bi ‘t-taleb ketb olundu.**” (İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 328, hk. 326, orj. 47b-3.) Görüldüğü üzere akdin esasen bir nevi rehin olarak kabul edildiği metinde açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte müşteri, satıcılara mehil vermiş ve müddet bitiminde borcun yine ödenmemesi halinde akdin kesin satıma döneceği ve böylece müşterinin satılana malik olacağı şartı öngörülmüştür. Söz konusu şart eğer vefaen satım akdine dahil edilmişse, açıklandığı üzere, hukuka aykırı olması dolayısıyla hüküm doğurmayacaktır. Eğer bu şart, “bey ‘-i mezkûrumuz bey ‘-i kat ‘î olsun” ifadesinden hareketle, kuruluşu, borcun ödenmemesi şartına bağlı (ta‘likî şart), vefaen satımdan ayrı müstakil bir kesin satım akdi ise bu durumda da satım akdinin ta‘likî şart kabul etmemesi esasına binaen yine hükümsüz olacaktır.**

süresince satıcı lehine, akdi feshederek satılana tekrar malik olma hakkı sağlamaktır. Vadenin dolmasıyla bu hak sona ererek akit kesin satıma dönecek, böylelikle satılan üzerinde müşteriden başka kimsenin herhangi bir hakkı kalmayacaktır. Dolayısıyla bu nevi akitlerde öngörülen, akdin kesin satıma döneceği veya semenin iade edilmemesi halinde satılanın müşterinin olacağı yolundaki şartlar kanaatimizce geçerli olup, kurucu (inşâî) değil açıklayıcı (beyânî) hükümlerdir. Merhun malın temellükü yasağını ihlal etmezler. Bilakis sözleşmecilerin akdin hukuki karakterini nasıl telakki ettiklerine dair araştırmacıya çok kıymetli fikirler verirler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, incelediğimiz kayıtlardan yer yer 16. yüzyıla ait olanlarda ve sıklıkla 17. yüzyılın bilhassa ilk yarısına ait olanlarda bu şartı ihtiva eden akit örnekleri bulunmaktadır. Söz konusu şart, “müddet-i mesfûre tamâm olup meblağ-ı mezkûr teslîm olunmazsa bey‘ mukarrer ola²⁹²”, “târih-i merkûm tamâmında meblağ-ı mezbûru edâ etmezsem sâir mülk gibi mülk-i sarîhi olsun²⁹³”, “edâ etmezsem bey‘-i mezbûr bâtta münkalib olsun” gibi ifadelerle tescil edilmiştir. 17. yüzyıla ait incelediğimiz kayıtlarda bu şart, ifade bakımından bir istikrara kavuşarak “vade tamamına değin edâ edemez isem bey‘-i mezbûr bâtta münkalib olsun” şeklinde kaydedilmiş, yer yer açıklayıcı mahiyette “keyfe mâ yeşâ mutasarrıf olsun²⁹⁴”, “menzil-i mahdûd-ı mezkûr merkumun mülk-i mahzı olsun²⁹⁵” gibi ifadelerle desteklenmiştir.

2.3. Vefaen Satılan Mal (Mebi‘)

Satım akdine konu olan her mal, esasen vefaen satım akdine de konu olabilir. Şu kadar var ki şu üç mal, satım akdine konu olabildiği halde, rehne kıyasen vefaen satıma konu olamaz: Hisseli mal, satıcının hakkıyla meşgul olan mal ve başka mala

²⁹² İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521), I, s. 358, hk. 640, orj. 99b-2.

²⁹³ İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 356, hk. 618, orj. 58b-5.

²⁹⁴ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638), XXV, s. 152, hk. 149, orj. 23a-4.

²⁹⁵ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662), XXVIII, s. 84, hk. 49, orj. 11b-1.

bitişik olan mal²⁹⁶. Bu başlık altında hem akde konu olmak bakımından bir malda bulunması gereken şartları hem de vefaen satım bakımından önem arz eden noktaları sırasıyla inceleyeceğiz.

2.3.1. Meşru Bir Mal Olması

Akit konusunun hukuken meşru olması, akdin kuruluş şartlarından biridir. Buna göre, vefaen satılacak mal öncelikle “mütekavvim” olmalıdır. Bununla kastedilen; fizikî bir varlığa sahip, üzerinde fiilî bir hakimiyet kurulmuş, iktisadi bir kıymeti bulunan, hukuken kendisinden faydalanılması meşru kılınmış olan maldır²⁹⁷.

Akit konusunun bir mal (ayn) olması, yani fizikî varlığa sahip bulunması şartı, sair hakları ve menfaatleri dışarıda bırakmaktadır. Buna göre, bir alacak hakkının vefaen satılması söz konusu olmaz²⁹⁸. Aynı şekilde vasiyet, kira, ariyet, vakıf gibi hukuki işlemlerden doğan veya kişinin doğrudan kendi mülkü üzerinde sahip olduğu menfaat mülkiyeti, mal gibi kabz ve muhafaza edilmesini mümkün kılan maddî bir varlıktan mahrum olduğundan vefaen satılamayacaktır. Çünkü, Hanefî mezhebine göre, menfaatlerin maddi varlıkları bulunmayıp mal kullanıldıkça ortaya çıktıklarından, mücerret olarak teslim ve tesellüm edilmeleri düşünülemez²⁹⁹. Bununla birlikte, mutasarrıfı olduğu vakıf malın veya miri arazinin yalnızca menfaat mülkiyetine malik olan bir kişinin, borcu mukabilinde bu menfaati vefaen devredebileceği, bu akde vefaen ferağ dendiği, birinci bölümde ilgili başlığı altında açıklanmıştır.

²⁹⁶ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 592; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, II, s. 277; Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 10.

²⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, VI, s. 135; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 20; Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 10; Hafif, *Hukukî İşlemler*, s. 65.

²⁹⁸ Maliki mezhebine göre bunun mümkün oluşu ile ilgili olarak bkz. Sahnun b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 6 c., Kahire, Dârü'l-Hadis, C. V, 2005, s. 340-341. Alacak hakkının vefaen satıldığına dair herhangi bir kayda rastlamadık. Ancak rastladığımız bir ilamda ulufe beratının rehin verildiği görülmektedir ki burada kayda değer: “İşbu bâ'isetü'l-i'lâm Emet[ullah] nâm hatun ihzâr-ı şer' etdirdiği Neslihan nâm hatundan işbu hâzır bi'l-meclis Zeyneb nâm hatun mezbûre Neslihan'dan istidâne eylediği elli gurus deyni mukâbelesinde iznimsiz benim ulûfe berâtımı mezbûre Neslihan yedine rehin olmak üzere vaz' etmekle zikr olunan ulûfe berâtımı mezbûre Neslihan'dan taleb ederim deyü da 'vâ etdikde (...)” (İKS Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), LXXII, s. 141, hk. 113, orj. 13a-5.)

²⁹⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, VI, s. 326.

Gayrimenkullerin vefaen satılabileceği hukukçular arasında ittifakla kabul görmüştür³⁰⁰. Nitekim gayrimenkulün yok olması veya değer kaybetmesi menkul bir mala kıyasla daha uzak bir ihtimaldir. Ayrıca gayrimenkulden faydalanma yolları menkule göre daha çeşitli olup müşteri yönünden iktisadi getirisi genellikle daha fazladır. Bu gibi sebeplerle gayrimenkuller, akdin teminat ve faydalanma fonksiyonlarını icra etmede menkullere göre çoklukla daha elverişlidir. Uygulamaya bakıldığında da akit konusu olarak büyük çoğunlukla gayrimenkullerin (en yaygın olarak evler, çiftlikler, bahçeler ve bağlar) tercih edildiği görülmektedir³⁰¹. Menkullerin durumu ise hukukçular nezdinde ihtilaflıdır. Molla Hüsrev şöyle der:

“Vefaen satım gayrimenkullerde istihsânen caizdir. Zira insanlar arasında böyle tatbik edilegelmiştir. Ancak menkullerde ihtilaflıdır. Bazıları, buna duyulan umumi ihtiyaç sebebiyle caiz olduğunu söylerken bazıları da bu ihtiyacın hususi olduğundan bahisle caiz olmadığını söylemişlerdir³⁰².”

Yenişehirli Abdullah Efendi’nin “Menkulâtta bey‘ bi’l-vefâ caiz olur mu? el-Cevab: Olmaz³⁰³.” şeklindeki fetvası ise 18. yüzyılda dahi hukukçular nezdinde, bu konuda menkuller lehine bir görüş birliğinin oluşmadığını göstermektedir³⁰⁴. Ali Haydar Efendi, *Mecelle*’nin vefaen satımı tarif eden 118. maddesindeki “bir malı” ifadesinin mutlak olup menkulleri de kapsadığını, ayrıca vefaen satım rehin hükmünde olup menkullerin ise rehin verilebileceğine binaen vefaen satıma konu olmalarının da kabulü gerektiği ifade etmektedir³⁰⁵. Bilmen de bu meselenin ihtilaflı olduğunu,

³⁰⁰ Karaman, *İslam Hukuku*, III, s. 179.

³⁰¹ “Beyne’n-nâs ekseriya akarda yapılır.” (Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 224.)

³⁰² Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 208; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ*, s. 446.

³⁰³ Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ*, s. 316.

³⁰⁴ Bir kölenin istiglalenen satımının geçersizliği, çünkü vefaen satımın ancak gayrimenkullerde mümkün olduğu görüşü için bkz. Karabâği, *Sefinetü’l-Fetâvâ*, vr. 253b. Menkullerin vefaen satımını geçerli kabul edenler, bu görüşlerine delil olarak, Hz. Peygamber’in bir Yahudi’ye zırhını rehin verdiğine dair rivayeti göstermektedirler. (Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, VI, s. 62; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 230.) Hz. Peygamber vefat ettiğinde zırhı hala bu Yahudinin elinde rehin bulunmaktaydı. (Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, 2 c., İstanbul, Bedir Yayınevi, C. I, 1986, s. 255.)

³⁰⁵ Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 224; Karaman, *İslam Hukuku*, III, s. 179-180. Bununla birlikte, *Mecelle*’nin bu şekilde şerh edilmesine bakılarak karma akit görüşüne taraftar olan bütün hukukçuların menkul malların vefaen satımını kabul ettikleri zannedilmemelidir. Bezzâzî’nin naklettiğine göre bu görüşü savunan bazı hukukçular; vefaen satımın üç çeşit akitten oluştuğunu, bir meselenin bunlardan hangisine göre çözüleceğinde tereddüt edilmesi halinde fasit akdin esas alınması gerektiğini, buna göre gayrimenkullerin istihsânen vefaen satılabileceğini, menkullerin ise satılamayacağını belirtmektedirler. Bu gerekçeye katılmayan Bezzâzî; fesâdı aşgariye indirmenin esas olduğunu, bir tereddüt halinde sahih satımın esas alınması gerektiğini ifade etmektedir. (Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 409.)

bununla birlikte rehin hükümlerine nazaran menkullerin de vefaen satılabileceği görüşünün fetvada esas alındığını nakletmektedir³⁰⁶. Uygulamaya bakıldığında ise nazariyattaki bu ihtilafın sözleşmecileri etkilediğine dair bir emare görülmez. Nitekim her yüzyıla ait hüccet ve ilamlarda vefaen satılan menkullere rastlamak olağandır.

Satılarda aranan, hukuken kendisinden faydalanılmasına izin verilmiş olması şartı ise şarap ve domuz gibi, Müslümanlar için alınması, satılması, kullanılması ve tüketilmesi yasak olan malları dışarıda bırakmaktadır. Dolayısıyla bu mallar, taraflarının birinin veya her ikisinin Müslüman olduğu vefaen satım akitlerine konu edilemezler. Bununla birlikte, satıcı ve müşterinin gayrimüslim olduğu bir akde konu edilebilirler, çünkü onlar nezdinde maldırlar³⁰⁷.

Mal olmakla beraber hususi statüleri sebebiyle satılamayan, bu sebeple bir yönden hür kabul edilen ümmüveled, müdebber ve mükâtep köleler de vefaen satıma konu edilemezler. Her ne kadar müşterinin bunları istihdam ederek faydalanması mümkünse de akdin esas fonksiyonlarından biri olan, semenin iadesi borcuna teminat teşkil etme, belirttiğimiz sebepten ötürü bu kölelerde düşünülemez. Çünkü iade edilmeyen semen, bunların maliyetlerinden tahsil edilemez³⁰⁸.

Vakıf malları, devlet malları ve insanların müştereken faydalanmasına tahsis edilen mallar da vefaen satıma konu olamazlar. Çünkü bunlar, şahsî mülkiyete tabi değillerdir³⁰⁹.

2.3.2. Malum Olması

Satılanın taraflar arasında nizaa yol açabilecek bir bilinmezlik (cehalet) unsuru taşınması halinde akit fasit olur. Bir başka ifadeyle, vefaen satım akdinin sahih olarak kurulması için akit konusu mal, taraflar arasında çekişme doğurmayacak kadar malum olmalıdır. Buradaki kıstas ise satım akdidir. Satım akdine konu olması mümkün olmayacak derecede bilinmezlik unsuru içeren bir mal vefaen satıma da konu

³⁰⁶ Bilmen, **Istilahat**, VI, s. 128.

³⁰⁷ Kâsânî, **Bedâiü's-Sanâi'**, VI, s. 135.

³⁰⁸ Kâsânî, **Bedâiü's-Sanâi'**, VI, s. 135; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 251; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 233; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 593.

³⁰⁹ Kâsânî, **Bedâiü's-Sanâi'**, VI, s. 135; Bilmen, **Istilahat**, VII, s. 15;

olamayacaktır³¹⁰. Buna göre, mesela, bir kimsenin “evlerimden birini”, “hayvanlarımdan birini” veya “eşyalarımdan birini” diyerek vefaen satım akdi kurması, akdin sıhhatine engel teşkil edecektir.

İncelediğimiz kayıtların hemen hemen tamamında, sözleşmecilerin, satılanın yalnızca cinsini belirtmekle kalmayıp onu çeşitli yönlerden de tarif ederek şüpheden uzak bir şekilde tayin ettikleri görülmektedir. Gayrimenkullerin bazen yalnızca mevkileri belirtilmekle³¹¹, bazen de sınırlarının komşular nezdinde bilindiği şeklinde atıflarla yetinilmişse de³¹² kayıtların büyük çoğunda akit konusu gayrimenkuller, dört bir taraflarındaki komşu mülkler tek tek sayılmak³¹³, eğer ev ise kat ve oda sayıları gibi hususiyetleri de belirtilmek suretiyle tasvir ve tarif edilmişlerdir³¹⁴. Satılanın

³¹⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, VI, s. 135; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 327.

³¹¹ “(...) *mahrûse-i Üsküdar'da Solak Sinan mahalle[sinde] vâki' bir ahırımı (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 188, hk. 225, orj. 22a-1.)

“(...) *mahalle-i merkûmede vâki' bir bâb mülk menzil ve ittisâlinde kâin bir mülk bostanını (...)*” (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 111, hk. 74, orj. 21b-1.)

“(...) *medîne-i mezbûrede Selami mahallesinde vâki' ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât bir bâb vakıf menzillerini (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 257, hk. 260, orj. 23a-3.)

³¹² “(...) *mahrûse-i Üsküdar'da Solak Sinan mahalle[sinde] vâki' bir ahırımı ve yanında inde'l-cîrân ma'lûmetü'l-hudûd bir dönüm bağımı mezbûreye dört bin akçeye bey'-i vefâ ile bey' edip (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), X, s. 188, hk. 225, orj. 22a-1.)

³¹³ “(...) *karye-i mezbûrede olan mülk bağım ki hudûd bir taraf Todora mülküne ve bir taraf Lazari bağına ve bir taraf Veli bağına ve bir taraf tarîk-i âm ile mahdûd bağımı (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536), IV, s. 157, hk. 279, orj. 33b-4.)

“(...) *kasaba-i mezbûrede vâki' bir tarafı Cihanşah bağı ve bir tarafı karındaşım Hacik bağı ve bir tarafı Şahbaz bağı ve bir tarafı vâdi ile mahdûd ve mümtâz olan mülk bağımı (...)*” (İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 76, hk. 27, orj. 15-1.)

“(...) *karye-i mezbûre hâricinde Çakaldağı nâm mahâlde kâin bir taraftan benim âhar bağım ve bir taraftan Ali Beşe bağı ve bir taraftan sagîr Hamdullah arsası ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd tahmînen yirmi dönüm mikdârı bir küt'a müfrez kürûmu mülk bağımı (...)*” (İKS Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), LXXIX, s. 432, hk. 481, orj. 70a-1.)

³¹⁴ “(...) *akd-i âtî sudûruna dek silk-i mülkümde olup mahalle-i mezbûrede vâki' bir taraftan Ebûbekir Ağa mülküne ve bir taraftan Kuloğlanı Mehmed mülküne ve bir taraftan habbâz fırınına ve bir taraftan tarîk-i âmla mahdûd üç bâb fevkânî odaları ve bir fevkânî matbahı ve iki bâb tahtânî odayı ve mezbûr Ebûbekir Ağa ile müşterek bir su kuyusunu ve zât-ı eşcâr bahçesini müştemil menzîlini (...)*” (İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 794, hk. 960, orj. 130a-2.) Akdin sıhhati açısından, satılan bir gayrimenkulün mevkiine işaret eden yer bilgilerinin ve sınırlarının ne şekilde belirtilmesi gerektiğine dair tafsilatlı bilgiler ve buna dair Hanefi mezhebindeki görüşler için bkz. Şenol Saylan, “Hanefî Mezhebinde Yazılı Satış Sözleşmelerinde Satım Konusunun Tanımlanması: Konak Satış Senedi Örneği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XXXIII, Nisan 2019, s. 343-344, (Çevrimiçi), http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad_33_dergi514.pdf, 30.06.2020.

hayvan olması halinde de aynı şekilde, her biri tarif edilerek belirsizliğin önüne geçildiği görülür³¹⁵.

Bir malın içindekilerle birlikte ancak içindekilerin neler olduğu ayrı ayrı belirtilmeden vefaen satılması, mesela satıcının “evimi içindekilerle birlikte sattım” diyerek akitte bulunması halinde, her ne kadar müşteri için evin içindekiler meçhulse de Hanefî Mezhebine göre bu şekilde kesin satım yapmanın mümkün oluşuna dayanarak vefaen satım da sahih olarak kurulur³¹⁶.

2.3.3. Tesliminin Mümkün Olması

Akit kurulurken, akit konusu, teslimi mümkün bir mal olmalıdır. Aksi halde akit batıl olur, isterse satılan mevcut hatta satıcının mülkiyetinde olsun. Buna göre, mesela, düşman istilasına altında bulunan bir şehirdeki evin, kaçan hayvanın, çalınan eşyanın vefaen satışı mümkün değildir. Çünkü her ne kadar bu musibetler satıcının akit konusu üzerindeki hakkını düşürmemişse de akdin hükümlerini fiilen uygulamak imkansızdır³¹⁷.

2.3.4. Satıcının Satılana Malik Olması Şart Mıdır?

Tam ehliyetli bir kişinin, malik olduğu ve üzerinde bir başkasına ait bir hak bulunmayan bir mal üzerinde, vefaen satımda bulunmak bakımından mutlak bir tasarruf yetkisini (velâyeti) haiz olduğu şüphesizdir. Bunun yanında, bir kimse, başkasına ait bir malı da sahibinin rızasıyla vefaen satabilir. Bunun temelinde, İslam hukukundaki ödünç rehin (rehn-i müsteâr) müessesesi yatar³¹⁸. Buna göre kişi, bir malı, başkasına olan borcu mukabilinde vefaen satmak üzere malikinden ariyet alır. Malik, malını mutlak bir izinle verebileceği gibi, kurulacak vefaen satımı borcun cinsi,

³¹⁵ “(...) *beş adet katırımı ki beşi dahi siyahtır dördü erkek ve biri kancık kulakları ve burunları menkûşlu mezbûr beş adet katırımı mezkûr Hüseyin’e bey’-i bi’l-vefâ ile otuz gün va’de verip yetmiş altına mezbûr Hüseyin’e sattım (...)*” (İKS Üsküdar Mahkemesi 51 numaralı sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 167, hk. 262, orj. 32a-1.)

³¹⁶ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 327. “(...) *altı kepenk bakkal dükkânı ve içinde mevcûd bir ekmekçi fırını ve tekne ve sâir âlât-ı lâzime-i ma’lûmeme târih-i kitâbdan altı ay tamamına değin bey’ bi’l-vefâ tarîkı üzere (...)*” (İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 379, hk. 413, orj. 57a-2.)

³¹⁷ Kâsânî, *Bedâiü’s-Sanâi*, VI, s. 135; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 21-22; Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 10; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, V, s. 133-134.

³¹⁸ Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 416.

müşterinin hüviyeti, akit yeri gibi hususlar bakımından kayıtlandırarak da verebilir. Bu durumda satıcı, malikin koyduğu bu sınırlara riayet ederek akitte bulunmalıdır. Aksi takdirde kendisi gâsıp, vefaen satımın müşterisi ise gâsıptan gâsıp sayılır³¹⁹. Bir malın malikin izni olmadan vefaen satılması halinde ise malik, ister icazet vererek akdin geçerli (nafız) olmasını sağlar, ister razı olmadığını beyan ederek akdi iptal eder ve malını geri alır.

19. yüzyıla ait bir kayda göre Ali, karısı Ümmügülsüm Hatun'a ait bahçeyi ondan izinsiz Çakmakçı Ahmed isimli şahsa vefaen satar. Ahmed'in vefatından sonra varisleri, bahçeyi, kendilerine miras kaldığı zannıyla bir başkasına satarlar. Ümmügülsüm Hatun ise kocasının vefaen satımına razı olmadığını belirterek bahçesinin iadesi talebiyle müşteriye karşı dava açar³²⁰.

Bununla birlikte, incelediğimiz kayıtlara göre uygulamada satılanın genellikle müşterinin mülkiyetindeki bir mal olduğu görülmektedir. Bu keyfiyetin “silk-i mülkümde münselik olan”, “mülk-i mahzım olan”, “mülk bağımlı/menzilimi” gibi ifadelerle kaydedildiği görülmektedir.

2.3.5. Hisseli Olmaması

Vefaen satımda, rehin akdine kıyasen, satılanın hisseli olmaması gerekir. Aksi takdirde akit fasit olur³²¹. Hanefi mezhebine göre, akdin teminat vasfının bir gereği

³¹⁹ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 88; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 258; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 239; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 607; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 493; Zuhaylî, **İslam Fıkhı**, VI, s. 348-349.

³²⁰ “(...) bir kıt'a mülk bahçe sâhibe-i arzuhâl Ümmügülsüm Hatun'un yedinde mülkü iken mezbûrenin zevci olup bundan akdem vefât eden Ali nâm kimesne bahçe-i mezkûru işbu târîhden yirmi sene mukaddem zevcesi merkûme Ümmügülsüm Hatun zevci müteveffâ-yı mezbûru tarafından tevkîl etmiş **değil iken** derûn-ı arzuhâlde ismi mezkûr Çakmakçı Ahmed nâm kimesneye dört yüz gurus semen-i medfû'a **fuzûlî bi-tarîkı'l-vefâ bey' ve teslîm**, ol dahi ba'de'l-iştirâ ve'l-kabz, ol vechile bahçe-i mezkûr mezbûr Çakmakçı Ahmed'in yedinde iken mezbûr Ahmed vefât edip bahçe-i mezkûru müteveffâ-yı mezbûr Çakmakçı Ahmed'in veresesine kendülerine mevrûs olmak zu'muyla Hamamcı Paşaoğlu nâm kimesneye semen-i ma'lûm ve makbûz mukâbelesinde bey' ve teslîm, ol dahi iştirâ ve kabz etmeleriyle bahçe-i mezkûr el-yevm merkûm Hamamcı Paşaoğlu'nun yedinde olup **lâkin mezbûre Ümmügülsüm Hatun bey'-i mezkûru mücîze olmadığına mebnî bahçe-i mezkûrdan keff-i yed birle kendüye teslîm etmek üzere** merkûm Hamamcı Paşaoğlu ile mahâllinde bi'l-muvâcehe ber-nehc-i şer'-i şerîf terâfu' olunmak üzere (...)” (İKS Anadolu Sadâreti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 1251-1257/ M. 1835-1841), XCIV, s. 277, hk. 232, orj. 66b-1.)

³²¹ “Zeyd Amr ile müşterik oldukları mülk menzilden hisse-i şâyiasını Bekir'den aldığı şu kadar akçe mukabelesinde Bekir'e vefaen bey' eylese bey'-i mezbûr sahîh olur mu? el-Cevab: Olmaz.” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 226.)

olarak müşteri, satılanı kesintisiz ve daimî surette elinde bulundurma yani hapsetme hakkına sahiptir. Satılanın hisseli oluşu halinde ise bu hakkını tam manasıyla kullanması mümkün olmaz. Şöyle ki; hisseli malı vefaen satın alan müşteri, satılanı adeta dönüşümlü bir şekilde, yani vefaen satılan hisse bakımından akdin müşterisi ve akde dahil edilmeyen hisse bakımından emanetçi olarak (eğer kendisi de hissedar ise hem vefaen satımın müşterisi hem de malik olarak) elde bulunduracaktır. Bu durum hapis hakkının kesintisiz oluşuna engeldir³²². Çünkü hisseli bir malda her hissedarın hak sahibi olduğu parça ayrı ayrı tespit edilmiş değildir. Aksine, hissedarlık malın her bir cüzünde caridir. Bu durumda vefaen satılan hissenin müşteri tarafından bağımsız ve sürekli olarak elde bulundurulması mümkün değildir.

Satılanın, niteliği gereği hisseleri oranında bölünmeye elverişli olup olmaması da akde konu olmak bakımından önem arz etmez³²³.

Hatırda tutulmalıdır ki satılanın hisseli olmaması kuralı ile kastedilen, bir maldaki muayyen bir hissenin vefaen satılamayacağıdır. Yoksa bir kimse, hissedarı olduğu bir malın tamamını diğer hissedarın da rızası ile vefaen satabilir. Bu durumda satıcı kendi hissesi bakımından malik, diğer hissedarın hissesi bakımından ariyet alan sıfatıyla vefaen satımda bulunmaktadır. Dolayısıyla satılan her ne kadar paylı mülkiyete tabi olsa da hissesi değil tamamı vefaen satılmakta, böylece bir kısmı değil tamamı borca teminat olarak müşterinin elinde bulunmaktadır. 17. yüzyıla ait bir ilama göre Hüseyin Çelebi, yarı hissesine malik olduğu evin tamamını vefaen satar. Hüccette akdin, evin diğer yarısına malik olan karısı Ayşe Hatun'un izni ile kurulduğu belirtilerek nefaz şartının yerine getirildiği gösterilir³²⁴.

³²² Zeylaî, *Tebyñü'l-Hakâik*, VI, s. 69; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 251; Kâdirî, *Tekmile*, VIII, s. 445-446; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 233; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 591; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 343.

³²³ Zeylaî, *Tebyñü'l-Hakâik*, VI, s. 69; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 251; Kâdirî, *Tekmile*, VIII, s. 445; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 233; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 591; Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 665; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkhi*, II, s. 276; Bilmen, *İstılahat*, VII, s. 12.

³²⁴ “(...) zevcesi Ayşe Hatun bt. el-Hâc Mehmed ile ale'l-iştirâk taht-ı tasarruflarında ve ebniyesi kezâlik mezbûre ile iştirâken silk-i mülklerinde münselik (...) menzilin ebniyesini mezbûre Ayşe Hatun'un izn ve ma'rifeti ile târih-i mezbûrdan bir sene tamamına değin bey'-ı bi'l-vefâ vechi üzere mezbûr Hüseyin Çelebi sekiz yüz guruşa bana bey' ve teslim (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697), LVII, s. 71, hk. 3, orj. 2a-1.)

Bunun yanında, müşterek borçluların yine müştereken malik oldukları bir malı vefaen satmaları da mümkündür. Çünkü, her ne kadar satılan hisseli olsa da hissedarların her biri satıcı sıfatıyla akde taraf olmakta, bu suretle müşteri satılanın belli bir hissesini değil tamamını tek bir akitle satın alarak elinde bulundurmaktadır. 17. yüzyıla ait bir hüccete göre, vefat eden Mehmet Çelebi'nin terekesindeki eve sekizde bir hisse ile malik olan karısı Fatma ve yedide sekiz hisse ile malik olan oğlu Mustafa, evin tamamını Mehmed Çelebi'ye vefaen satarlar³²⁵. Görüldüğü üzere, satılan her ne kadar hisseli olsa da bütünüyle tek bir akde konu edilmiş, tamamı yani bütün hisseleri vefaen satım konusu olarak müşteriye teslim edilmiştir.

Hal böyle olmakla birlikte, bazı hüccet ve ilamlarda bir taraftan sözleşmecilerin akdi bir rehin nevi olarak gördükleri açıkça veya zımnen anlaşılmakta, diğer taraftan ise satılanın hisseli bir mal olduğu görülmektedir. 17. yüzyıla ait bir hüccete göre Duka Reis isimli denizci, yarı hissesine malik olduğu şaykasını Mustafa Kaptan'a vefaen satar³²⁶. Hisseli bir malın bu sefer diğer hissedara satıldığı bir akit örneği olarak ise 18. yüzyıla ait bir hüccete göre; bir tüccar kalyonunun yarı hissesine müştereken malik olan Süleyman ve Mustafa Kaptanlar, kalyonun diğer yarısına malik olan Ahmed Ağa'ya, malik oldukları yarı hisseyi ve kalyonun içinde bulunan aynı

³²⁵ “Mahrûsa-i Galata hâricinde Kâtib Mustafa Çelebi mahallesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden Seyyid Mehmed Çelebi'nin verâseti zevce-i metrûkesi Fâtıma bt. Hüdâverdi nâm hâtun ile sulbî kebîr oğlu Seyyid Mustafa Çelebi'ye münhasıra olduğu ve **menzil-i câi'z-zikri sekiz sehinden yedi sehîm merkûm Mustafa'ya ve bir sehîm mezbûre Fâtıma Hâtun'a isâbet eylediği şer'an zâhir ve mütehakkik oldukdan sonra mezbûrân es-Seyyid Mustafa Çelebi ve Fâtıma Hâtun meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde işbu râfî'ü'l-kitâb Mehmed Çelebi b. el-Hâc Mehmed nâm kimesne mahzarında her biri ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mûrisimiz müteveffâ-yı merkûm es-Seyyid Mehmed Çelebi'den bize irs-i şer'le intikâl edip mahalle-i merkûmede vâki' (...) **mülk menzili cemî'-i tevâbi' ve levâhukı ile bi safkatin vâhidetin mezbûr Mehmed Çelebi'ye yirmi bin akçeye târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin bey' bi'l-vefâ tarîki üzre bey' edip** ol dahi vech-i muharrer üzre iştirâ ve kabûl eyledikden sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr yirmi bin akçeyi mezbûr Mehmed Çelebi yedinden bi't-tamâm ahz ü kabz eyledik dediklerinde (...)” (İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 133, hk. 128, orj. 17(2)a-2.)**

³²⁶ “Sefîne reislerinden Duka Reis v. Preşkova nâm zimmî mahfil-i kazâda râfî'u hâze'l-kitâb ehl-i hibre Mustafa Kapudân b. Musa mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mahmiye-i Galata hâricinde Kalafatyeri önünde hâlâ merbût olup altı aded lenger demiri ile âlât-ı lâzimesini mükemmel olan yirmi beş zirâ' şayka ta'bir olunur **sefnede mülküm olan nısf-ı şâyî'ini merkûm Mustafa Kapudân'a elli bin fiddî râyic fi'l-vakt akçeye bey' bi'l-vefâ tarîkiyle bey' ve teslîm** ol dahi vech-i muharrer üzre iştirâ ve tesellüm ve kabûl eyledikden sonra semeni olan meblağ-ı mezbûru merkûm Mustafa Kapudân'ın yedinden tamâmen ahz ü kabz eyledim (...)” (İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663), XL, s. 245, hk. 294, orj. 40b-1.)

surette malik oldukları pek çok menkul malı vefaen satarlar³²⁷. Her iki hüccet de incelendiğinde, semeni iade edememeleri halinde akit konusu malları satması ve bedelinden borcu ifa etmesi için Duka Reis'in müşteriye, Süleyman ve Mustafa Kaptanlar'ın ise üçüncü bir kişiyi vekil tayin etmesinden, her iki akitte de vefaen satımların rehin hükümleri cari olmak üzere akdedildiği anlaşılmaktadır.

Sicillerde örnekleri sıkça görülen bu uygulama, Hanefî mezhebince benimsenen, hisseli malın rehin verilmesinin fasit oluşu kuralına açıkça aykırıdır. Fakat, üçüncü bölümde müstakil bir başlık altında inceleneceği üzere, fasit bir vefaen satımın dahi bazı şartların varlığı halinde sahih gibi hüküm doğurması mümkündür. Bir başka açıdan bakılacak olursa; hissenin rehnedilmesi (dolayısıyla vefaen satılması) yasağı Hanefî mezhebine has olup Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre bir malın rehin akdine konu olabilmesi bakımından kıstas, satım akdidir. Rehin akdinin hükmü, gereğinde rehnedilen malı satarak bedelinden alacağı tahsil etmektir. Hisse ise buna elverdiğinden ötürü rehnedilmesi mümkün olacaktır³²⁸. Böylelikle Osmanlı devri sözleşmelerinde görülen bu tutumun bütünüyle hukuki mesnetten mahrum olmadığı da söylenebilir³²⁹.

³²⁷ “(...) tüccâr kalyonları kapudânlarından karındaşlar olan es-Seyyid Süleyman Kapudan ve es-Seyyid Mustafa Kapudan ibney Şerîf Hüseyin meclis-i ma'kûd-ı mezbûrda hâlâ Sarây-ı hü mâ[yûn] pazarbaşısı olan umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim işbu bâ'isü'l-kitâb el-Hâc Ahmed Ağa b. el-Hâc Mehmed mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mahrûse-i Galata'da Balıkpazarı İskeleyi'nde merbûta örf-i mellâhinde kalyon ta'bîr olunur kırk iki buçuk zirâ sefîne ile derûnunda mevcûde otuz dört aded demir top ma'a takım dört demir ve üç gomanata ve bir takım yelken-i cedîd ve dört plakon ve iki tente ve iki parsiye ve demir çenberli otuz varil ve yine demir çenberli on iki su mançinesi ve on nühâs karavana ve iki nühâs kazgan ve kebîr ve sagîr dört nühâs zift kazganı ve takımlarıyla sandal ve bir filika ve bir harîr sancak ve iki kırmızı sancak ve otuz varil barut ve üç bin demir yuvalak ve yüz demir plankete ve seksen demir mikrâz ve âlât-ı sâirenin nısf-ı şâyî' mezkûr el-Hâc Ahmed Ağa'nın ve nısf-ı şâyî'-i âharî ale'l-iştirâki's-sevîy bizim mülkümüz olmağın hâlâ biz sefîne-i merkûme ve âlât-ı mevcûde-i mezbûresinde olan nısf hisse-i şâyî'a-i merkûmemizi semeni târih-i kitâbdan bir seneye dek mü'eccel ve mev'ûd olmak üzere bey-i bi'l-vefâ tarîkiyle mezkûr el-Hâc Ahmed Ağa'ya sekiz bin beş yüz guraşa bey' u teslîm edip ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl eyledikten sonra meblağ-ı mü'eccel-i merkûmu yedinden tamâmen alıp kabz eyledik (...)” (İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725), LXIII, s. 150, hk. 122, orj. 17a-3.)

³²⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, s. 205; Kâdirî, *Tekmile*, VIII, s. 446; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 591.

³²⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 344-345. Sicillerde hisseli malların rehin verildiğine dair kayıtlara da rastlanmaktadır. Örnek olarak: “Vilâyet-i Anadolu'da Arapgir sancağında Eğin kazâsında sâkin Arakil v. Panek nâm Ermeni meclis-i şer'-i şerîf-i lâzımı't-teşrifde li ebeveyn karındaşı Kazir nâm Ermeni mahzarında bi't-tav'i's-sâf ikrâr ve i'tirâf edip alâ tarîki'l-karzı's-şer'i mezbûr Arakil yedinden kâmil ri'yâli elli guraş alıp zimmetimde lâzımı'l-edâ ve vâcibü'l-kazâ deynimdir dedikten sonra kazâ-i mezbûrede vâki' bir tarafı Cuvan v. Fedi bağı ve bir tarafı Pağmî bağı ve bir tarafı Horak bağı ve bir tarafı tarîk-i âm ile mahdûd ve mümtâz olan bir kıt'a irs-i şer'i ile intikâl eden hisse-i şâyî'amı ve yine

Belirtilmelidir ki satılarda akitten sonra ortaya çıkan hissedarlık da tıpkı baştaki hissedarlık gibi akdi fasit kılar. Bu durum, akit kurulup satılan teslim edildikten sonra tarafların akdi satılanın bir kısmı için feshetmeleri suretiyle veya satılanın bir kısmının bir başkasına kesin satımla satılması suretiyle ortaya çıkabilir. Ebu Yusuf'a göre ise sonradan ortaya çıkan hissedarlık akdin sıhhatine zarar vermez³³⁰. Zira, *Mecelle*'nin 56. Maddesiyle de vazedildiği üzere, "Beka ibtidadan esheldir³³¹." Bununla beraber Reşid Paşa, akitten sonra peyda olan hissedarlığın da baştaki gibi vefaen satımı ifsat edeceğini belirtmektedir³³².

Dikkat edilmelidir ki hisseli bir malın ifraz edilmesi, yani her bir hissedarın malik olduğu kısmın tayin edilerek ayrılması halinde, bir malikin kendisine düşen müfrez kısmı satmasında herhangi bir hukuka aykırılık bulunmamaktadır. Çünkü malın vefaen satılan bu kısmında artık diğer hissedarların hakkı kalmamıştır, akit konusu münhasıran satıcıya aittir³³³. Nitekim Sicillerde bu gibi kayıtlara yer yer rastlanmaktadır. Bunlar arasında, meşhur ulema ailesi Çivizadelere mensup Müderris Abdülbaki Efendi'nin satıcı olarak taraf olduğu bir vefaen satım dikkat çekmektedir. Buna göre Abdülbaki Efendi'nin, iki kız kardeşi ile müştereken malik bulundukları birden çok evi kapsayan mülk ifraz edilerek paylaşılır. Akabinde, kendisine düşen müfrez kısmı mahkemece akdi yerinde kaydetmesi için gönderilen Mustafa Efendi isimli zat huzurunda vefaen satar³³⁴. İncelediğimiz kayıtlar içerisinde söz konusu

kazâ-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd olan mülk menzilden hisse-i şâyi'amı meblağ-ı mezbûr için merkûm Kazir yedine rehin vaz' eyledim dedikde mukarr-ı merkûmun ikrâr-ı meşrûhun el-mukarru lehü'l-mezbûr Kazir bi'l-muvâcehe tasdik ve bi'l-müşâfehe tahkik edicek mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu." (İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 78, hk. 30, orj. 16-2.)

³³⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 69; Kâdirî, *Tekmile*, VIII, s. 446; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 591-592; Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 126-127; Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 12-13; Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, VI, s. 343-344.

³³¹ Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 126-127.

³³² Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, II, s. 251.

³³³ Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 13.

³³⁴ "Husûs-ı âti'l-beyânın mahâllinde ketb ü tahrîri için savb-ı şer'-i enverden Mevlânâ Mustafa Efendi b. Hüseyin irsâl olunup ol dahi medîne-i hazret-i Ebî Eyüb el-Ensârî -aleyhi rahmetü Rabbihi'l-Bârî-de Câmî'-i kebîr mahallesî sükkânından fahrü'l-müderrisîni'l-kirâm Abdülbaki Efendi b. el-merhûm Çivizâde Ataullah Efendi'nin menziline varup zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî Müslimîn huzûrunda akd-i meclis-i şer'-i Nebvî etdikde mûmâ-ileyh Abdülbaki Efendi meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda hemşireleri Ümmügülsüm ve Zeyneb Hanım hâziratân oldukları hâlde işbu bâ'isü'l-kitâbi'l-müstetâb Destercizâde demekle ma'rûf sa'âdetlî Mehmed Efendi b. Ali mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edüp mahalle-i mezbûrede vâki' (...) büyüt-ı adideyi muhtevî mülk menzilden yedi sehim i'tibârıyla beş sehimî ırsen ve şîrâen benim mülküm ve iki sehimî kız karındaşlarım mezbûretân Ümmügülsüm ve Rukiye

hüccet, hem hisseli bir malın vefaen satım akdine konu olmadan önce taksim ve ifraza tabi tutulup şüyu izale edildikten sonra borçlunun müstakil mülkiyetindeki kısmı vefaen sattığı sayılı örneklerden olması bakımından, hem de bir hukukçunun bizzat akdettiği bir sözleşmenin sıhhat şartlarına olan riayetini göstermesi bakımından dikkate şayandır.

İlk bölümde de ifade ettiğimiz üzere, kanaatimizce, vefaen satımın hukuki temeli Osmanlı uygulaması boyunca akdin mahiyetine dair görüşlerden biri lehine tam bir istikrar manzarası arz etmemiştir. Dolayısıyla hisseli bir malın vefaen satıldığına dair bir kayda rastlandığında, metnin sunduğu diğer veriler yardımıyla önce akdin satım temelinde mi yoksa rehin temelinde mi kurulduğu tespit edilmelidir. Çünkü bir maldaki hissenin satım akdine konu olabileceği açıktır. Hisseli malın satıldığı bir akdin hukuki mahiyetinin satım akdi görüşüne göre teşhis edilmesi halinde herhangi bir hukuka aykırılık (fesat) unsuru taşımadığı söylenebilecektir. 17. yüzyıla ait bir hüccete göre, Şaban, malik olduğu dörtte birlik ev ve bahçe hisselerini Abdülkerim ve Ahmed kardeşlere vefaen satar. Akitte öngörülen, borcunu ödeyememesi halinde akdin kesin satıma döneceği şartı, şayet rehin akdine koşulmuş bir fasit şart değil de akdin temelini bağlayıcı olmayan satım akdi olarak vasıflandırılmasına bir mesnet kabul edilecek olursa, bu durumda satılanın hisseli oluşu akdin sıhhatini zedelemeyecektir³³⁵.

[Zeyneb] hanımların ırsen mülkleri olup mezbûretân Ümmügülsüm ve Rukiye [Zeyneb] hanım[lar] kendilerinin iki sehim hissesi mukābelesinde menzîl-i mezbûrdan bir taraftan ba'zan Seyyid Kasım menzili ve ba'zan Halil Efendi veresiye menzili ve bir taraftan Abdullah Efendi menzili ve bir taraftan benim hisseme ifrâz olunan menzîl ve bir taraftan sokak kapısına mürûr eden tarîk ile mahdûd üç oda ve dehliz ve tahtında havlu[nyu] müştamil mahalli kabûl edüp alâmet-i fâsıla vaz'ından sonra benim altmış beş sehim hisseme ta'yîn ve tahsis olunan menzîlden Desterecizâde tarafında vâki' üç bâb fevkânî oda ve bir kilâr ve bir hazîne odası ve iki bâb tahtânî odayı hâvî müfrez mahalli mûmâ-ileyh Mehmed Efendi'ye bey' bi'l-vefâ tarîkı üzere ba'de't-tahliye sekiz yüz altmış dört guruşa bey' ve teslîm ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl eylediğinden sonra (...)” (İKS Eyüp Mahkemesi 163 Numaralı Sicil (H. 1147-1149 / M. 1734-1736), LXVII, s. 59, hk. 22, orj. 7b-1.) Hisseli bir menkul malın ifraz edilip vefaen satılmasını gösteren bir örnek olarak bkz. (İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), LXXVIII, s. 268, hk. 250, orj. 76b-3.)

³³⁵ “(...) karye-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâlî ve'l-cirân ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a mülk menzîl yeri ile yine aded ve hudûd ve kıt'a[s]ı beynimizde ma'lûm mülk eşcâr-ı müsmire ve bahçe dört sehimden bir sehim hisse-i şâyi'amı cemî' hukûk ve merâfıkı ile târih-i kitâbdan on sene tamâmına değîn bey' bi'l-vefâ üzere mezbûr Abdülkerim ile karındaşı müvekkil-i mezbûr el-Hâc Ahmed'e on kıt'a esedî guruşa bey' edip ol dahi tarîk-i merkûm üzere iştirâ ve kabûl eyleyip semeni olan meblağ-ı mezbûr on guruş mezbûr Abdülkerim yedinden tamâmen ahz eylediğinden sonra sâlifü'l-beyân menzîl yeri ve bahçeleri ve meyve eşcârını mahallinde zabt ve tasarrufa mezbûrân Abdülkerim ve el-Hâc Ahmed'i taslît eyledim

2.3.6. Ayrılmış Olması

Vefaen satılan bir malın bir başka malın bir malın mütemmim cüzü olmaması gerekir. Akdin hukuka uygun olarak kurulması için, akit konusu mal ayrılarak müstakil bir varlık haline konmuş olmalıdır. Buna göre mesela ağaç üzerindeki meyvenin veya hayvanın sırtındaki yünün bu haliyle vefaen satılması mümkün değildir³³⁶.

Satılanın teslim esnasında satıcıya ait bir mal ile meşgul (işgal edilmiş) olması halinde de vefaen satım fasit olur. Çünkü satılanın, satıcıya ait olup akde dahil edilmeyen bir malın işgali altında olması halinde bu durum, onun müşteri tarafından satıcının hakimiyetinden bütünüyle çıkarılarak tam olarak tesellüm ve hapsedilmesine engel teşkil etmektedir³³⁷.

Buna örnek olarak uygulamada çokça rastlanabilecek bir durum, içinde satıcıya ait eşyalar bulunan bir evin vefaen satımıdır. Akdin sahih olması için ya müşteriye teslimden önce ev eşyalardan tahliye edilmeli ya ev eşyalarla birlikte satılmalıdır³³⁸.

İçinde satıcıya ait eşya bulunan bir evi tahliye etmeden vefaen satmak için müracaat edilen çözüm ise şöyledir: Önce vefaen satıma dahil edilmek istenmeyen eşyalar müşteriye vedia akdiyle emaneten verilir. Daha sonra ev vefaen satılıp teslim edilir³³⁹.

eğer meblağ-ı mezkûru târih-i mezbûr tamâmında mezbûr Abdülkerim'e edâ ve teslim edemezsem bey'-i mezkûr bâtta münkalib olsun dedikde (...)" (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), XXXI, s. 144, hk. 105, orj. 17b-5.)

³³⁶ Zeylaî, *Tebînü'l-Hakâik*, VI, s. 69; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 251; Kâdirî, *Tekmile*, VIII, s. 446; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 233; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 592; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, II, s. 277; Hafif, *Hukukî İşlemler*, s. 551; Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, VI, s. 345; Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, s. 53-54.

³³⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, VI, s. 140; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 251; Mehmed Efendi, *Mevkûfât*, II, s. 233; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 592; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, II, s. 277; Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 11-12; Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, VI, s. 345.

³³⁸ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 592. "(...) menzilimi ve içinde mevcûd olan esâs-ı beyt ve evânî-i nühâs ve gayr-ı nühâs ve sâir kalîl ve kesîr, celîl ve fakîr cehâleti nâfi eşyâ-yı memlûkemi bi-safkatın vâhîdetin zevcem mezbûre Handan Hatun'a bey' bi'l-vefâ tarîki üzere her biri yedişer dirhem gelir üç yüz elli beş riyâlî guruşa târih-i kitâb senesi Cumâdelâhire'sinin on beşinci gününde bir sene tamamına dek mü'eccel olmak üzere bey' ve teslim (...)" (İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), LI, s. 794, hk. 960, orj. 130a-2.)

³³⁹ Kâzerûnî, *Ehli'l-Vefa*, vr. 17b; Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 12.

Dikkat edilmelidir ki akdin sıhhatine engel olan işgal, satıcıya ait bir mülkün işgalidir. Yoksa satılanın bir üçüncü kimsenin mülküyle meşgul oluşu akdin sıhhatini ihlal etmez³⁴⁰.

İncelediğimiz hüccet ve ilamlarda, hukuki temelini rehin veya karma ait görüşü olarak teşhis ettiğimiz akitler içinde satılanın müşteriye tesliminden önce tahliye edildiğinin kaydedildiği tek örnek ise bahsi geçen Çivizade Ataullah Efendi'nin taraf olduğu akittir. Hüccet metninde geçen “bey‘ bi’l-vefâ tarîkı üzere ba‘de’t-tahliye sekiz yüz altmış dört guruşa bey‘ ve teslîm” ifadesiyle Ataullah Efendi'nin akdi kurmadan önce mülkünü tahliye ettiği anlaşılmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi söz konusu akit, sözleşmecilerin hukuka uygunluk hassasiyetini her bakımdan açıkça göstermesi bakımından temayüz etmekte olup inikat ve sıhhat şartlarını sağlamak bakımından numune-i imtisal, yani uyulacak bir örnektir.

2.4. Semen

Vefaen satımın semeni, satılan ile teminat altına alınan borçtur. Bu borç, belirttiğimiz üzere, önceden mevcut olabileceği gibi vefaen satımla birlikte de doğabilir. Sicillerdeki akitlerin hemen hemen tamamı ya akitten önce ya akitle beraber doğan borçları konu edinse de yer yer tarafların kurdukları tek bir vefaen satım akdine hem halihazırda aralarında mevcut bir borcu hem de akitle beraber doğan karz borcunu birlikte semen kıldıkları da görülmektedir.

Akde semen kılınacak borcun belli vasıfları taşıması aranır. Sırasıyla inceleyelim:

2.4.1. Malum Olması

Kendisi veya miktarı meçhul bir borç mukabilinde vefaen satımda bulunulması halinde akit fasit olur³⁴¹. Taraflar, eğer aralarında birden fazla borç ilişkisi varsa bu borçlardan hangisinin veya hangilerinin akde semen kılınacağını, eğer bir borcu kısmen akde semen kılacaklarsa bunun miktarını, ileride çekişmeye yol açmayacak

³⁴⁰ Bilmen, *İstilahat*, VII, s. 11-12; Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, s. 54.

³⁴¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 323.

şekilde açıkça tespit etmelidirler. Nitekim incelediğimiz kayıtların tamamında borcun miktarı ve çoğu zaman sebebi açıkça kaydedilmiştir.

Taraflar arasında daha sonra semen miktarına dair bir anlaşmazlık doğarsa bakılır: Şayet müşterinin iddia ettiği miktar satıcının iddia ettiğinden fazla ise bu durumda yemin etmesi şartıyla satıcının sözüne itibar edilir. Eğer taraflar delil ibraz ederlerse müşterinin sözüne itibar edilir, çünkü iddia ettiği fazlalığı ispat etmiştir³⁴². Feyzullah Efendi'nin konuyla ilgili fetvası şöyledir:

“Hind mülk menziline vefaen Amr'a bey' ve teslim ve kabz-ı semen edip ba'dehu bir müddet mürûrunda Hind ve Amr bey'i fesh edip Hind menzili kabzettikten sonra Amr 'Semen-i mezbûr beşyüz guruşdur' deyu dava ve Hind 'Üçyüz guruşdur' deyu ziyadeyi inkar edip ziyade sabite olmasa Amr kavli-i mücerrediyile ziyadeyi Hind'den almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz³⁴³.”

2.4.2. Mevcut Olması

Vefaen satımın semeni olacak borç, rehne kıyasen, akit kurulurken mevcut bulunmalıdır. İleride doğacağı tahmin edilse veya bilinse dahi, henüz doğmamış bir borç mukabilinde vefaen satımda bulunmak batıldır³⁴⁴. Sicillerde bu bakımdan tartışmalı olan herhangi bir kayda rastlamadık³⁴⁵.

Bununla birlikte, yine rehin akdine kıyasen, Hanefi mezhebine göre, vaat edilen bir borç mukabilinde vefaen satımda bulunmak, insanların buna olan ihtiyacı sebebiyle istihsanen mümkündür³⁴⁶.

³⁴² Kâsânî, **Bedâiü's-Sanâi'**, VI, s. 174.

³⁴³ Feyzullah Efendi, **Fetâvâ**, s. 248.

³⁴⁴ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 12.

³⁴⁵ Bununla beraber Abdürrahim Efendi'nin şu fetvasından, böyle bir hadisenin geçtiği anlaşılmaktadır: “Ahalisi ehl-i zimmet olan bir karyenin keferesi, üzerimize lazım şu kadar cizyemizi sen kabza memur olan Bekir'e ver diye Zeyd'e emrettiklerinden sonra Zeyd gelip, ben meblağ-ı mezburu Bekir'e verdim diye talep ettikte ahali dahi Zeyd'in sözüne inanıp bazı emlaklerini meblağ-ı mezbur mukabelesinde Zeyd'e vefaen bey' edip ba'dehu Zeyd'in Bekir'e meblağ-ı mezburu vermediği, Zeyd'in ve Bekir'in tesaduklarıyla zahir olup Bekir cizyelerini ahaliden ahz eylese hala ahali emlaklerini meccanen Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar.” (Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 227.) Görüldüğü üzere hakikatte borçlu olmayan kimseler, var olduğunu zannettikleri bir borcu semen kılarak bazı mülklerini sözde alacaklıya vefaen satmışlardır. Akit batıl olduğu sebeple, hakikat ortaya çıkınca satıcıların satılanı geri alabilecekleri belirtilmiştir.

³⁴⁶ Molla Hüseyin, **Dürer**, II, s. 252; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 450; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 234; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 594; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 13; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s.

2.4.3. İfası Gerekli Bir Borç Olması

Akde semen kılınan borç³⁴⁷, alacaklıya ifası gerekli bir hak olmalıdır. Çünkü ifası gerekmeyen yani zimmete terettüp etmeyen bir borcun karşılığında teminat verilmesi de düşünülemez. Nitekim Sicillerde semenin, ifası gerekli bir borç oluşu yer yer “lâzımü’l-edâ³⁴⁸”, “vâcibü’l-kazâ³⁴⁹”, “bana edâsı lâzım³⁵⁰” gibi ifadelerle tebarüz ettirilmiştir.

Uygulamada vefaen satım akdinin semenini oluşturmak bakımından en yaygın borç sebebi, karzdır. Çünkü, ilk bölümde açıklandığı üzere, mürekkep vefaen satım olarak adlandırdığımız, borcun vefaen satımla birlikte doğduğu akitlerde, semeni oluşturan borç hakikatte karz borcudur. İncelediğimiz kayıtlardan ise akitlerin büyük çoğunlukla bu şekilde kurulduğu anlaşılmaktadır³⁵¹. Bununla birlikte sözleşmecilerin,

321. 16. yüzyıla ait bir hüccet şöyledir: “(...) mülk menziline cümle hudûd ve hukûkuyla râyic fi’l-vakt otuz bin akçesi alınmış altmış bin akçe semen-i mu’ayyenle (...) bey’ bi’l-vefâ tarîkiyle sattığını ikrâr etti. (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 161, hk. 248, orj. 30b-1 Arapça.) Şayet vefaen satımın temeli satım akdi görüşü ise bu durumda semenin hakikatte karz borcu oluşu göz önünde bulundurulduğunda kalan otuz bin akçenin vaat edilen borç olduğu akla gelmektedir. Maamâfih incelediğimiz kayıtlar arasında semen teşkil eden borcun vaat edilen borç olduğunun metinde şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta ifade edildiği bir hüccet veya ilama rastlamadık. Bununla birlikte rehin akdine dair kayıtlarda bu nevi ibarelere rastlanmaktadır. Örnek olarak: “(...) mâlik olduğum on iki re’s bârgir ve sâir âlât-ı lâzime-i ma’lûmeme zikri âtî **istidâne edeceğim meblağ mukâbelesinde** müvekkil-i merkûm Hatîbzâde es-Seyyid el-Hâc Hasan Ağâ’ya evvelâ rehin vaz’ ve vech-i lâyıka üzere teslim eylediğimde ol dahi yedimden irtihân ve kabz ve kabûl ettikten sonra (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H.1237-1238 / M. 1821-1822), LXXXVII, s. 156, hk. 123, orj. 29a-1.)

³⁴⁷ Klasik eserlerde vefaen satımın kuruluş usulünü anlatan iki farklı irade beyanında geçen “benden olan alacağın (deyn) mukabilinde” ve “şu kadar bedel mukabilinde” ifadeleriyle vefaen satımın semenini teşkil eden borcun mahiyeti kastedilmektedir ki bu, kesin satımın semeninde olduğu gibi, bir deyn borcudur. “Deyn borcu, zimmette terettüp eden ve para veya misli mal cinsinden borçtur.” (Abdürrezzak es-Senhûrî, **Mesâdirü’l-Hak fî’l-Fıkhı’l-İslamî**, 6 c., Beyrut, Dârü İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, C. I, t.y., s. 13.)

³⁴⁸ İKS Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), LXXIX, s. 331, hk. 348, orj. 50b-2.

³⁴⁹ İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649), XV, s. 81, hk. 54, orj. 14a-1.

³⁵⁰ İKS İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697), LVII, s. 71, hk. 3, orj. 2a-1.

³⁵¹ “(...) yedi dönüm mülk bahçeyi ve târîh-i vesîkadan üç ay tamâmına değin bey’ bi’l-vefâ tarîkı üzere bi-safkatın vâhidetin mütevellî-yi merkûm el-Hâc Mehmed Odabaşı’ya iki yüz on guruşa bey’ ve mahallerinde her birini kabz ve tasarrufa tarafımdan taslît eylediğimde ol dahi bi’t-tevliye vech-i mübeyyen üzere iştirâ ve kabûl edip semen-i mezkûr iki yüz on guruşu mâl-ı vakf-ı mezbûrdan mütevellî-yi merkûm yedinden ahz u kabz eyledim dedikde gibbe’t-tasdîkı’ş-şer’î mezbûr es-Seyyid Zeynelabidin meclis-i şer’de Mustafa b. Mehmed nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip bey’-i mezkûr hakikatde rehin ve **meblağ-ı mezbûr iki yüz on guruşu zimmetimde mütevellî-yi merkûma cihet-i karzdan deyn olmağla** (...)” (İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 345, hk. 345, orj. 51b-2.)

aralarında halihazırda mevcut bir karz borcunu, vadesini uzatmak ve karşılığında alacaklıya menfaat sağlamak maksatlarıyla akdettikleri bir vefaen satıma semen kıldıklarına da rastlanmaktadır³⁵².

Karzla aynı yaygınlıkta olmasa da akdin semenini oluşturan borcun sebebinin satım akdi olduğu kayıtlara rastlamak da mümkündür³⁵³.

İncelediğimiz kayıtlar içinde, az da olsa, kira veya kefalet akitlerinden doğan borçlar karşılığında kurulan vefaen satımlar da bulunmaktadır. 18. yüzyıla ait bir hüccette Bahçıvan Mako, bostan kirası borcu mukabilinde ağaçlarını ve aletlerini, alacaklısı bostan sahibi Kadı Osman Efendi'ye vefaen satar³⁵⁴. 17. yüzyıla ait bir hüccete göre ise Kostantin ve Yamadi biraderler, ulemadan Şeyhizade Efendi'nin vakfına on altı bin akçe borçludur. Hüccet tarihinden bir buçuk sene önce borcun beş bin akçesini kendileri, on bir bin akçesini Dimo isimli zimmi kefil olarak ödemiştir. Kefilin kendilerine rücuu üzerine borçlular, mezkûr on bir bin akçelik borçları mukabilinde müştereken malik oldukları evi kendisine vefaen satarlar³⁵⁵.

³⁵² “(...) Ömer Ağa'ya cihet-i karz-ı şer'iden altı yüz esedî gurus zimmetimde lâzımı'l-edâ ve vâcibü'l-kazâ deynim olmağla kazâ-i mezbûre muzâfâtından Alakarye nâm karyede vâki' bir taraftan Mehmed Ağa mülkü ve üç taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olup çiftlik ta'bîr olunur büyü-tü adideyi hâvî müvekkil-i mezbûr Ömer Ağa'ya dört yüz esedî gurusâ bey' bi'l-vefâ ile ve hudûdu mezbûre hilâlinde vâki' inde'l-ahâlî tahmînen üç yüz keyl tohum istî'âb eder tarlalarını ma'rîfet-i sâhib-i arz ve tefvîz bi'l-vefâ ile ikiyüz gurusâ ferâğ [ve] tefvîz ve semen-i mezbûr ile bedel-i mezbûru mezbûr Ömer Ağa'ya deyn olan altı yüz esedî gurusâ takas, ol dahi mukâssa ve kabûl edip (...)” (İKS Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671), LIII, s. 248, hk. 274, orj. 53b-2.)

³⁵³ “(...) Hüseyin Beşe zimmetinde mukaddemâ mal-ı şirketimizden ve yedimizden iştirâ ve kabz eylediği ma'lûmü'l-mikdâr un semeninden işbu yedimizde verdiği bir küt'a temessüğü mantûkunca yüz seksen gurus ve hâric ez-temessük dokuz buçuk gurus ki cem'an yüz seksen dokuz buçuk gurus hakkımız olup meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde (...) kürekçilik âlât-ı ma'lûmesinden nısf hissesini bi-tarîkı bey'i'l-vefâ rehîn vaz' etmişidi (...)” (İKS Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750), LIII, s. 117, hk. 47, orj. 7b-2.)

³⁵⁴ “Bahçıvân tâifesinden Manko nâm zimmi işbu bâ'isü'l-i'lâm eşrâf-ı kuzâtdan Osman Efendi mahzarında mesfûr Manko zimmi beynimizde ma'lûm müstecir olduğum bostan içinde terbiye ve amelim ile hâsıl ma'lûmü'l-aded eşcâr ve âlât-ı ma'lûme-i memlûkemin nısf-ı şâyi'lerini safka-i vâhide ile bostan icâresinden müctemi' bâ-temessük ikrârıyla sâbit üç yüz yirmi altı gurus deyn mukâbelesinde vefâen mezbûr Osman Efendi'ye bey' ve temlik (...)” (İKS Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), LII, s. 289, hk. 427, orj. 47b-1.)

³⁵⁵ “(...) Kostantin v. Yorgi nâm zimmi husûs-ı câ'i'z-zikri ikrâra kendi tarafından asîl ve li ebeveyn er karındaşı Yamadi nâm nasrânî tarafından sâbitü'l-vekâle vekîl olmağla meclis-i şer'-i şerîf-i lâzımı't-tevkîrde işbu râfi'ü's-sifr Dimo v. Andriye nâm muvâcehesinde bi'l-asâle ve bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip (...) Şeyhîzâde Efendi hazretlerinin cedleri vakfına zimmetimizde on altı bin akçe deynimiz olup meblağ-ı mezbûra mersûm Dimo emr ve kabûlü hâviye kefil olmağla müşârun-ileyh Şeyhîzâde Efendi hazretleri (...) on bir bin akçesini kefil-i merkûmdan ve beş bin akçesini bizden tamâmen kabz etmekle kefil-i mezbûr Dimo'ya vech-i muharrer üzre on bir bin akçe deynimiz olmuşidi hâlen ber vech-i iştirâk mülkümüz olup karye-i mersûmede vâki' iki taraftan Toma v. Tanaş

Bir borçlunun, malını, alacaklısına olan birden fazla borcunun her birine mukabil ayrı ayrı vefaen satması halinde akit fasit olur³⁵⁶. Böyle bir durumda akdın hukuka uygun olarak kurulması için bu borçların tamamı için tek bir akit kurulmalıdır. Nitekim Sicillerde, satıcı ve müşteri arasındaki, sebepleri aynı veya farklı olan birden fazla borç mukabilinde vefaen satım yapıldığına dair pek çok kayıt vardır. 18. yüzyıla ait bir hüccete göre Hristodori isimli zimmi, iki ayrı satım akdi sebebiyle borçlu olduğu alacaklıları Dimperok ve Romboz'a, mevki ve vasıflarını uzunca belirttiği menkul ve gayrimenkul mallarını söz konusu iki alacağı mukabilinde tek bir akitle vefaen satar. Satıcı Hristodori, birden fazla malın akit konusunu ve birden fazla borcun ise bu akdın semenini teşkil ettiği bu vefaen satım muamelesinin tek bir akit olduğunu, "bi-safkatın vâhidetin" ifadesiyle de ayrıca belirtir³⁵⁷. Farklı çeşit sebeplerden doğan borçların birlikte semen kılındığı akitlere örnek olarak, yine aynı yüzyıla ait bir başka hüccete göre Abdürrahim Efendi isimli kişi, evini Hacı Ali Ağa'ya vefaen satar. Akdın semenini Ali Ağa'ya olan karz borcu ile yine ondan satın aldığı kürkün semen borcu oluşturur³⁵⁸.

mülkü ve bir taraftan sâhil-i bahr ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olup büyût-i adîdeyi ve hadîkayı müştemil olan mülk menzilimizi târih-i kitâbdan üç sene tamâmına değin bey' bi'l-vefâ vechi üzere meblağ-ı mezbûr on bir bin akçeye merkûm Dimo'ya bey' edip ol dahi vefâ vechi üzere iştirâ ve kabûl eyleyip (...)" (İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H. 1065- 1066 / M. 1655), XXVII, s. 221, hk. 243, orj. 49a-1.)

³⁵⁶ Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 28.

³⁵⁷ "(...) Hristodori v. Papa Panayot nâm zimmi (...) Dimperok v. Arnaldo ve Romboz v. Antoli nâm müste'menler muvâcehelerinde (...) ikrâr ve takrîr-i kelâm edip benim müste'menân-ı merkûmân Dimperok ve Romboz'a mukaddemâ yedlerinden iştirâ ve kabz eylediğim ecnâs ve zirâ'ları beynimizde ilm-i şer'î ile ma'lûm olan elvân çuka semeninden bin dört guruş on beş akçe ve hâlâ yedlerinden iştirâ ve kabz eylediğim evsâf ve zirâ'ları kezâlik beynimizde ilm-i şer'î ile ma'lûm on iki pastav Flenenk başı ma'hûrî elvân çuka ve yirmi dört pastav Fransız çukası ve her destesi on ikişer üzere yetmiş dört deste Flenenk tavşanı kürk ve bir elmas yüzük ve bir la'l yüzük semenlerinden dahi üç bin üç yüz doksan beş guruş yüz beş akçe ki min-haysü'l-mecmû' müste'menân-ı merkûmâna zimmetimde edâsı lâzım dört bin dört yüz guruş deynim olmağın ben dahi silk-i mülkümde münselik olup Havass-ı Refi'a kazâsına tâbi' Çekmece-i sagîr nâhiyesi mülhakâtından Menekşe nâm karye[de] vâki' (...) mülk menzilimi ve yine karye-i merkûmede vâki' (...) mülk bostanımı ve yine karye-i merkûmede vâki' (...) mülk menzilimi ve yine karye-i merkûmede vâki' (...) mülk bağımı ve zikr olunan çiftlikler derûnunda mevcûd bir çift manda ve dört çift kara sığır ve üç re's inek ve dört re's buzağı ve üç re's bârgîr ve dört aded kovanlarımı bi-cümletihi't-tevâbi' ve'l-levâhık ve kâffeti'l-menâfi' ve'l-merâfik semeni târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin mü'eccel ve mev'ûd olmak üzere **bi-safkatın vâhidetin** müste'menân-ı merkûmân Dimperok ve Romboz'a bey'-i bi'l-vefâ tarîkiyle dört bin dört yüz guruşa iştirâken bey' eylediğim onlar dahi ber-minvâl-i muharrer iştirâ ve kabûl eylediklerinden sonra (...)" (İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725), LXIII, s. 312, hk. 341, orj. 49a-4.)

³⁵⁸ "(...) Abdurrahim Efendi b. Mısırlı el-Hâc Mehmed b. Şa'ban nâm kimesne mahfil-i kazâda işbu râfi'u'l-kitâb el-Hâc Ali Ağa b. Mehmed mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip akd-i âti'z-zikrin sudûruna değin yedimde mülk ve hakkım (...) mülk menzilimi bin yüz yirmi bir senesi Cumâdelâhire'si gurrelerinden bir sene tamâmına değin bey' bi'l-vefâ tarîkı üzere mezbûr el-Hâc Ali Ağa'ya yüz otuz iki

*guruşa bey' eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve kabûl eylediğinden sonra **semeni olan meblağ-ı mezbûr yüz otuz iki guruşu mezbûr el-Hâc Ali Ağa'ya cihet-i karzdan deynim olan seksen guruş ile yedinden iştirâ ve kabz eylediğim kırmızı çukaya kaplı bir Moskov nâfesi kürk semeninden elli iki guruş ki cem'an zimmetimde deynim olan yüz otuz iki guruşa takâs eylediğinde ben dahi mukâssa ve kabûl edip (...)**" (İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 243, hk. 237, orj. 31b-1.)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKDİN HÜKÜMLERİ ve SONA ERMESİ

3.1. Satılanın Kabzı

Sözlükte “tutmak, yaymanın zıddı³⁵⁹”, “eliyle almak, dürmek³⁶⁰”, “avucunun içiyle almak³⁶¹” manalarına gelen kabz (القبض) kelimesi, konumuz bakımından terim olarak müşterinin vefaen satılan malı teslim alması, kendi hakimiyet sahasına sokması demektir.

İcap-kabul uyuşması vefaen satım akdinin kurulmasına kifayet etmekle beraber bu akit, rehin akdine kıyasen, aynî karakterinin bir tezahürü olarak, tek başına bu uyuşma ile hüküm doğurmaya başlamaz. Satılanın müşteri tarafından kabzedilmesi de gerekir. Tâ ki hukuk, vefaen satımla tarafların hedefledikleri faydayı temin etsin³⁶². Nitekim, akitteki bu hayati rolünün eseri olarak, satılanın kabzedildiği, hüccetlerde ve ilamlarda mutlaka kayda geçirilmiştir. Kabzın tamam oluşunu göstermek üzere “işтира ve kabz etmek³⁶³”, “kabz ve tesellüm eylemek³⁶⁴”, “teslîm-i mebi‘ eylemek³⁶⁵”, “teslîm-i müsemmen eylemek³⁶⁶”, “tesellüm ve kabul eylemek³⁶⁷”, “bey‘ ve teslîm eylemek³⁶⁸” gibi ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

3.1.1. Hakiki Kabz

Müşterinin satılanı hakikaten kabzı iki şekilde olur: fiilî teslim ve tahliye.

³⁵⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, s. 912.

³⁶⁰ Fîruzâbâdî, *el-Kamus*, s. 840.

³⁶¹ Asım Efendi, *Okyanus*, II, s. 1291.

³⁶² Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 63; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 329-330.

³⁶³ İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620), XXIV, s. 230, hk. 249, orj. 37a-3.

³⁶⁴ İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M. 1633), XIV, s. 147, hk. 131, orj. 25a-1.

³⁶⁵ İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 76, hk. 27, orj. 15-1.

³⁶⁶ İKS Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643), XXIII, s. 364, hk. 515, orj. 278-2.

³⁶⁷ İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 351, hk. 379, orj. 52a-1.

³⁶⁸ İKS Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), LXXIX, s. 155, hk. 112, orj. 17a-3.

Filî teslim, satıcının satılanı müşteriye teslim etmesi, müşterinin de teslim alması, böylece satılanın satıcının hakimiyet sahasından müşterininkine geçmesinden ibarettir. Tahliye ise müşterinin satılanı kabzetmesinin önündeki bütün engellerin kaldırılması suretiyle, satılanı teslim alınmaya hazır hale getirmektir³⁶⁹. Sicillerde vefaen satılan gayrimenkulün tahliye edilmek suretiyle müşteriye teslim edildiğine dair ifadeler yer yer rastlanmaktadır. Metinlerde bu keyfiyet “ba‘de’t-tahliye³⁷⁰”, “ba‘de’t-tahliyeti’ş-şer‘iyye³⁷¹” gibi ifadelerle belirtilir.

Müşteri satılanı akit meclisinde kabzedebileceği gibi akdin kurulmasından sonra yani akit meclisi dışında da kabzedebilir:

3.1.1.1. Akit Meclisindeki Kabz

Akit meclisindeki kabz, satıcının açık veya zımni iznine dayanmalıdır. Açık izin, satıcının, müşterinin malı teslim almasına rıza gösterdiğini ifade eden irade beyanıdır. Müşteri, satıcının bu açık izniyle, akdin kurulmasını müteakip aynı mecliste satılanı kabzederek teslim alır. Akit meclisindeki kabzın satıcının zımni izniyle olması da mümkündür. Burada satıcı, müşterinin satılanı teslim almasına ses çıkarmamak suretiyle kabza razı olduğunu gösterir³⁷².

İncelediğimiz kayıtlar içinde satılanın akit meclisinde kabzedildiğinin açıkça anlaşıldığı ibarelere, birkaç akit hariç, rastlamadık. Dolayısıyla, kanaatimizce, satılanın akit meclisinde kabzedildiği vefaen satımlar şu suretlerde kurulmuş olabilir: Taraflar ya kendi aralarında akit kurup yine aynı mecliste satılanın teslim-tesellümünü tamamlamışlardır (Bu durum, tarafların daha sonra mahkemeye gidip keyfiyeti tescil ettirmeleri³⁷³ yahut aralarında doğan anlaşmazlık sonucu açılan davada mahkeme

³⁶⁹ Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, VI, s. 63; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 248-249; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 230; Damad, **Mecmau’l-Enhur**, II, s. 585; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 6; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 330. “Bey‘-i caizde tahliye, kabz makamındadır.” (Akifzâde, **Mecelle**, vr. 195a.)

³⁷⁰ **İKS Eyüp Mahkemesi 163 Numaralı Sicil (H. 1147-1149 / M. 1734-1736)**, LXVII, s. 59, hk. 22, orj. 7b-1.

³⁷¹ **İKS Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652)**, XLVIII, s. 117, hk. 107, orj. 32b-2.

³⁷² Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 332.

³⁷³ “(...) bizim mersûm Hristo zimmiye zimmetimizde bundan akdem malından ve yedinden bi’l-ma‘iye iktirâz ve kabz eylediğimiz sekiz yüz guruş deynimiz mukâbelesinde karye-i mezbûre civârında Kürt Yolu’nda Kayabaşı nâm mahâlde vâki’ (...) iştirâken mülkümüz olan bir kıt’a kürûmu mülk bağımızı bundan akdem mersûm Hristo zimmiye mahâllinde vefâen bey‘ ve teslim eylediğimizde ol dahi iştirâ

huzurunda akdin nasıl kurulduğuna dair ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kadının makamında kurulan akitlerde ise satılanın getirilerek kabzın akit meclisinde gerçekleşmesi pek muhtemel görünmemektedir.) yahut akit konusunun bulunduğu yere mahkemece akdi tescil etmek üzere gönderilen kâtip huzurunda vefaen satım kurulmuş, satılan kabzedilmiştir.

3.1.1.2. Akit Meclisi Dışındaki Kabz

Müşterinin satılanı akit meclisi dışında kabzetmesi için mutlaka satıcının kendisine bu yönde açıkça izin vermiş olması gerekir. Akit meclisindeki kabzdan farklı olarak, akit meclisi dışındaki kabz için zımni izin mümkün değildir³⁷⁴.

Sicillerde müşterinin satılanı zımni izinle teslim aldığına dair herhangi bir ifadeye rastlamadığımız gibi esasen böyle bir kaydın düşülmesi de beklenmez. Bilakis, akdin kadı huzurunda kurulduğu pek çok kayıta, satıcının, akit kurulduktan sonra satılanın bulunduğu yere giderek onu teslim alması için müşteriye verdiği açık iznin kaydedildiği görülmektedir. 18. yüzyıla ait, bugün Manisa'nın bir ilçesi olan Alaşehir'deki bir evin vefaen satımına ilişkin hüccet metninde, satıcı tarafından müşteriye, evi mahallinde kabzetme izni verildiği kaydedilmiştir³⁷⁵. Aynı yüzyıla ait bir başka hüccete göre ise sözleşmeciler, Adalar'a tabi Viran Köyü'ndeki bir bağı vefaen alıp satarlar. Metinde satıcının, bağı kabzına dair izni kayda geçirilir³⁷⁶.

ve tesellüm ve kabûl edip (...)” (İKS Mahmudpaşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1240-1242 / M. 1825-1827), XCI, s. 478, hk. 566, orj. 87a-4.)

³⁷⁴ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 332.

³⁷⁵ “(...) mülk menzilimi bin yüz yirmi bir senesi Cumâdelâhire'si gurrenden bir sene tamamına değin bey' bi'l-vefâ tarîkı üzere mezbûr el-Hâc Ali Ağâ'ya yüz otuz iki guruşa bey' eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve kabûl eylediğinden sonra (...) *menzil-i mahdûd-ı mezkûru mahallinde zabt u tasarrufa mezbûr el-Hâc Ali Ağâ'ya taslît eyledim* dedikde gıbbe't-tasdîkî 'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 243, hk. 237, orj. 31b-1.)

³⁷⁶ “(...) bağımı târîh-i kitâbdan bir sene tamamına değin bey' bi'l-vefâ tarîkıyle mezbûr Abdullah Beşe'ye yüz on beş guruşa bey' ol dahi mâl-ı vakf-ı mezbûr ile ber-vech-i muharrer bi't-tevliye iştirâ ve kabûl eylediğinden sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr yüz on beş guruşu mezbûr Abdullah Beşe yedinden tamamen ahz u kabz eyledim *ba'de'l-yevm bağ-ı mahdûd-ı mezkûru mahallinde zabt u tasarrufa mezbûr Abdullah Beşe'yi taslît eyledim* dedikde gıbbe't-tasdîkî 'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 328, hk. 348, orj. 47b-3.)

3.1.2. Hükmen Kabz

Buraya kadar bahsedilen kabz, hakiki manada kabzdır. Yani satılan, fiilen satıcının hakimiyetinden çıkıp müşterinin hakimiyet sahasına geçmekte, el değiştirmektedir. Ancak bunun yanında, vefaen satılan malın kabzı hükmen de olabilir. Bununla kastedilen, bir malı bir sebeple elinde bulunduran kimsenin, daha sonra elindeki bu malı vefaen satın almasıdır. Şu halde müşterinin satılanı elinde bulundurması, vefaen satım kabzının da yerine geçecek midir? Kabzların birbirinin yerinin tutup tutmayacağı konusunda Hanefî mezhebinin kabul ettiği esas şöyledir: Rehin akdine kıyasen, vefaen satımla müşteri satılanı elinde emaneten bulunduracağı sebeple, onu halihazırda yine (vedia, kira vb. sebeple) emaneten elinde bulundurmakta ise bu zilyetlik, vefaen satımın kabzı yerine de geçecektir. Çünkü her iki kabz da emaneten olup, birbirlerine kuvvetçe denktirler. Müşterinin halihazırda satılanı (gasp vb. sebeple) zamân olarak elinde bulundurmakta ise bu zilyetlik de vefaen satımın kabzı yerine geçecektir. Çünkü zamân zilyetliği emanet zilyetliğinden daha kuvvetlidir. Böylece her iki ihtimalde de vefaen satım akdedildikten sonra müşterinin satılanı önce satıcıya teslim edip sonra bu sefer vefaen satıma dayanarak geri almasına gerek kalmayacak, satılanı kesintisiz olarak kabzetmeye devam edecek, ancak kabzın hukuki sebebi değişmiş olacaktır. İşte bu değişime hükmen teslim denmektedir³⁷⁷.

3.1.3. Kabzın Sonuçları

Satılanın müşteri tarafından hukuka uygun olarak kabzedilmesiyle vefaen satım tamam olur ve hükümleri işlemeye başlar³⁷⁸. Satıcı ve müşterinin bu akitten kaynaklanan hakları ve mükellefiyetleri doğar. Bu hükümler şöyle sıralanabilir: Vefaen satımın semenini oluşturan olan borç, satılana bağlanır (ilişkilendir, taalluk eder). Müşterinin satılanı hapis hakkı doğar. Satıcı ve müşteri, satılanın kendilerine düşen masraflarından sorumlu olmaya başlarlar. Tarafların satılan üzerindeki tasarruflarının geçerliği belli şartlara bağlı olur. Satılanın yok olması veya yok edilmesi ihtimallerinde, bunun külfetine kimin katlanacağı ile ilgili vefaen satıma ait

³⁷⁷ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 65; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 587; Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, VI, s. 334-335.

³⁷⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 63; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 584-585; Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, II, s. 250.

hükümler işlemeye başlar. Satıcının, alacağını tahsili hususunda satılan üzerinde rüçhan hakkı doğar. Akdin bağlayıcılığında değişiklik görülür. Akit fasit ise fasit akde ait bazı hükümler işlemeye başlar³⁷⁹.

Satılanın müşteri tarafından satıcının açık veya zımnî izni olmaksızın veya izne aykırı surette kabzedilmesi halinde kabz hukuka aykırıdır, müşteri gâsıp olur ve akdin hükümleri doğmaz.

Bu hükümleri etraflıca inceleyelim:

3.2. Borcun Satılana Bağlanması

Müşterinin satılanı hukuka uygun olarak kabzetmesiyle, vefaen satımda rehin akdi hükümlerinin uygulanacağı görüşü gereği, akdin semenini teşkil eden borç, satılana bağlanır³⁸⁰. Burada kural, satılanın her bir cüzünün borcun tamamına karşılık gelmesidir. Yoksa, mesela, satılanın yarısı borcun da yarısına, dörtte biri dörtte birine karşılık olarak elde bulunduruluyor değildir. Bunun bir sonucu olarak, faraza, müşteri semenin yarısını iade ederek satılanın yarısını geri almayı talep edemeyecek, satılanın tamamı semenin kalan yarısına karşılık gelmeye, bağlanmaya devam edecektir. Aynı şekilde satıcının, müşterinin, akde semen kılınan borcun veya satılanın birden fazla olduğu hallerde de satılan/satılanlar semenin tamamına bağlanacaktır. Dolayısıyla satıcılardan biri semeni teşkil eden borcun kendisine düşen kısmını iade ederek satılanın o nispette iadesini talep edemeyecek, satıcı, müşterilerden birine olan borcunu ödeyerek satılanın ondaki kısmının iadesini talep edemeyecek, satıcı akde semen kılınan borçlarından birini ödeyerek satılanın o nispette iadesini talep edemeyecek ve nihayet satıcı birden fazla satılanın bulunduğu bir akitte bunlardan birinin kıymeti nispetinde borcunu ödeyerek o satılanın iadesini talep edemeyecektir. Bütün bu ihtimallerde satılanın/satılanların tamamı, semeni teşkil eden borcun/borçların kalanına karşılık gelmeye devam edecektir. Çünkü bağlanma konusunda Hanefî mezhebinin kabul ettiği kıstas, akdin tek oluşu kıstasıdır. Buna göre, yukarıda sayılan akit unsurların birinin veya birkaçının birden çok sayıda

³⁷⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, VI, s. 360.

³⁸⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 65.

bulunduğu bir vefaen satımda, söz konusu unsurlar tek bir akdin çatısı altında toplanmaları sebebiyle satılanın/satılanların tamamı, borcun/borçların tamamına bağlanmaktadır. Yoksa her bir satılan veya bir satılanın her bir cüzü, borçlardan birine veya bir borcun o orandaki kısmına karşılık geliyor değildir³⁸¹.

Sicillerde akdin unsurlarından birinin veya birkaçının birden fazla olduğu kayıtların pek çoğunda, borcun satılana bağlanışındaki tek akit kıstasını ifade etmek üzere, “safka-i vâhide ile” ve “bi-safkatin vâhidetin” ibarelerinin düştüğü görülmektedir³⁸²

3.3. Hapis Hakkı

Hapis hakkının manası, satıcı semeni iade edinceye kadar müşterinin satılanı kendi hakimiyeti altında tutmasıdır³⁸³. Hapis hakkının kullanımında esas olan, satıcının, satılan üzerinde müşteriyle elbirliği ile dahi olsa herhangi bir hakimiyet kurmaktan menedilmesidir. Bu sayede hem müşteri herhangi bir engelle karşılaşmadan satılanı hapsedip ondan yararlanabilecek hem de satıcı üzerinde semeni iade etmek bakımından bir baskı kurulmuş olacaktır³⁸⁴. Bunun bir sonucu olarak, satılanın müşteride kalması veya satıcı ile müşterinin satılardan birlikte faydalanmaları gibi, akit konusu üzerinde satıcının kısmen de olsa hakimiyetinin

³⁸¹ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 67; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 250; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 232; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 588; İbn Münzir en-Nisâbü'rî, **el-İcmâ'**, 4. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019, s. 48; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 35; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 360-361.

³⁸² “(...) Yorgo v. Mihal nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîfde işbu hâmil-i hâze'l-kitâb Dimitri v. Yani nâm zimmî mahzarında bi't-tav' ve'r-rızâ ikrâr ve takrîr-i kelâm edip karye-i mezbûrede vâki' (...) **mülk menzîlimi ve yine karye-i mezbûre bağları dâhilinde vâki' (...) bir kut'a mülk bağımı** târih-i kitâbdan bir sene tamâmına dek mezbûr Dimitri'ye **bi safkatin vâhidetin on iki bin nakd-i fiddî-i Osmânî râyic fi'l-vakt akçeye bey' bi'l-vefâ tarîki üzre bey' edip (...)**” (**İKS Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)**, XXIV, s. 230, hk. 249, orj. 37a-3.)

“(...) **mülk hamamımı tevâbi' levâhıkıyla mezbûr Mehmed Beşe'ye safka-i vâhide ile üç yüz riyâlî kuruşa** târih-i kitâbdan altı ay tamâmına değin müeccel ve mev'ûd bey' bi'l-vefâ ile bey' edip ol dahi vech-i muharrer üzre iştirâ ve kabûl edip semen-i mezkûru kabzımdan sonra mütevellî-i mezbûr mâl-ı vakf-ı mezbûreden bir siyah iskarlat çukalı cil-kafa kürk ile yine târih-i mezkûrdan altı ay tamâmına değin **otuz riyâlî kuruşa** bana bâttan bey' ve teslîm edip (...) bey'-i mezkûr-ı hakîkide rehin vesîka olmakla, yine merkûm Mehmed Efendi ecel-i mezkûr hulûlüne ve **semeneyn-i mezkûreyn üç yüz riyâlî kuruşu ve otuz riyâlî kuruşu edâ (...)**” (**İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)**, XV, s. 81, hk. 54, orj. 14a-1.)

³⁸³ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 34.

³⁸⁴ Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 587.

devamı manasına gelecek her şart hukuka aykırıdır³⁸⁵. Nitekim ikinci bölümde incelediğimiz, satıcıya ait bir hakkın işgali altındaki malın veya hisselerin vefaen satımı yasağı ile gözetilen maksat da esasen müşterinin hapis hakkını tam manasıyla, münhasıran ve kesintisiz olarak kullanabilmesidir. Aksi takdirde müşterinin satılanı hapsedme sebebi bir devridaim halinde değişecek, onu kâh vefaen satımın müşterisi kâh emanetçi olarak elinde bulunduracaktır ki bu durum hapis hakkının kesintisiz oluşu ilkesine aykırıdır³⁸⁶.

Hapis hakkı kaçınılmaz olarak muhafaza yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir. Buna göre müşteri satılanı tıpkı kendi malıymış gibi ihtimamla korumalıdır. Onu ya kendi yanında bulundurmalı ya eşi, çocuğu veya evinde yaşayan hizmetçisine vererek muhafaza etmelidir. Aksi takdirde, satılana zarar gelmesi halinde müşterinin sorumluluğu takdir edilirken kullanılacak kıstas değişir ki buna ileride temas edilecektir³⁸⁷.

3.4. Satılardan Faydalanma

Müşterinin satılardan faydalanabilmesi hususu, vefaen satımın rehin akdinden ayrılan temel mümeyyiz vasfıdır. Çünkü esasen tarafların rehin akdi yerine vefaen satımı tercih etmeleri, müşterinin satılardan faydalanmasını temin etmek maksadıyladır. Müşteriyi borç vermeye veya alacağını bir süre daha talep etmemeye razı eden şey, vefaen satımın sağladığı bu imkandır. Aksi takdirde pek çok kimse ihtiyaç duyduğu nakdi kolayca temin edemeyecektir.

3.4.1. Müşterinin Satılardan Faydalanması

Vefaen satımın bir nevi satım akdi olarak kabulü halinde müşterinin satılardan faydalanma hakkına da sahip olduğu aşikardır. Çünkü müşteri vefa şartıyla da olsa satın aldığı malın, haliyle menfaat mülkiyetine de sahip demektir. Rehin akdi

³⁸⁵ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 64; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 363-365.

³⁸⁶ Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 365.

³⁸⁷ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 67; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 250; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 232; Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, VI, s. 366. “*Rehni menziline hıfz eyle dese dükkanında hıfz edüb inde 'z-zayâ' deynden ziyâdesini daman lâzım olur.*” (Ebussuud Efendi, **Ma'rûzât**, s. 183.)

görüşünün kabulü halinde ise müşterinin satılandan faydalanmasının hukuki mesnedi, açıklanmaya muhtaçtır.

Rehin akdi görüşü esas alınarak değerlendirildiğinde, vefaen satılan malın menfaatleri, malik sıfatıyla satıcıya aittir. Dolayısıyla müşteri, satılandan hiçbir surette faydalanamaz meğerki satıcı kendisine bu izni vermiş olsun³⁸⁸. Bununla beraber, ilk bölümde de açıklandığı üzere, sözleşmecilerin akde dahil ettikleri ve taraflardan biri lehine karşılıksız menfaat sağlayan şartların Hanefi mezhebine göre fasit oluşu esasına binaen hukukçular, müşterinin satılandan faydalanacağına dair bir şart ihtiva eden bir vefaen satım akdinin de hukuka aykırı olacağını ifade etmişlerdir. Çünkü akdin esası rehindir. Rehin akdi ise rehinli mal üzerinde alacaklıya faydalanma hakkı değil hapis hakkı sağlar. Faydalanma şartı ise alacaklı lehine akde ilave edilen karşılıksız bir menfaattir. Dolayısıyla vefaen satımda hem akdin sahih olmasının hem de müşterinin satılandan hukuka uygun şekilde yararlanabilmesinin yolu, tarafların, faydalanma şartını akde dahil etmemeleri, bir başka ifadeyle önce bir rehin akdi kurmaları daha sonra borçlunun alacaklıya maldan yararlanma izni vermesidir³⁸⁹.

Sicillerde pek çok kayıta satıcının müşteriye verdiği faydalanma izni, “tasarrufa taslît eyledim” ifadesiyle tescil edilmiştir. Bu iznin, incelediğimiz hüccetlerde daima akdin unsurları, varsa şartları, irade beyanları, nihayet satılanın kabz ve semenin teslim edildiğine dair ifadelerden sonra belirtilmiş olması, karşılıksız menfaat sağlayan şartın akdin kendisine dahil edilmemesi ve sonraki bir izin (ibaha) şeklinde verilmesine dikkat gösterildiğini akla getirmektedir.

Müşterinin satılandan faydalanması iznine hiç temas edilmeyen kayıtlar hiç de az değildir. Bununla beraber kanaatimizce ister bu izin gerçekte verilmiş ancak hüccette ayrıca kaydedilmemiş olsun ister sözleşmeciler arasında söz konusu dahi edilmemiş olsun müşterinin satılandan faydalanmasına herhangi bir engel bulunmamalıdır. Çünkü sözleşmeciler akdi rehin ve buna ilave edilen faydalanma izni olarak değil doğrudan “bey‘ bi’l-vefa” adıyla kurmaktadır. Bu lafız ise faydalanma

³⁸⁸ Kadıhan, *Fetâvâ Kadıhan*, II, s. 165; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, s. 405; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 250; İbn Nüceym, *Bahru’r-Râik*, VI, s. 11; Karabâğî, *Sefinetü’l-Fetâvâ*, vr. 252a; Kadri Paşa, *Mürşidü’l-Hayrân*, s. 73; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 357.

³⁸⁹ Bilmen, *Istilahat*, VII, s. 44.

iznini de mündemiçtir. Çünkü rehin akdi görüşüne göre düşünüldüğünde, vefaen satımı rehin akdinden ayıran temel fark, satılanın müşterinin faydalanmasına tahsis edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla satıcının akdi kurarken rehin değil vefaen satım ifadesini kullanması tek başına, satılandan faydalanılmasına razı olduğunu gösterir³⁹⁰. Çünkü insanlar vefaen satım ifadesini bu manada kullanmaktadırlar. Nitekim “nâsın istimali bir hüccettir ki anınla amel vacip olur³⁹¹.”

Satıcı müşteriye mutlak faydalanma izni verebileceği gibi faydalanmayı kayıtlandırması da mümkündür. “Satılandan faydalanmana izin verdim.” suretiyle veya bu manaya gelebilecek herhangi bir ifadeyle verilen izin mutlak izin olarak anlaşılmalıdır. Aynı şekilde yalnızca “vefaen satım” ifadesinin kullanıldığı, faydalanma izninin bu ifadede mündemiç olduğu haller de mutlak izin kabul edilmelidir. Sicillerde faydalanma izninden hiç söz edilmediği veya yalnızca “tasarrufa taslît eyledim” diyerek herhangi bir istisna belirtilmediği akitlerin, mutlak faydalanma izni verdikleri kabul edilmelidir.

Satıcı faydalanmayı bir veya birkaç yolla kayıtlandırabileceği gibi bunların her birinin kendi içindeki sınırlarını da belirleyebilir. Bu durumda müşteri, satılandan faydalanırken bu sınırlara riayet etmelidir. Aksi takdirde mütecaviz olup satılan gelecek zararlardan emanet değil zamân sorumluluğu esasına göre hesaba çekilir. İncelediğimiz kayıtlarda müşterinin faydalanma yolları bakımından sınırlandırıldığına dair herhangi bir açık ifadeye rastlamadık.

Satıcı, müşteriye verdiği faydalanma iznini akit devam ettiği müddetçe geri alabilir veya sınırlarını değiştirebilir. İzni geri alması ileriye yönelik bir tasarruftur. Dolayısıyla müşteri üzerinde, o vakte kadarki menfaatleri tazmin etme borcu doğmaz. Çatalcalı Ali Efendi’nin fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk bağını dâyni Amr’a deyni mukabelesinde vefaen bey’ ve teslim ettikten sonra bağın mahsulünü Amr’a ibâha ve ihlâl etmekle Amr bağın mahsulünü ahz ve ekl ile istihlak

³⁹⁰ Kaşıkçı, **Geri Alma Şartlı Satım**, s. 61-62.

³⁹¹ Mecelle md. 37. (Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 97-100.)

eylese, Zeyd deyni eda edip bağı aldıktan ibâha ve ihlâline nâdim olup Amr'ın ahz ve ekl ettiği mahsulü Amr'a tazmine kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz³⁹².”

Karma akit görüşünün kabulü halinde ise hukukçular, müşterinin satılandan faydalanması bakımından, akdin sahih satıma benzediğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla akdin kendisi, müşteriye satılandan faydalanma hakkını bahşetmektedir³⁹³. Bununla birlikte gerek klasik devre ait fetva mecmualarında gerekse de *Mecelle* şerhlerinde, her ne kadar gerek açıkça gerekse zımnîen karma akit görüşünün kabul edildiği belirtilmekteyse de müşterinin satılandan faydalanması hususunun rehin akdi görüşüne göre değerlendirildiği görülür³⁹⁴. Buna göre, vefaen satım lafzıyla akit kurmak yetmemekte, müşterinin satılandan faydalanması için mutlaka satıcının izni aranmaktadır. Bu izin olmaksızın faydalanılması halinde müşterinin bu menfaati tazmin borcu doğacağı da eklenmektedir. Oysa, ilk bölümde de ifade ettiğimiz üzere, karma akit görüşünün tutarlı bir şekilde uygulanması için satıcının bu uğurda ayrıca bir izni aranmamalıdır³⁹⁵. Çünkü, tarafların daha en baştan bu akdi müşterinin satılandan faydalanması gayesiyle kurmuş olmaları bir yana, karma akit görüşüne göre akdin rehin karakteri gösteren yönü, satıcının semeni iade ederek satılanı geri alabilmesidir; yoksa müşterinin satılandan faydalanabilmesi bakımından akit, sahih satım özelliği göstermektedir.

3.4.1.1. Kullanma

Müşteri, akit konusu maldan kullanmak suretiyle faydalanabilir. Satıcı, kullanımı iş, yer, süre vb. hususlarla kayıtlamışsa müşteri bu sınırlara uymalıdır. Satıcının herhangi bir kayıtlaması varit değilse kendisini kayıtlayan tek şey, satılanın cinsine göre değişen ve örfen bilinen kurallardır. Dolayısıyla satılanı, tahsis edildiği maksatla ve mutad iş yüküyle kullanılmalıdır. Mesela satılan bir hayvansa yük taşıtmada, tarlaysa sürüp sulamada örfen bilinen kurallara uymalıdır.

³⁹² Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 300. Abdürrahim Efendi'nin aynı yöndeki fetvası için bkz. Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 228.

³⁹³ Şeyh Bedreddin, **Câmiu'l-Fusûleyn**, s. 404.

³⁹⁴ Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 666-667; Reşid Paşa, **Rûhu'l-Mecelle**, II, s. 251.

³⁹⁵ Mehmed Said, **Bey' Bi'l-Vefa**, s. 9-17.

3.4.1.2. Semerelerinden Faydalanma

Akdin hukuki esasının satım akdi görüşü yahut karma görüş olarak kabulü hallerinde, satılanın tabii ve hukuki semerelerinin müşteriye ait olacağının kabul edilmesi gerektiği açıklanmıştı. Rehin akdi görüşünden bakıldığında ise tabii ve hukuki semereler esasen malik sıfatıyla satıcıya aittir. Ancak başta izah ettiğimiz üzere, satıcının açık veya zımni izniyle müşteri bu menfaatlara malik olur. Buna göre müşteri satılanın tabii semerelerinden faydalanabilir. Tarla ise işleyip mahsulünü alır, hayvansa sütünden ve yününden faydalanır, ağaçsa meyvesini toplar. Bu semereler esasen satıcının müşteriye bağışı kabilindendir.

Satılanın hukuki semereleri ise satılan üzerindeki hukuki tasarruflar sebebiyle elde edilen gelirlerdir. Buna göre müşteri satılanın kira gelirinden yararlanabilir. Ancak burada bir ayrıma gidilmelidir. Daha önce kiraya verilmiş bir malın vefaen satılması halinde bunun manası satıcının semeni iadesine kadar kira gelirini müşterinin alacağıdır. Çünkü bu durumda sonradan kurulan vefaen satım kira akdinin varlığını etkilemez. İki taraf için de bağlayıcı olan kira akdi, bir taraf için bağlayıcı olan vefaen satımı taşımaya muktedirdir. Ancak kira akdinin vefaen satımdan sonra kurulduğu yani müşterinin satıcının verdiği izne dayanarak satılanı başkasına kiralaması halinde vefaen satım son bulur. Çünkü kira akdi iki taraf için de bağlayıcı olup vefaen satım onu taşımaz. Bu sebeple bizce tek başına vefaen satım ifadesi, müşteriye satılanı bir başkasına kiralaması için zımni bir izin olarak anlaşılmamalı, bunun için satıcının açık izni aranmalıdır. Bu suretle satıcının izni ile satılanın bir üçüncü kişiye kiralınması halinde ise satıcının kendisine ait olan kira gelirini borcunu ödeyinceye kadar müşteriye bağışladığının kabulü gerekir.

Müşterinin satılanı tekrar satıcıya kiralamasını ise birinci bölümde bey' bi'l-istiğlâl başlığı altında açıklamış bulunuyoruz.

Semerelerden faydalanmak konusunda önemle ifade edilmesi gereken bir husus da satıcının izni olmaksızın veya verdiği iznin sınırlarını aşan şekilde bir malın tabii veya hukuki semerelerinden faydalanan müşteriye, satıcının bu menfaatleri tazmin ettirip ettiremeyeceğidir. Bunun cevabı, müşterinin, tükettiği tabii semereleri tazmin edeceği ancak hukuki semereleri tazmin etmeyeceğidir. Bu farkın sebebi,

Hanefî mezhebince kabul edilen, menfaatlerin müstakil bir varlığı bulunmadığı, mütekavvim sayılmadığı, bu sebeple gaspının mümkün olmadığı esastır³⁹⁶. İki semerenin hukuki durumları arasındaki bu fark Çatalcalı Ali Efendi'nin şu iki fetvasında açıkça görülür:

“Zeyd mülk bağına dâyni Amr’a deyni mukabelesinde vefaen bey‘ ve teslim ettikten sonra Amr, Zeyd’in ibâha ve ihlâlsiz bağına birkaç sene mahsulünü ahz ve istihlak eylese, Zeyd deyni eda edip bağı aldıkta mahsul-i müstehleki Amr’a tazmine kâdir olur mu? el-Cevab: Olur³⁹⁷.”

“Zeyd mülk değirmenini dâyni Amr’a deyni mukabelesinde vefaen bey‘ ve teslim ettikten sonra Amr, ol değirmeni Zeyd izinsiz âhara icare ve ücretini ahz edip kendi mesârifine sarfla istihlak eylese, Zeyd deyni eda edip değirmeni aldıkta ücret-i merkumeyi Amr’a tazmine kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz³⁹⁸.”

3.4.2. Satıcının Satılanı Kullanması

Vefaen satımda her ne kadar satıcı, malik sıfatıyla esasen satılanın her türlü menfaatinin sahibi olsa da bunlardan tamamen veya kısmen müşteri lehine vazgeçmiş olmaktadır. Bu menfaatlerden biri olan satılanın kullanımı hakkı, yalnız vefaen satımın değil onun temeli olan rehin akdinin de bir gereği olarak, akit devam ettikçe satıcıdan alıkonur. Satılanı müşteriyle birlikte dahi kullanması mümkün değildir. Çünkü, ilgili bahiste geçtiği üzere, hapis hakkı satılan üzerinde satıcının fiili hakimiyetinin tamamen son bulmasını gerektirir. Buna binaen satıcı, kendi malı olan satılanı, vefaen satımla beraber kullanamaz³⁹⁹.

³⁹⁶ Reşid Paşa, **Rûhu'l-Mecelle**, II, s. 251. “Çünkü bize [Hanefilere] göre menfaatler, [geçerli] bir akde konu edilmedikçe tazmin edilmez.” Kâzerûnî, **Ehli'l-Vefa**, vr. 22b. Ayrıca bkz. M. Akif Aydın, “İslam Hukukunda Gasp”, **İslâm Tetkikleri Dergisi Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı**, Ed. Mahmut Kaya, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. IX, 1995, s. 176 vd., (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13001>, 18.08.2020.

³⁹⁷ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 300. Ayrıca bkz. Karabâğî, **Sefinetü'l-Fetâvâ**, vr. 252a; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 666.

³⁹⁸ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 300. Ayrıca bkz. Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 667. Satıcının, kendi izni olmadan kiraya verilen satılanın müşteri tarafından alınıp harcanan kira bedelini, borcuna mahsup edemeyeceği ile ilgili olarak bkz. Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 228.

³⁹⁹ Bununla beraber diğer üç mezhebe göre, rehin veren kişi rehinli maldan faydalanabilir. Mesnet olarak Hz. Peygamber'in “Rehnedilen mal kapanmaz. Rehlin koyan sahibine aittir. Menfaatleri de eksiklikleri de onundur.” hadisini almaktadırlar. Bilhassa Şafiiler rehin akdinin gereğinin hapis hakkı olmadığı, yalnızca borcun ödenmemesi halinde satılmak üzere bir malın belirlenmesi olduğu görüşündedirler. (Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, **el-Umm**, Riyad, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, t.y., s. 556-

Bununla beraber, rehin akdine kıyasen, taraflar, bu maksadı temin için satıcı lehine bir ariyet akdi kurabilirler. Müşteri, kabzetmiş olduğu satılanı bu ariyet akdi gereğince satıcıya teslim eder. Bu teslimle vefaen satımın tazminat sorumluluğundan kurtulmuş olur. Dolayısıyla satıcının kullanımı esnasında satılana herhangi bir zarar gelirse, bu durum borcu etkilemez. Satıcı, satılanı kullanıp müşteriye iade edince vefaen satımın tazminat sorumluluğu tekrar işlemeye başlar⁴⁰⁰.

3.5. Satılanın Masrafları

Satılanın maliki satıcı olması sebebiyle, kabzdan sonra dahi masrafları ona aittir. Aynı şekilde satılanın -varsa- vergilerinin de borçlusudur⁴⁰¹. Ancak müşteri, sahip olduğu hapis hakkının doğurduğu bir mükellefiyet olarak, satılanın muhafaza masraflarından sorumludur. Buna göre, satılanın korunması için gereken depo, bekçi gibi masrafların borçlusu müşteri olacaktır⁴⁰².

Taraflardan birinin, diğerine ait masrafı onun veya hâkimin izni olmaksızın karşılaması halinde rücu hakkı bulunmaz. Bu tasarrufu bağış kabilinden sayılır⁴⁰³. Ebu Hanife'ye göre ise eğer diğer taraf hazırsa (gaip değilse) hâkimin izniyle yapsa dahi masraflar için ona rücu edemez⁴⁰⁴.

3.6. Müşterinin Rüçhan Hakkı

Müşterinin satılanı kabzetmesinin kendisine sağladığı haklardan biri de borçlunun iflas etmesi veya borcu terekesini aşkın olarak ölmesi halinde, satılan üzerinde diğer alacaklılara nazaran, semeni tahsil etmek bakımından bir rüçhan (üstünlük, öncelik) hakkına sahip olmasıdır. Çünkü müşterinin akdin semenini teşkil

557; Alaüddin Ali el-Hindî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, 2 c., Riyad, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, C. I, t.y., s. 609; Muhammed el-Hakim en-Nisâbüri, **el-Müstedrek ale's-Sahîheyn**, 5 c., 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. II, 2002, s. 58-60; Ebu Bekir Ahmed el-Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 11 c., 4. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. II, 2010, s. 65.)

⁴⁰⁰ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 87; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 239.

⁴⁰¹ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 68; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 251; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 590.

⁴⁰² Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 68; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 250-251; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 231-232.

⁴⁰³ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 68; Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 419; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 251; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 233; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 590.

⁴⁰⁴ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 68; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 233; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 590.

eden alacak hakkı, başta yalnızca satıcının zimmetine bağlıyken, kabzla birlikte borç satılanın maliyetine de bağlanmaya başlar. Bu sayededir ki iflas ve ölüm hallerinde müşterinin durumu, satıcının sair alacaklılarına nazaran daha muhkem bir görünüm arz eder. Bunu temin eden rüçhan hakkının işlevi, alacağını satılanın maliyetinden tahsil bakımından müşteriyi diğer alacaklıların önüne geçirmesidir. Bu suretle alacağını tahsil eden müşteri, eğer hala alacağından bir miktar kalmışsa bu miktar için ve vefaen satımda dahil edilmeyen -varsa- başka alacakları için sair alacaklılarla eşit seviyede olup herhangi bir rüçhan hakkına sahip değildir. Yine, müşteri alacağını satılanın maliyetinden tamamen tahsil ettikten sonra geriye bir meblağ artarsa, bu meblağdan satıcının sair alacaklıları kendi alacaklarını tahsil ederler. Müşterinin vefaen satıma dahil edilmeyen -varsa- başka alacakları da bu meblağdan sair alacaklılarınkilerle birlikte tahsil edilir. Velhasıl rüçhan hakkı yalnız akde semen kılınan borcu tahsil için ve satılanın maliyetiyle sınırlı olmak üzere doğar⁴⁰⁵.

Rüçhan hakkının kabzla birlikte doğduğunu iki ihtimalli olarak göstermesi bakımından Çatalcalı Ali Efendi'nin şu iki fetvası dikkat çekmektedir:

“Zeyd, mülk menzilini dâyni Amr'a deyni mukabelesinde vefaen bey' edip ba'dehû teslim ve kabz bulunmadan Zeyd düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, Zeyd'in sair dâyinleri menzili kısmet-i guremâda idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar⁴⁰⁶.”

“Zeyd, mülk menzilini Amr'dan karz aldığı şu kadar akçe mukabelesinde Amr'a vefaen bey' ve teslim ettikten sonra Zeyd deyni eda etmeden düyunu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Amr menzil bey' olunup semeninden deynimi istifâ ettikten sonra mâ'adâsı sair dâyinlere kısmet olunsun derken sair dâyinler razılar olmayıp cümle semeni kısmet-i guremâda idhâl ederiz demeye kâdir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar⁴⁰⁷.”

Bu başlık altında istiğlâlen satım bakımından değinilmesi gereken önemli bir husus da vefaen sattığı malı kiraya almış olan satıcının ölümü halidir. İlk bölümde bahsedildiği üzere, istiğlâlen satımın hukuka uygun olarak kurulması için kira akdinden önce, satılanın vefaen satımın müşterisine teslim edilmiş olması aranmaktadır. Devamında kurulan kira akdi gereği satılanın tekrar satıcıya teslim

⁴⁰⁵ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 65; Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 74; Zuhaylî, **İslam Fıkhı**, VI, s. 389-390.

⁴⁰⁶ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 299. Ayrıca bkz. Akifzâde, **Mecelle**, vr. 485b.

⁴⁰⁷ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 299. Ayrıca bkz. Akifzâde, **Mecelle**, vr. 485b.

edilmiş olması ise ilk teslimin hukuki sonuçlarından biri olan rüçhan hakkını ortadan kaldırmayacaktır. Dolayısıyla satılan, onu kiralayan satıcının elindeyken dahi müşterinin rüçhan hakkı devam etmektedir. Konuyla ilgili Yahya Efendi'nin fetvası şöyledir:

“Zeyd, Amr'dan karz aldığı bir miktar akçe mukabelesinde bir mülk menzilin Amr'a bi-tariki'l-istiğlâl bey' ve teslim, Amr dahi iştirâ ve ba'de't-tahliye ve't-tekâbuz Zeyd'e icar ve teslim edip menzili-i mezbur Zeyd'in yedinde iken Zeyd fevt olup Amr dahi, Zeyd'in menzili-i mezburdan gayri nesnesi olmamağla, veresesine Zeyd zimmetinde olan hakkımı verin de menzili zapt edin deyip verese imtina ettiklerinde Amr verese-i Zeyd'e marifet-i hakim ile menzili-i mezburu bey' ettirip semeninden istifa-i deyn etmeye şer'an kâdir olur mu? el-Cevap: Olur⁴⁰⁸.”

3.7. Akdi Tevarüs

Satıcının veya müşterinin ölümü halinde vefaen satım sona ermez. Ölen tarafın varisleri, vefaen satıma murislerinin yerine taraf olarak onun hak ve mükellefiyetlerini tevarüs ederler⁴⁰⁹. Çatalcalı Ali Efendi'nin ilgili fetvası şöyledir:

“Zeyd menzili dâyni Amr'a deyni mukabelesinde vefaen bey' ve teslim ettikten sonra Zeyd fevt olsa, verese-i edâ-i deyn edip menzili Amr'dan almağa kâdir olurlar mı? el-Cevap: Olur⁴¹⁰.”

⁴⁰⁸ Zekeriyazâde Yahya Efendi, **Fetâvâyı Yahya Efendi**, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 4317, vr. 325a.

⁴⁰⁹ Şürûnbulâli, **Gunyeti zevi'l-Ahkâm**, II, s. 207; Haskefi, **Dürrü'l-Muhtâr**, V, s. 278; Şeyh Nizam, **el-Fetâvâ'l-Hindiyye**, III, s. 209; Kâzerûnî, **Ehli'l-Vefa**, vr. 17b; Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 74; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 127.

⁴¹⁰ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 298. Ayrıca bkz. Akifzâde, **Mecelle**, vr. 485b; Karabâğî, **Sefinetü'l-Fetâvâ**, vr. 252b; **Ceride-i İlmiyye Fetvaları**, Haz. İsmail Cebeci, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 30.

Sicillerde gerek ölen satıcının varislerinin⁴¹¹ gerekse de ölen müşterinin varislerinin⁴¹², murislerinin kurduğu vefaen satımlar gereğince karşı taraftan taleplerde bulunduklarına veya karşı tarafın taleplerine muhatap olduklarına dair pek çok kayıt bulunmaktadır.

Akdi tevarüs sadedinde zikredilmesi gereken bir husus da mütevellinin vakıf adına kurduğu bir vefaen satım akdinin, kendisinden sonraki mütevelliyi de devam etmesidir. Gerçek kişilerin yanında, onlar gibi müstakil bir şahsiyet sahibi olan hükmi şahıs mefhumunun artık bütünüyle yerleşmiş olduğu günümüz hukukunda bu durum kolaylıkla anlaşılabilirken, tüzel kişilik nazariyesinin müstakil bir başlık altında henüz açıkça ortaya konmadığı İslam-Osmanlı hukukunun bilhassa klasik devrinde bu durumun ortaya çıkardığı meselelere fetva mecmuaları ve Sicillerde rastlanabilmektedir.

3.8. Fasit Akdin Hükümleri

Buraya kadar, kuruluş ve sıhhat şartlarını tam olarak sağlayan bir vefaen satıma dayanarak satılanın kabzedilmesi halinde doğan hükümler incelenmiştir. Ancak sıhhat şartlarını ihlal eden, yani fasit olarak kurulan bir akde dayanarak da satılanın kabzedilmiş olması mümkündür. Bu durumda akdin hükmü ne olacak, kabz nasıl bir sonuç doğuracaktır?

⁴¹¹ “(...) Ahmed Ağa han-ı mezbûr için kendüye medfû‘um olan meblağ-ı mezbûr altı yüz guruşun beş yüz guruşunu hayâtında bana teslim ben dahi ahz u kabz edip bâkî kalan yüz guruş ile han-ı mezbûrun bir senelik ücreti olan altmış guruş ki cem‘an yüz altmış guruşu bana kable‘l-edâ vefât etmekle han-ı mezbûru ben rızâm ile veresesine teslimden imtinâ‘ edip beynimizde nizâ‘-ı küllî vâkı‘a olmağla el-hâletü hâzihi mezbûr Mustafa Ağa meblağ-ı bâkî-i mezbûr yüz guruş, bir senelik ücreti olan altmış guruş ki cem‘an yüz altmış guruşu müteveffâ-yı mezbûrun veresesine tarafından asâleten ve vesâyeten bana teslim ben dahi ahz u kabz eylediğinden sonra (...) bi‘t-terâzî bey‘-i mezbûru fesh ve ikâle edip hâne-i mezkûru müteveffâ-yı mezbûrun veresesine def‘ ü teslim, onlar dahi ahz u kabz eylediler (...)” (İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704), LIX, s. 340, hk. 316, orj. 80a-1.)

⁴¹² “(...) Saliha Hatun târih-i i‘lâmdan üç buçuk sene mukaddem mûrisimiz müteveffâ-yı mezbûr Ahmed Ağa yedinden istidâne ve kabz eylediği sekiz yüz on dört guruş deyni olup hattâ emlâkinden karye-i mezbûre kurbünde Modaburnu nâm mahâlde vâkı‘ bir kıt‘a bağını vefâen bey‘ ve teslim eylediğini ikrâr ve bir kıt‘a hüccet-i şer‘iye i‘tâ edip ve işbu târih-i i‘lâma gelince iki buçuk senelik meblağ-ı merkûm nemâsından iki yüz on guruş ki cem‘an bin yirmi dört guruşu kable‘l-ahz ve‘l-istifâ fevt olup bize mevrûs olmağla bi‘l-verâse taleb ederiz (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 871, hk. 1473, orj. 123a-2.)

Hanefî mezhebine göre fasit vefaen satımın akdedilmesi ve satılanın müşteri tarafından kabz edilmesi, akde semen kılınacak borcun doğumundan önce gerçekleşmişse bu halde fasit akit sahih akit gibi hüküm doğurur. Bir başka ifadeyle; bir kişi borç alacağı meblağı henüz teslim almadan önce bir maldaki hissesini bu müstakbel borç mukabili vefaen satıp müşteriye teslim etse daha sona borç meblağını teslim alsın, satılanın hisse olması sebebiyle fasit olan vefaen satım, akde semen kılınan borcun doğumundan önce kurulduğu için sahihmişçesine hüküm doğuracaktır⁴¹³.

İkinci bölümde Osmanlı devri uygulamasında örneklerine sıkça rastlandığını ifade ettiğimiz, hissenin vefaen satıldığına dair akitlerin kanaatimizce bu esasla sahih akit gibi hüküm doğurmuş olması mümkündür. Şöyle ki; hissenin vefaen satımına dair incelediğimiz pek çok hüccet metninde önce satılanın kabzedildiği, semenin ise bundan sonra tesellüm edildiğini düşündürecek şekilde, “bey’ ve teslîm ol dahi iştirâ ve kabûl ve tesellüm eyledikten sonra semeni ahz u kabz eyledim⁴¹⁴”, “iştirâ ve tesellüm ve kabûl eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr on iki bin guruşu def ü teslîm eylediğinde⁴¹⁵”, “bey’ ve teslîm eyledikten sonra meblağ-ı mezbûru ahz ü kabz eyledim⁴¹⁶” gibi ifadeler kullanılmıştır. Her ne kadar aynı ifadeler sıhhat şartlarını herhangi bir yönden ihlal etmeyen akitlere dair kayıtlarda da yer almaktaysa da fasit akitlerin sahih gibi hüküm doğurması için satılan ve semen değış tokuşunda söz konusu sıraya riayet edilmiş olması ihtimali bizce daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, incelediğimiz kayıtlarda sözleşmecilerin akdin sahih akit gibi hüküm doğurması için bahsettiğimiz teslim-tesellüm sırasına itina gösterdiklerinin açıkça ifade edildiği herhangi bir kayda rastlamadığımız da ifade edilmelidir. Dolayısıyla bizce bu husus, ancak dikkatli bir okuma ile, hatta başka akit tiplerine ait kayıtlar da incelenerek Osmanlı devri sözleşmecilerinin vasatî bilgi ve hassasiyet derecelerinin takdir edilmesi yoluyla tespit edilebilecektir. Bununla birlikte söz konusu teslim-tesellüm sırasının yalnızca nazariyatta kalmayıp Osmanlı devri

⁴¹³ Ali Haydar, *Dürer*, I, s. 665; Reşid Paşa, *Rûhu’l-Mecelle*, II, s. 250; Bilmen, *İstılahat*, VII, s. 41.

⁴¹⁴ *İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)*, L, s. 518, hk. 542, orj. 78b-3.

⁴¹⁵ *İKS İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780)*, LXXVIII, s. 64, hk. 21, orj. 5b-1.

⁴¹⁶ *İKS Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)*, LXXIX, s. 278, hk. 283, orj. 40b-4.

sözleşmecilerince de malum olduğunu göstermek bakımından, bir rehin akdine dair düzenlenen şu hüccet kayda değer:

“Mahmiye-i İstanbul’da Gül Câmî’-i şerîfi mahallesinde buğday döğücü esnâfından es-Seyyid Mehmed Ağa b. Mehmed Emin nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-i lâzîmü’t-tevkürde dergâh-ı âlî yeniçerilerinin Elli dokuzuncu cemâ’at odası mütevellîsi işbu bâ’isü’l-kitâb Mehmed Usta b. İbrahim mahzarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm edip (...) gedik ta’bîr olunur âlât-ı lâzîme-i ma’lûmenin beş sehm i’tibârıyla bir sehmi gâibe ani’l-meclis Hadice Hatun’un mâlî olmağla mâ’adâsı olup benim yedimde mâlîm ve mülküm olan **dört sehm hisse-i şâyi’amı zikri âtî iktirâz ve kabz edeceğim meblağ mukâbelesinde evvelâ rehin vaz’ ve vech-i lâyıkı üzere mütevellî-i merkûm Mehmed Usta’ya teslim eylediğimde ol dahi yedimden irtihân ve teslim ve kabz ü kabûl ettikten sonra mütevellîsi olduğu oda-i merkûme nukûd-ı mevkûfesinden bi’t-tevliye bana beş bin gurus ikrâz ve teslim ben dahi yedinden iktirâz ve kabz ve umûruma sarfla istihlâk edip (...)**⁴¹⁷”

Görüldüğü gibi kişi, kendisine vaat edilen, henüz almadığı borç mukabilinde önce menkul bir maldaki hissesini rehin ve teslim etmiş, daha sonra borç meblağını teslim almıştır. Böylece, esasen sahih olmayan hisseli malın rehni muamelesi, sahih olarak kurulmuşçasına hüküm doğuracaktır.

Fasit akdin bu şekilde hüküm doğurduğunun metinde ifade edildiği nadir ve güzel bir örnek şöyledir: 17. yüzyıla ait bir kayda göre bir ev, malikinin borcuna mukabil vefaen satılır. Evin arsası ise bir vakfa ait olup, o da mütevellinin izniyle müşteri lehine vefaen ferağ edilir. Bir süre sonra müşteri, satıcıya karşı alacak davası açar. İlam metnindeki şu kesit, fasit akde rağmen müşterinin hapis hakkının sabit oluşunu açıkça göstermektedir:

“(…) menzil-i mezbûr vakf arsa ile meşgûl olmağla rehneyn-i mezbûreyn fâsid olup⁴¹⁸ ve rehn-i fâsidin hükmü rehn-i sahîh hükmü gibi olmağla edâ-i deyn edinceye değin mürtehin için hakk-ı habs olmağın mücebiyle menzil-i mezbûru rehniyet üzere müdde’î-i mezbûra ba’de’t-

⁴¹⁷ İKS İstanbul Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H.1237-1238 / M. 1821-1822), LXXXVII, s. 172, hk. 138, orj. 34a-2.

⁴¹⁸ “Zeyd icare-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa üzerinde binası kendinin mülkü olan menzilin Amr’da olan bir miktar akçe deyni mukabelesinde rehin namına vaz’ eylese merkumun rehni sahih olur mu? el-Cevap: Olmaz.” (Minkârîzade Yahya Efendi, **Fetâvâyı Yahya Efendi**, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz B 1150, vr. 390b.)

teslim meblağ-ı mezbûr sekiz yüz guruşu edâ ile fekk-i rehne mezkûr Hüseyin Çelebi'ye tenbih olunup (...) ⁴¹⁹”

3.9. Akdin Sona Ermesi

3.9.1. Semenî İade

Akit kurulurken taraflarca arzu edilen sonra erme şekli, hiç şüphesiz, müşterinin semenî iade ederek satılanı geri almasıdır. Buna göre, malını vefaen satarak karşılığında kredi temin etmeye veya mevcut borcunun vadesini uzatmaya muvaffak olan satıcı ister vadenin dolmasından önce ister sonra, semenî iade ederek borcunu ödeyip akdi sona erdirebilir, yani “fekk-i rehin” edebilir. Bundan kaçınan satıcının müşteri tarafından dava edildiğine dair pek çok kayda rastlamak mümkündür⁴²⁰. Nitekim semenin iade edilerek rehnin çözülüp akdin sona erdirilmesinin kadı huzurunda tescilinin son derece yaygın bir uygulama olmasına binaen, sakk mecmualarında bu nevi hüccetler için de bir sakke yani şablona yer verildiği görülmektedir⁴²¹.

Müşteri satıcıdan semenî iade etmesini ister akdin kurulduğu belde ister başka belde talep etsin, rehin akdine kıyasen, satıcı, eğer taşınmasında külfet yoksa, müşteriden satılanı getirmesini talep edebilir. Böylece onun sağlam olup olmadığını kontrol edecek, ona göre borcunu ifa edecektir. Müşteri satılanı gördükten sonra semenî iade eder ve malını geri alır⁴²². Böylece her iki taraf da bekledikleri menfaatleri elde etmiş olarak akdi mutat şekilde sona erdirirler.

Şayet müşteri satıcıdan semenî iade etmesini, akdin kurulduğu yerden başka bir belde talep eder ve satılanın da buraya getirilmesinde bir külfet bulunursa, bu

⁴¹⁹ İKS İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697), LVII, s. 71, hk. 3, orj. 2a-1.

⁴²⁰ “(...) nühâsiye ve gayr-ı nühâsiye kürekçilik âlât-ı ma'lûmesinden nısf hissesini bi-tarîkı bey'i'l-vefâ rehin vaz' etmişidi hâlâ deyn-i mezkûrunu edâ ile rehn-i mezkûrunu fek ve istihlâs ve ahzına tenbîh taleb ederiz deyü ba'de'd-da'vâ ve's-suâl (...)” (İKS Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750), LXXIII, s. 117, hk. 47, orj. 7b-2.)

⁴²¹ Debbâgzâde, *Tuhfetü's-Sukûk*, s. 96-97; Şânîzâde Mehmed Sadık, *Bedâiü's-Sukûk*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4598, vr. 84a-b.

⁴²² Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 66; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, s. 250; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, s. 588.

durumda müşteri satılanı getirmekle mükellef değildir. Satıcı semeni iade ederek borcunu öder, müşteri ise satılanı tahliye etmekle yetinir⁴²³.

Sicillerde, satıcının semeni iade ederek satılanı geri aldığıının, bu suretle artık mal üzerinde müşterinin herhangi bir hakkı kalmadığının tescil edildiği pek çok hüccete rastlanır. Bu şekilde taraflar, gerek satılan üzerinde gelecekteki muhtemel hukuki tasarrufları nakzedecek herhangi bir hak talebinin, gerekse semen borcunun tam olarak ödenip ödenmediği ile ilgili doğması muhtemel bir çekişmenin önüne geçmek maksadıyla, bu keyfiyeti resmi surette kayıt altına almışlardır⁴²⁴.

İstiğlâlen satımda ise satıcı semeni müşteriye iade ettiğinde vefaen satımla birlikte kira akdi de kendiliğinden sona erer⁴²⁵.

3.9.2. Akdi Fesih

Kabzdan önce vefaen satım ne satıcı ne müşteri için bağlayıcıdır. Her iki sözleşmeci de diğerinin rızasına ihtiyaç duymaksızın, akdi tek taraflı olarak sona erdirebilir⁴²⁶.

Kabzdan sonra ise akdin bağlayıcılığı müşteri lehine olarak değişir. Artık satıcının akdi sona erdirmek için tek taraflı bir fesih beyanı yetmeyecek, semeni iade

⁴²³ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 66-67; Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 416; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 250; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 231; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 588.

⁴²⁴ “Mahmiye-i İstanbul'da Gül Câmi'-i şerîf mahallesi ahâlisinden fahrü'l-eşbâh “bâ 'isü hâze'l-kitâb el-Hâc Ahmed Ağa b. Mustafa meclis-i şer'-i şerîf-i enverde Sâliha bt. Abdullah nâm hatun mahzarında ikrâr-ı tām ve takrîr-i kelâm edip mezbûre Sâliha Kasab İlyas mahallesinde vâki ' lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lümü'l-hudûd mülk menzilinî bin yüz kırk iki senesi Rebî'ülevvelî'nin yirmi üçüncü günü târih-i mezbûrdan üç yüz altmış bir gün tamamına değin bey'-ı bi'l-vefâ tarîki üzere üç yüz kırk guruşa bana bey' ve teslîm eylediğinde ben dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve kabz ve tesellüm etmişidim. Hâlâ mezbûre Sâliha meblağ-ı mezbûr üç yüz kırk guruşu tamamen bana edâ ve teslîm edip ben dahi ber-vech-i muharrer kabz ve tesellüm ve fekk-i rehn etmekle husûs-ı mezkûra ve târih-i kitâba gelince âmm-i da'vâ ve kâffe-i mutâlebât ve eyman ve muhâsamâtdan ben mezbûre Sâliha'nın zimmetini ibrâ-i âmm-i râfî'u'l-hisâm ile ibrâ ve iskât eylediğimde mezbûre Sâliha dahi husûs-ı mezkûra ve târih-i kitâba gelince âmm-i da'vâ ve kâffe-i mutâlebât ve eyman ve muhâsamâtdan benim zimmetimi ibrâ ve iskât eyledi dedikde gibbe't-tasdîki ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.” (İKS Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731), LXVI, s. 224, hk. 217, orj. 54b-1.)

⁴²⁵ Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 413.

⁴²⁶ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 63; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 248; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 230; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 586.

etmesi gerekecektir. Çünkü rehin akdine kıyasen, kabzla beraber akit satıcı için bağlayıcı hale gelir⁴²⁷. Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvası da bu yöndedir:

“Zeyd mülk menziline Amr'a şu kadar akçe mukabelesinde vefaen bey' ve teslim ve kabz-ı semen eylese Zeyd meblağ-ı mezburu eda etmeden menzili Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz⁴²⁸.”

Müşteri ise tek taraflı olarak akdi feshetmek hakkını haizdir. Ancak bunun için yalnız fesih beyanı yetmez. Bu beyanla birlikte satılanı satıcıya iade etmesi gerekir.

Son olarak, vefaen satımın her aşamasında taraflar karşılıklı olarak anlaşmak suretiyle akdi sona erdirilebilir (ikale)⁴²⁹.

Vefaen satımın hukuki temelini satım akdi olarak kabulü halinde ise bakılır; şayet akit fasit bir satım olarak kurulmuşsa, kabzdan önce her iki taraf için de bağlayıcı olmayacaktır. Gerek satıcı gerek müşteri tek taraflı olarak akdi sona erdirebilir. Dahası, akdin fasit olması sebebiyle, feshedilmesi hem satıcı hem müşterinin üzerinde bir mükellefiyettir. Kabzdan sonra ise akdi yalnızca satıcı feshedebilecektir. Çünkü akdin fasit olma sebebi, tek tarafa karşılıksız menfaat temin eden bir şartın (vefa şartının) akde dahil edilmiş olmasıdır. Bu şartın lehtarı ise satıcıdır⁴³⁰.

Vefaen satımın vefa şartlı sahih bir satım akdi olarak kabulü halinde akit, müşteri için her sahih satım gibi bağlayıcı olacaktır. “Semeni ne zaman iade edersem satılan benimdir.” şeklindeki vefa şartı sebebiyle akit satıcı için bağlayıcı değildir. Semen iade ederek akdi tek taraflı olarak sona erdirebilir.

3.9.3. Müşterinin Satılanın Bedelinden Alacağını Tahsil Etmesi

Her ne kadar vefaen satım sayesinde müşteri, borcun ifa edilmemesi halinde satılanın bedelinden alacağını tahsil etme hakkına sahipse de alacak hakkını öncelikle borçlu sıfatıyla satıcıdan talep etme hakkı bakidir. Müşteri, her zaman satıcıdan semeni iade etmesini talep edebilir. Nitekim Sicillerde müşterinin, vadenin dolmasıyla halen

⁴²⁷ Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 586.

⁴²⁸ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 298. Ayrıca bkz. Menteşzâde, **Fetâvâ**, II, s. 227.

⁴²⁹ “(...) *bi't-terâzi bey'-i mezbûru fesh ve ikâle edip (...)*” (**İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704)**, LIX, s. 340, hk. 316, orj. 80a-1.)

⁴³⁰ Ankaravî, **Fetâvâ**, vr. 135a.

borcunu ifa etmeyen satıcıyı mahkemeye vererek alacağını talep ettiğine dair pek çok ilama rastlanır⁴³¹.

Müşterinin talebi, hatta hâkimin emrine rağmen satıcının semeni iade etmeye yanaşmaması halinde, müşteri için tek yol, alacağını vefaen satılan malın bedelinden tahsil etmektir. Ancak tek başına vefaen satım akdi, müşteriye bu malı satma yetkisi bahşetmez. Akdin müşteriye verdiği hak, bahsettiğimiz üzere, semeni geri alıncaya kadar onu hapsedme ve gerektiğinde satımını talep etme hakkıdır. Satılanın maliki halen satıcıdır, onu satmaya da esasen yalnızca kendisi yetkilidir. Öte yandan satılanı müşteriden geri alması, satıp borcunu ödemek maksadıyla dahi olsa, hapis hakkının ihlali manasına gelecektir. Şu hâlde bu malın satılması için tek yol, satıcının müşteriye yahut üçüncü bir kişiyi, vekâlet vermek suretiyle bu uğurda yetkilendirmesidir⁴³².

Satıcının müşteriye vefaen satılan malı satmak hususunda yetkilendirmesi halinde müşteri, şayet alacağını tahsil edememişse satılanı satarak bedelinden alacağını tahsil eder, kalırsa fazlasını satıcıya iade eder. Satıcının satılanın satımı hususunda üçüncü bir kişiye vekâlet vermesi halinde ise alacağını tahsil edemeyen müşteri, bu vekilden satılanı satmasını talep eder. Satılanı satan vekil, bedelden alacağı ayırarak vefaen satımın müşterisine verir, kalırsa fazlasını satıcıya iade eder.

İncelediğimiz kayıtlar arasında, satıcının satılanın satılması hususunda müşteriye veya üçüncü bir kimseye vekâlet verdiği dair en erken kayıtların tarihi 17. yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir. Bu yüzyılın sonuna kadar ve 18. yüzyıl boyunca bu yolda vekâlet verildiğine dair kayıtlar içeren pek çok hüccete rastlanmaktadır.

Satıcının semeni iadedden aczi halinde vekilinin satılanı sattığına dair ise tek bir kayda rastladık. 17. yüzyıla ait bu hüccete göre Ahmed Bey, evini bir yeniçeri vakfına vefaen satar, semeni iade edememesi halinde satılanı satıp bedelinden borcunu eda

⁴³¹ “(...) târih-i i’lâmdan on dört ay mukaddem yedimden istidâne ve kabz ve kendi umûruna sarfla istihlâk eylediği cihet-i karzdan yüz altmış guruş deyni mukâbelesinde medîne-i mezbûrede Arasta kurbünde kâin câmeşûyî dükkânı derûnunda mevcûd beyne’l-hıref gedik ta’bir olunur ber-mûceb-i defter mâlike olduğu câmeşûy âlâtını vefâen bana bey’ ve teslîm etmekle âlât-ı merkûmeyi fek ile meblağ-ı merkûm yüz altmış guruşu merkûme Bekzada Nasrâniyeden hâlâ taleb ederim (...)” (İKS Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), LXXXI, s. 264, hk. 273, orj. 24a-4.)

⁴³² Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 250; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 231; Damad, **Mecmau’l-Enhur**, II, s. 587.

etmesi için ise Hacı Mehmed'i vekil tayin eder. Vade tamam olup da semeni iade edemeyince Hacı Mehmed, evi vakıf mütevellisinin vekilinin şahsında vakfa vefaen satar. Vakıf, evi vefaen satımın semenini oluşturan alacağına eşit bir meblağ karşılığında satın alır. Devamında borçlar takas edilir ve vefaen satımın taraflarının birbirlerinden herhangi bir alacağı kalmaz. Nihayetinde bu suretle vakıf, alacağını tahsil eder. Ancak bunun da ötesinde, *lex commissoria* yasağını ihlal etmeden satılana malik olur⁴³³.

Satıcının vekili azledip azledemeyeceği ve satıcının ölümü halinde vekâletin sona erip ermeyeceği meselelerinde ise hukukçular, ikili bir ayrıma gitmişlerdir: Satılanın satılması için verilen vekâlet, eğer vefaen satımla birlikte, akdin bir şartı olarak verilmişse, bu durumda satıcı, müşterinin izni veya icazeti olmadan vekili azledemez. Aynı şekilde, satıcının ölümü de vekâleti sona erdirmez. Halbuki vekâlet vefaen satım akdinin bünyesine bir şart olarak dahil edilmemiş, ayrı ve müstakil bir akit şeklinde verilmişse bu durumda yalnızca satıcı ve vekil arasındaki bir ilişkiden ibarettir. Dolayısıyla satıcı, bu surette kurulan vekâlet akdini tek taraflı olarak feshedebilir, müşterinin rızası aranmaz. Aynı şekilde, satıcının ölümüyle de vekâlet sona erer. Bu ayrımın esası şudur: Vekâletin vefaen satıma bir şart olarak dahil edildiği durumda buna, akdin diğer tarafı olarak, müşterinin de hakkı bağlanır (taalluk eder). Dolayısıyla vekil, yalnız satıcının iradesiyle azledilemez. Azil beyanının geçerliği için müşterinin rızası da aranır. Yine, vefaen satım taraflardan birinin ölümüyle son bulmayacağı için, akdin bir hükmü olan vekâlet de satıcının ölümü halinde dahi hayatiyetini devam ettirir. Oysa vefaen satım haricinde verilen bir vekâlet, satıcıyla vekil arasındaki bir ilişkiden ibarettir.

Hüccetlerde, satıcının, semeni iade edememesi halinde satılanı satması için müşteriye yahut bir üçüncü kişiye vekâlet verdiği dair ibareler, incelediğimiz kayıtlarda daima metnin en sonunda, yani akde dair şartlar, icap-kabul beyanları zikredildikten ve semenin teslimi ile satılanın kabzının tamamlandığı bildirildikten sonra, adete metne bir ek olarak ve genellikle “[satıcı] meclis-i mezkûrda i‘âde-i kelâm edip” ifadesiyle başlamaktadır. Bu durum, vekâletin vefaen satımın bir şartı olmayıp

⁴³³ (İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676), XVIII, s. 489, hk. 523, orj. 143b-1.)

akit kurulduktan sonra aynı mecliste akdedilen ayrı bir sözleşme olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında, örneğine yalnızca 18. yüzyıla ait iki hüccette rastladığımız “sulb-i akd-i rehinde meşrûta ve vekâlet-i devriye-i sahîha-i şer‘iyye⁴³⁴” ifadesi ile “akd-i rehinde meşrûta⁴³⁵” ifadesi, vekâletin akdin bünyesinde yer alan bir şart olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla bu konuda uygulama birliği bulunmadığı söylenebilir. Ancak her halükârda bu tartışma nazari sahada kalacaktır. Çünkü her ne kadar vefaen satıma eklenen bir vekâlet şartı, müşteriye, satıcının vekili tek taraflı azli endişesinden korumaktaysa da kayıtlarda vekâletin ayrı bir akit olduğunun kabulü halinde dahi uygulamada tek taraflı azil ihtimalini bertaraf edecek bir yola başvurulduğu görülmektedir: Vekâlet-i devriyye denen usule göre, satıcılar, “azil ve in‘izâlden masun” yahut “küllemâ azeltüke fe-ente vekîlî [seni azletsem dahi vekilimsin]” ifadeleriyle vekili azletmeyeceklerini belirtmektedirler⁴³⁶. İncelediğimiz her kayıta yer alan bu ifadeler, şayet vekâlet akdi vefaen satımın bir şartı ise yalnızca açıklayıcı (beyânî) bir mana taşıyacaktır. Yok eğer vekâlet müstakil bir akitse bu durumda satıcının vekili azletmek hakkından feragat ederek müşteriye bu bakımdan müsterih kıldığını göstermektedir. Netice olarak vekâletin veriliş tarzı nasıl yorumlanırsa yorumlansın, neticede azil bakımından bir fark görülmeyecektir. Nitekim vekilin azline dair herhangi bir çekişmeye rastlamadığımız da ifade edilmelidir.

3.9.4. Vadenin Dolması

İkinci bölümde vefaen satımda vadenin bağlayıcı olmadığına, vadenin dolmasından sonra da tarafların akdî hak ve sorumluluklarının devam ettiğine temas etmiştik. Bu cümleden olarak, vade dolduktan sonra dahi satıcının semeni iade ederek satılanı geri alabileceğine dair bir fetva ile vade dolmasıyla müşterinin satılana malik olduğunu öne süremeyeceğine, borcunu eda eden satıcıya satılanı iade etmesi

⁴³⁴ İKS Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), LXIX, s. 165, hk. 128, orj. 18b-1.

⁴³⁵ İKS Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), LX, s. 379, hk. 413, orj. 57a-2.

⁴³⁶ Nitekim akitleri bu surette kurmak son derece yaygın bir uygulamadır. Öyle ki sakk mecmualarında dahi vefaen satım hücceti şablonuna ilaveten bir de vekâlet-i devriyye ile kurulan vefaen satım şablonu bulunmaktadır: Debbâgzâde, *Tuhfetü's-Sukûk*, s. 95-96; Şânîzâde, *Bedâiü's-Sukûk*, vr. 84a.

gerektiğine dair bir diğer fetvayı dercetmiştik. Netice olarak, rehin akdi görüşüne göre vefaen satımda öngörülen vadenin dolması, akdi sona erdirmeyecektir.

Akdin bir nevi fasit satım olarak kabulü halinde ise öngörülen vadenin dolması vefaen satımı sona erdirerek kesin satıma çevirmeyecektir. Zira fasit akdi sona erdirmek hukukun taraflara yüklediği bir görevdir. Zaman geçmesiyle akit sahihe dönmeyecektir.

Akdin vefa şartlı sahih bir satım olarak kabulünde ise öngörülen vadenin dolmasıyla, bizce, vefaen satım sona ererek kesin satıma dönecektir. Nitekim incelediğimiz kayıtlarda 17. yüzyılın ortasına kadar “vade tamâmına değin edâ etmezsem bey’-i mezbûr bâtta münkalib olup mebi’-i mezkûr müşterinin mülk-i mahzı olsun” şartının sıklıkla görülmesi, bunun yanında vade dolmasına rağmen satıcının akit konusu malın halen kendi mülkü olduğu iddiasıyla açtığı herhangi bir davaya da rastlamamış olmamız, bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

3.9.5. Satılanın Yok Olması

Kabzdan önce akdin hükümleri, ezcümle tazminat hükümleri henüz doğmamış olduğundan, satılanın yok olması yahut zarar görmesi halinde müşteri aleyhine herhangi bir tazminat sorumluluğu doğmayacak, alacak hakkı aynen devam edecektir⁴³⁷. Çatalcalı Ali Efendi’nin ilgili fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk menziline dâyni Amr’a şu kadar akçe deyni mukabelesinde vefaen bey’ edip ba’dehû teslim ve kabz bulunmadan menzil-i mezbur Zeyd’in yedinde muhterik olsa, meblağ-ı mezbûr Zeyd’den talep ettikte, Zeyd mücerret menzil muhterik olmağla deyn sakıt olmuş olur deyu vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁴³⁸

Akdin rehin karakterinin bir eseri olarak, vefaen satımla kabzedilen mal ayn itibariyle müşterinin elinde bir emanet olmakla birlikte, semeni iade borcunun kendisine bağlanması bakımından zamân altındadır. Bunun manası, müşterinin elinde

⁴³⁷ Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, VI, s. 88.

⁴³⁸ Çatalcalı, *Fetâvâ*, I, s. 299-300.

bulunan satılanın yok olması halinde esasen tazminat sorumluluğunun, yerine göre ise emanet sorumluluğunun doğacak olmasıdır⁴³⁹:

Müşterinin elindeki satılan, kabz anındaki kıymeti ile semen borcunun kıymetinden az olanı üzerinden tazminat altındadır⁴⁴⁰. Buna göre;

Müşterinin elindeki satılanın kabz anındaki kıymeti semene eşit ise satılan yok olduğunda, karşılığında semen alacağı da düşer, böylece vefaen satım sona erer⁴⁴¹.

Müşterinin elindeki satılanın kabz anındaki kıymeti semenden fazla ise satılan yok olduğunda, karşılığında semen alacağı da düşer, böylece vefaen satım da sona erer. Satılan, semen meblağını aşan kıymeti bakımından müşterinin elinde emaneten bulunması sebebiyle, eğer bu yok oluştta müşterinin herhangi bir teaddisi yoksa, bu durumda bu fazlalığı tazmin borcu doğmaz. Ancak satılan müşterinin teaddisi ile yok olmuşsa, müşteri bu fazlalığı satıcıya tazmin eder⁴⁴².

Müşterinin elindeki satılanın kabz anındaki kıymeti semenden noksan ise satılan yok olduğunda, semenden satılanın kıymeti kadarı eksilir, böylece vefaen satım da sona erer. Kalan meblağ üzerinde ise müşterinin alacak hakkı devam eder⁴⁴³.

Satılanın kısmen yok olması halinde ise semen, yok olan kısmın kıymeti ile kalan kısmın kıymetine bölünür. Kalan kısma isabet eden semen, borç olarak devam eder⁴⁴⁴.

Satılanın müşterinin faydalanması esnasında yok olması halinde ise borçtan herhangi bir şey eksilmez. Çünkü, rehin akdine kıyasen, faydalanma satıcının müşteriye bir nevi bağışıdır. Bu suretle satılan, faydalanma esnasında saf olarak emaneten elde bulundurulmuş olur. Bu esnada vefaen satım tazminat bakımından

⁴³⁹ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 64.

⁴⁴⁰ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 62; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 230-231; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 587.

⁴⁴¹ Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 231; Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 73; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 667; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 128-129.

⁴⁴² Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 231; Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 73; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 668; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 129.

⁴⁴³ Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 73; Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 668; Bilmen, **İstilahat**, VI, s. 129.

⁴⁴⁴ Ali Haydar, **Dürer**, I, s. 667. İstiğlalen satımda da satılanın, onu kiralayan satıcının elinde iken kısmen yok olması halinde bu kısma denk gelen nispette borcun düşeceği ile ilgili olarak bkz. Zekeriyazâde, **Fetâvâ**, vr. 325a.

hüküm doğurmaz⁴⁴⁵. Dolayısıyla yukarıda açıklanan, satılanın yok olması halinde semeni iade borcunun kısmen veya tamamen düşmesi halleri, müşterinin satılandan faydalanmadığı bir esnada vuku bulan yok olmalara münhasırdır. Sicillerde kabzedilmeden önce veya sonra malın telef olmasının semeni iade borcuna etkisine dair bir ne bir kayda ne bir çekişmeye rastladık. Satılanın telef oluşundan bahsedildiğine ise yalnızca tek bir hüccette denk geldik. 18. yüzyıla ait bu hüccete göre Ahmed Ağa, kayınpederi İsmail Efendi'ye olan borcu mukabilinde evini vefaen satar. Teslim-tesellümden sonra meydana gelen bir yangında ev tamamen yanar. Bunun üzerine İsmail Efendi arsayı damadına iade ederek akdi sona erdirir. Arsa ve üzerindeki enkazı bu defa kesin satımla kayınpederine satan Ahmed Ağa, semen alacağını vaktiyle vefaen satıma semen kıldığı üç bin yüz elli kuruş borcuyla takas eder. Borcun aynen devam etmesi, evin müşteri tarafından kullanıldığı ve dolayısıyla safi emanet olarak elde bulundurulduğu bir esnada telef olduğunu düşündürür⁴⁴⁶.

3.9.6. İbra ve Hibe

Müşterinin satıcıyı semeni iade borcundan ibra etmesi veya ona bu borcu hibe etmesi halinde vefaen satım sona erer. Müşterinin akit konusu malı satıcıya iade etmesi gerekir. Akdin bu şekilde sona ermesinin semeni iade ile sona ermesinden farkı şudur: Akit bu şekilde sona erdikten sonra, vefaen satılan mal, satıcıya iade edilinceye kadar

⁴⁴⁵ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 88; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 258; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 490; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 239; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 606.

⁴⁴⁶ "(...) el-Hâc İsmail Efendi yedinden ber-müceb-i temessük bi-tariki 'l-karz zimmetimde lâzımı 'l-edâ deynim olmağla deyn-i mezkûr olan meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde yine derûn-ı hüccetde mastûr tahdîd ve tavsîf olunan bir bâb mülk menzilimi kayınpederim mûmâ-ileyh el-Hâc İsmail Efendi'ye vefâen bey' ve teslîm eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer ba'de 'l-iştirâ ve 't-tesellüm ben deyn-i meblağ-ı mezbûru kable 'l-edâ ve 'l-fek menzil-i mezkûr bundan akdem vâki' olan harîk-i kebîrde bi'l-küllîye muhterik olup arsa sırfa kalmağla ben deyn-i meblağ-ı mezbûru kayınpederim mûmâ-ileyhe edâ ve teslîm etmeksizin bi'r-rızâ arsa-i mezkûreyi bana red ve teslîm ben dahi ba'de 't-tesellüm ve 'l-kabûl ben arsa-i mezkûreyi derûnunda vâki' bir kârgîr hamam ve sâir enkâz-ı mevcûde-i ma'lûmesiyle tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî şurût-ı müfsideden ârî bey'-i bâtt-ı sahîh-i şer'î ile kayınpederim mûmâ-ileyh el-Hâc İsmail Efendi'ye üç bin yüz elli guruşa bey' ve temlik ve teslîm ve semeni olan meblağ-ı mezbûr üç bin yüz elli guruşu deyn-i mezkûr olan üç bin yüz elli guruşa takas ve mahsûb eylediğimde ol dahi ber-minvâl-i muharrer iştirâ ve temellük ve tesellüm ve mukâssa ve kabûl edip (...)” (İKS Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), LXXIX, s. 331, hk. 348, orj. 50b-2.)

müşterinin elinde emanettir. Halbuki borcun ifası halinde, satılan, satıcıya iade edilmeye değin müşterinin zamân sorumluluğu altındadır⁴⁴⁷.

3.9.7. Akdi Sona Erdiren Hukuki Tasarruflar

Kabzla birlikte, satılan üzerinde müşteri lehine bir hapis hakkı doğduğu, bununla beraber satıcının da mülkiyet hakkının devam ettiği ifade edilmişti. Hem satıcının hem müşterinin satılan üzerinde sahip olduğu bu haklar sebebiyle, tarafların her birinin satılan üzerindeki hukuki tasarrufları, diğerinin rızasına bağlıdır. Çünkü bir hukuki tasarruf, yalnız yapan tarafın değil vefaen satımın diğer tarafının da satılan üzerinde sahip olduğu hakları etkileyecektir. Dolayısıyla geçerliği, onun razı olması şartına bağlıdır⁴⁴⁸.

Hukuki tasarrufun bu suretle, vefaen satımın diğer tarafının da rızasıyla nefaz şartını sağlaması durumunda, bazen vefaen satım da varlığına devam ederken bazen sona erer. Şimdi satılan üzerindeki her bir hukuki tasarrufun vefaen satıma etkisini inceleyelim:

3.9.7.1. Rehin Akdi

Satıcının, vefaen sattığı mal üzerinde üçüncü bir kişiyle kurduğu rehin akdinin geçerliği, müşterinin icazetine bağlıdır. Müşteri icazet vermezse rehin akdi batıl olur. İcazet verirse rehin akdi geçerlik kazanır ancak vefaen satım sona erer⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 67; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 261; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 613.

⁴⁴⁸ İslam hukukunun umumi akit nazariyesinde bu şarta nefaz şartı denmektedir. Buna göre; kurulan bir akdin nâfiz olması için tasarrufta bulunan kişinin akit konusu üzerinde mülkiyetinin veya tasarruf yetkisinin bulunması, bunun yanında yine akit konusu üzerinde veya tasarrufta bulunan sözleşmecinin şahsı üzerinde bir başkasının hakkı bulunmaması gerekir. Konumuz bakımından açıklanacak olursa, vefaen satımda satıcının satılan üzerinde her ne kadar mülkiyet hakkı bulunsun da müşteri lehine hapis hakkı ve semenin iade edilmemesi halinde satımını talep etme hakkı doğmuş olduğundan, satıcının tasarruflarının nâfiz olarak hüküm doğurması, müşterinin rızasına bağlı olacaktır. (Zuhaylî, **İslam Fıkhi**, V, s. 171-172.)

⁴⁴⁹ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 41-42.

Müşterinin satılanı bir başkasına rehin vermesi halinde de hüküm aynıdır. Akdin geçerliği satıcının icazetine bağlıdır. İcazet verirse rehin akdi hüküm doğurur, vefaen satım ise sona erer⁴⁵⁰.

Satıcının, henüz müşteri tarafından kabzedilmemiş satılanı bir başkasına rehin vermesi halinde, bu tasarruf müşterinin icazetine ihtiyaç duymadan, yapıldığı anda geçerlidir. Çünkü satılan üzerinde kabzdan önce henüz müşteri lehine bir hak doğmamıştır ki kendisinin rızasına ihtiyaç duyulsun. Bu şekilde kurulan ve geçerlik kazanan rehin akdiyle de vefaen satım sona erer.

3.9.7.2. Kira Akdi

3.9.7.2.1. Satıcının Satılanı Kiraya Vermesi

Satıcının satılanı bir başkasına kiralaması halinde, bu akdin geçerliği müşterinin rızasına bağlıdır. İcazet vermesi halinde kira geçerlik kazanırken vefaen satım sona erer. Çünkü kira akdi hem kiracı hem kiralayan için bağlayıcıdır⁴⁵¹.

Satıcının satılanı müşteriye kiralaması halinde kira akdi geçerlidir. Vefaen satım ise sona erer⁴⁵².

3.9.7.2.2. Müşterinin Satılanı Kiraya Vermesi

Müşterinin satılanı bir başkasına kiralaması, eğer satıcı bu akde izin vermişse geçerlidir, vefaen satım ise sona erer. Müşterinin satılanı satıcının izni olmaksızın kiraya vermesi halinde ise akdin geçerliği, satıcının icazetine bağlıdır. İcazet vermesi halinde kira hüküm doğururken vefaen satım sona erer. Kira bedeli ise satıcının olur. Satıcının izni olmaksızın geçen sürede işleyen kira bedeli ise müşteriye aittir. Bununla birlikte hukukçular, bu paranın temiz olmadığını, sadaka olarak verilmesi gerektiğini

⁴⁵⁰ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 42.

⁴⁵¹ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 88; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 261; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 490; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 606.

⁴⁵² Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 88; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 43.

ancak satıcıya verilmesinin evla olduğunu belirtmişlerdir⁴⁵³. Feyzullah Efendi'nin fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk hanını dâyni Amr’a deyni mukabelesinde vefaen bey’ ve teslim ettikten sonra Amr ol hanı Zeyd’in izninsiz birkaç sene âhara îcâr ve ücretini ahz eylese Zeyd edâ-i deyn edip hanı Amr’dan aldıktan sonra ücret-i merkumeyi Amr’dan almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz⁴⁵⁴.”

Müşterinin vefaen satılan malı satıcıya kiralaması, rehin akdi görüşüne göre geçersizdir. Çünkü mal zaten menfaatleriyle esasen beraber satıcıya aittir. Dolayısıyla bu şekilde kurulacak bir kira akdinin geçerliği için vefaen satım akdinin, sahih satım akdi görüşü veya karma akit görüşüne göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla ilgili açıklamalarımız bey’ bi’l-istiğlâl başlığı altındadır.

3.9.7.3. Ariyet ve Vedia Akdi

Satıcının satılanı bir başkasına ariyet veya vedia vermesi müşterinin rızasına, müşterinin bir başkasına ariyet veya vedia vermesi ise satıcının rızasına bağlıdır. Benzer şekilde satılan, taraflarca akdedilen ikinci bir sözleşme ile satıcıya veya müşteriye ariyet veya vedia olarak verebilirler. Bütün bu hallerde vefaen satımın varlığı ne vedia akdinden ne ariyet akdinden etkilenir. Çünkü gerek vedia gerekse ariyet, iki taraf için de bağlayıcı olmayan akitlerdendir. Şu kadarı var ki malın ariyet veya vedia verildiği kişiye teslim edilmesiyle, vefaen satım tazminat bakımından hüküm doğurmaz. Dolayısıyla satılanın vedia gereğince muhafazası veya ariyet gereğince kullanımı esnasında yok olması halinde, semeni iade borcundan herhangi bir şey eksilmez⁴⁵⁵.

⁴⁵³ Damad, **Mecmau’l-Enhur**, II, s. 606; İbn Âbidîn, **Reddü’l-Muhtâr**, V, s. 278; Bilmen, **İstılahat**, VI, s. 128.

⁴⁵⁴ Feyzullah Efendi, **Fetâvâ**, s. 248.

⁴⁵⁵ Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, VI, s. 88; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 257; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 490; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 239; Damad, **Mecmau’l-Enhur**, II, s. 606.

3.9.7.4. Satım Akdi

3.9.7.4.1. Satıcının Satılanı Satması

Satıcının, müşterinin izni olmaksızın satılanı bir başkasına kesin satımla satması halinde bakılır: Vefaen satıcı vefaen müşteriye semeni iade edebilir yahut vefaen müşteri vefaen satıcıyı semeni iade borcundan ibra edebilir. Bu iki ihtimalde de vefaen satım sona ererken kesin satım geçerlik kazanır. Şayet vefaen müşteri bu kesin satıma icazet vererek geçerli kılsa bu durumda vefaen satım sona ermeyip kesin satımın semeni vefaen müşterinin elinde satılanın yerini alır ve akit bu şekilde devam eder. Müşterinin icazet vermemesi halinde ise kesin satım akdi batıl olmaz. Satım akdinin müşterisi dilerse vefaen satımın sona ermesini bekler, dilerse hâkime müracaatla satım akdinin feshini talep eder⁴⁵⁶. 16. yüzyıla ait bir ilama göre, Hacı Hasnâ isimli kadın, Fatma isimli kadından vefaen satın aldığı evine el koyup tasarrufuna engel olduğu iddiasıyla Mustafa isimli şahsa karşı dava açar. Mustafa, evi maliki Fatma'dan satın aldığını öne sürer. Hacı Hasna ise önce hüccet ve iki şahitle ev üzerinde vefaen satıma dayanarak hak sahibi olduğunu ispat eder, daha sonra evin maliki Fatma ile Mustafa arasındaki satıma rızası olmadığını beyan eder. Mahkeme davayı kabul ederek satımın geçersizliğine hükmeder⁴⁵⁷.

Sicillerde, vaktiyle vefaen satıma konu olmuş bir malın kesin satımına dair hüccetlere rastlanmaktadır. Metinlerde, sona ermiş olan vefaen satımın müşterisinin,

⁴⁵⁶ Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, VI, s. 84; Molla Hüsrev, **Dürer**, II, s. 256; Şürünbülâlî, **Günyeti Zevî'l-Ahkâm**, II, s. 256; Kâdirî, **Tekmile**, VIII, s. 480-481; Mehmed Efendi, **Mevkûfât**, II, s. 238; Damad, **Mecmau'l-Enhur**, II, s. 603-604; Haskefî, **Dürrü'l-Muhtâr**, V, s. 278; Karabâgî, **Sefinetü'l-Fetâvâ**, vr. 253b; Kadri Paşa, **Mürşidü'l-Hayrân**, s. 73; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 42-43.

⁴⁵⁷ “Oldur ki Hâce Hasnâ bt. Abdullah nâm hâtun meclis-i şer'-i şerîfe işbu bâ'isü'l-hurûf Mustafa b. Hızır nâm kimesneyi ihzâr ve takrîr-i da'vâ edip bundan akdem Hâce Hâtun mahallesinde vâki' beyteyn-i süfliyeyni ve hadîkayı ve kenîfi ve muhavvatayı müstemil olan mülk menzili sâhibesi olan Fatma bt. Mehmed nâm hâtun üç bin akçeye bey'-i vefâ tarîki ile bana bey' edip kabz-ı semen ve teslîm-i mebî' etmiş iken hâliyâ zikr olunan menzili mezbûr Mustafa zabt edip tasarrufuma mâni' olur bi hasebi'-ş-şer' görülmesin taleb ederim dedikde gibbe's-suâl mezbûr Mustafa cevâb verip zikr olunan menzili târih-i kitâba gelince dokuz ay mikdârı vardır mezbûre Fatma'dan altı bin beş yüz akçeye iştirâ ettim mülk-i müşterâmdır dedikde mezbûre Hâce Hasnâ da 'vâsına mutâbık hüccet-i şer'iyye ibrâz edip ve mazmûn-ı hüccet a'lâ vechi'l-hasn Abdüllatîf el-imâm ve Yusuf b. Turgud şehâdetleri ile sâbit olmağın zikr olunan menzîl-i mezbûre Hâce Hasnâ'nın rehn-i makkûzu iken mezkûr Mustafa'nın iştirâsının âdem-i sıhhatine hükm olunup ve mezbûr Hâce Hasnâ mukaddemâ mezbûr Mustafa'ya bey'a rızâsı yok idîğine yemîn billâh edip vâki' hâl alâ mâ cerâ ketb olundu.” (İKS Üsküdar Mahkemesi 51 numaralı sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), VIII, s. 274, hk. 547, orj. 65a-1.)

vefaen satımın sona erdiği ve mal üzerinde herhangi bir hakkının bulunmadığına dair ikrarı da tescil edilmektedir. Böylelikle kesin satım akdinin nefaz şartlarını sağladığı teyit edilerek ileride söz konusu mal üzerinde vefaen satıma dayanarak ileri sürülmesi muhtemel hak taleplerinin önüne geçilmek gayesi güdülmüştür. Buna örnek olarak 17.yüzyıla ait bir hüccete göre Mustafa Efendi, vaktiyle karısı Ayşe Hatun'a vefaen satmış olduğu evini bu defa kesin satımla Hüseyin Efendi'ye satar. Daha sonra Ayşe Hatun'un evine varılır. Burada kendisinin, zamanında taraf olduğu vefaen satımın sona ermiş bulunduğu, ev üzerinde bir hakkı kalmadığına dair ikrarı kaydedilir⁴⁵⁸.

Satıcı, satılanı ikinci bir akitle müşteriye kesin satımla satabilir. Bu durumda vefaen satım sona ererek satılan, müşterinin mülkü olur⁴⁵⁹. Sicillerde vefaen satım devam ederken satılanın, muhtemelen semeni iade edemeyeceğini anlayan satıcı tarafından müşteriye kesin satımla satılarak vefaen satıma son verildiği örneklerle rastlanmaktadır. 17. yüzyıla ait bir hüccete göre Şerife Ayşe Hanım, evini Hacı Ali'ye vaktiyle vefaen satmıştır. Daha sonra aynı evi bu sefer kesin satımla müşteriye satarak semenin üç bin kuruşluk kısmını vefaen satımın semeni olan üç bin kuruşa takas eder, fazlası olan iki yüz kuruşu ise teslim alır. Böylece vefaen satımın semenini iade külfetinden kurtulur ancak evini kaybeder⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ “(...) *Mustafa Efendi'nin halîlesi fahrü'l-muhadderât Aîşe Hâtun bt. Hasan Bey'in vech-i âtî üzre sudûr eden ikrârını tahrîr için menziline vardıkda, merkûme Aîşe Hâtun zevci mûmâ-ileyh Mustafa Efendi mahzarında ikrâr edip, zevcim Mustafa Efendi menzil-i mahdûd-ı mezkûru bundan akdem bin yirmi üç senesi Şevvâli'l-mükerreminin yirmi altıncı gününden üç sene tamâmına değîn müeccel olmak üzre bey' bi'l-vefâ tarîki ile bana üç bin altı yüze bey' edip kabz-ı semen ve teslîm-i mebî' eyledikden sonra ecel-i merkûma hulûl eyledikde semen-i merkûm üç bin altını bana def' ve teslîm edip menzil-i merkûmu kabz ve tesellüm eyledi idi. İle'l-ân zıkr olunan menzil mûmâ-ileyh Mustafa Efendi'nin mülkü olup benim bir vechile alâkam kalmamışdır dedikde (...)*” (İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M. 1633), XIV, s. 147, hk. 131, orj. 25a-1.)

⁴⁵⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, s. 88.

⁴⁶⁰ “(...) *Âîşe Hâtun yedinde mülkü ve hakkı olup mahmiye-i İstanbul'da Nevbahar mahallesinde vâki' (...) bundan akdem bey' bi'l-vefâ ile üç bin kû'a esedî guruşa mezbûr Hacı Ali'ye bey' ve teslîm ve kabz-ı semen ettiğî menzîlini mezbûr el-Hâc Ali'ye tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî şurûr-ı müfsideden ârî bey'-i bâtt-ı sahîh-i şer'î ile üç bin iki yüz esedî guruşa bey' ve teslîm edip ol dahi iştirâ ve tesellüm ettikten sonra semen-i mezbûrun üç bin esedî gurusunu mezbûr el-Hâc Ali'ye zimmetinde deyni olan üç bin esedî guruşa takâs edip mezbûr el-Hâc Ali dahi mukâssa ettiğinden sonra semen-i mezbûrdan bâkî iki yüz elli esedî guruşu mezbûr Hacı Ali yedinden ahz u kabz eyledi, min ba'd menzil-i mahdûd-ı mezbûr merkûm Hacı Ali'nin mülk-i müşterâsı ve hakk-ı sırfıdır keyfe mâ yeşâ' ve yahtâr mutasarrıf olsun (...)*” (İKS Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), XVII, s. 799, hk. 1047, orj. 124a-4.)

3.9.7.4.2. Müşterinin Satılanı Satması

Müşterinin, satılanı satıcının izniyle bir başkasına satması geçerlidir. Bu suretle müşteri tarafından kurulan satım akdi geçerli olup vefaen satım ise sona erer⁴⁶¹. Satıcının izni bulunmaması halinde ise satım akdinin geçerliği, satılanın maliki sıfatıyla, satıcının icazetine bağlıdır. İcazet vermesi halinde satım akdi hüküm doğururken vefaen satım ise sona erer. İcazet vermemesi halinde satım akdi batıl olur, vefaen satım ise hayatiyetine devam eder⁴⁶². Çatalcalı Ali Efendi'nin ilgili fetvası şöyledir:

“Zeyd mülk çiftlik menziline şu kadar akçeye vefaen Amr’a bey’ ve teslim ve kabz-ı semen ettikten sonra Amr ol menzili Zeyd’in izninsiz Bekir’e bâttan bey’ ve teslim eylese Zeyd mucîz olmamağla meblağ-ı mezburu Amr’a eda edip menzili Bekir’den almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olur⁴⁶³.”

3.9.8. Sulh

Osmanlı hukukunda pek çok çekişmenin, “es-sulhu seyyidü’l-ahkâm (sulh hükümlerin efendisidir)” düsturunca, sulh akdiyle halledildiği görülmektedir. Vefaen satıma dair kayıtlarda da gerek akdin hukuki vafından gerekse semenin miktarı veya ödenip ödenmediğinden kaynaklanan uyuşmazlıkların, taraflarca sulh yoluyla çözüldüğüne rastlanmaktadır. Anlaşmazlık konusuna ve tarafların sulh akdine dahil ettikleri hükümlere bakılarak çoklukla sulh akdinin vefaen satımı sona erdirdiği görülür. Bir akdin vefaen mi bâttan (kesin satım) mi olduğuna dair bir çekişmede tarafların belli bir meblağ üzerinde sulh oldukları, mukabilinde satıcının müşteriye satılan da dahil olmak üzere bütün haklarından ibra ettiği farz edilirse, bu durumda vefaen satım son bulmuş, satılan ise müşterinin mülkiyetine terkedilmiş olacaktır⁴⁶⁴. Nitekim incelediğimiz kayıtlarda umumiyetle çekişme konusunun da bu olduğu görülmektedir. 17. yüzyıla ait bir sulh hüccetine göre Kiryazi isimli zimmi, bağını Papa Filard isimli rahibe beş bin akçe mukabili satar. Daha sonra satıcının, bağın

⁴⁶¹ Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 42.

⁴⁶² Bezzâzî, **el-Fetâvâ**, IV, s. 405-406; Haskefî, **Dürrü’l-Muhtâr**, V, s. 278; Kadri Paşa, **Mürşidü’l-Hayrân**, s. 73; Bilmen, **İstilahat**, VII, s. 42.

⁴⁶³ Çatalcalı, **Fetâvâ**, I, s. 299.

⁴⁶⁴ Fahrettin Atar, “Sulh”, **DİA**, XXXVII, s. 484.

bedeli hususunda müşteri tarafından yanıltıldığı ve akdin vefaen olduğu iddiaları sebebiyle taraflar arasında çekişme doğar. Arabulucular tarafından sulha yöneltilen taraflar, on beş bin akçe bedelle sulh olurlar. Nihayet Kiryazi, Papa Filard'ı bu konudaki bütün talep ve davalardan ibra eder, bağ müşterinin mülkiyetine terk edilir⁴⁶⁵. Dolayısıyla akit, şayet satıcının iddia ettiği gibi gerçekte vefaen idiye bu sulh anlaşmasıyla son bulmuş demektir.

Vefaen satımın bir satım sözleşmesi olarak vasıflandırılması halinde ise akit devam ederken (feshedilmeden önce) satıcı ve müşterinin sulh akdi yapmaları batıldır. Çünkü fesihten önce semeni teşkil eden meblağ, satıcının üzerinde henüz borç değildir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ “(...) bey'-i mezkûrda gabn-ı fâhiş olduğuna vâkıf ve âlim olduğumda, mezkûr Papa Filard üzerine vech-i meşrûh üzre da'vâ eylediğimden sonra bey' bi'l-vefâyı dahi da'vâ eylediğimde beynimizde münâza'ât-ı kesîre cereyânından sonra vesâtat-ı muslihîn ile da'vâ-yı meşrûhamdan mezkûr Papa Filard beni on beş bin akçe üzerine inşâ-i akd-i sulh eyledikde ben dahi sulh-ı mezbûru kabûl ve bedel-i sulh olan meblağ-ı mezbûr on beş bin akçeyi meclis-i şer' de tamâmen mezkûr Papa Filard yedinden ahz u kabz edip ba'de'l-yevm husûs-ı mezbûra müte'allik olan cemî' de'âvî ve mütâlebât ve eyman ve muhâsamâtdan mezkûru ibrâ-i âm ile ibrâ ve iskât eyledim min ba'd mezkûr Papa Filard kibelinde vechen mine'l-vücûh ve sebebin mine'l-esbâb benim için hak ve alâka kalmadı. Husûs-ı mezbûra müte'allika benden bizzat veya vekîlimden da'vâ sudûr ve zuhûr ederse lede'l-hükkâmî'l-kirâm mesmû'a ve makbûle olmasın (...)” (İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664), XVI, s. 855, hk. 1173, orj. 122b-1.)

⁴⁶⁶ Şeyh Bedreddin, Câmîu'l-Fusûleyn, s. 416; Bezzâzî, el-Fetâvâ, IV, s. 417-418.

SONUÇ

Bu çalışmamızda bey' bi'l-vefa yahut vefaen satım sözleşmesi, tarihi ve hukuki temelleriyle ortaya konmuş, etrafında şekillenen görüşler nakledilmiş, seçilen Kadı Sicillerinden elde edilen verilere dayanarak Osmanlı uygulamasına dair bir manzara sunulmuş, istiğlâlen satım ve vefaen ferağ gibi nevilerinden bahsedilmiş, kuruluşu ve unsurları, taraflara yüklediği hak ve mükellefiyetler ve sona erme şekilleri açıklanmıştır. Buna göre;

Klasik kaynakların belirttiğine göre 11. yüzyılda Belh ve Buhara'da insanların borçlarının artması ve alacaklıların da bu borçları karşılıksız olarak tecil etmeye yanaşmamaları, nakdi olanların da karşılıksız borç vermemeleri gibi ihtiyaçların, İslam hukukunun faiz yasağına riayet etme hassasiyetiyle bir araya gelerek ortaya çıkardığı bir sözleşme tipidir. Örfün fer'î bir hukuk kaynağı oluşu, bu kapsamda mahalli örfün dahi yine örfe dayanan genel kuraldan ayrılma sebebi olabileceği esasına binaen meşru görülerek hukuk dairesine dahil edilmiştir.

Vefaen satım, tarafların maksatlarına ve aralarındaki sözleşme öncesi ilişkiye göre iki farklı şekilde kurulabilir: Kişi, bir malı semeni iade ettiğinde geri almak üzere satabilir. Burada vefaen satımın faizsiz kredi temini fonksiyonu öne çıkmaktadır. Satıcı maddi olarak elinin genişlediği bir anda semeni iade ederek satılanı geri alabilecektir. Buna karşılık müşterinin bu işlemdeki kârı ise vefa hakkının kullanılacağı zamana değin satılandan karşılıksız olarak faydalanmaktır. Vefaen satımın ikinci şekli ise karz, satım, kira gibi bir sebeple borçlu olan ve borcunu ödemeye takat getiremeyen kişinin, bu borcuna karşılık ve borcunu ödeyince geri almak şartıyla malını alacaklısına satmasıdır. Burada da müşterinin kârı, vefa hakkının kullanımına değin satılandan elde edeceği karşılıksız faydadır.

Osmanlı devrinde her yüzyılda gerek gerçek kişilerce (Müslümanlar, zimmiler, müstemlenler) gerekse de vakıflarca çokça rağbet gördüğü anlaşılan vefaen satım, satıcılar için faizsiz kredi temin etme ve borcu vadelerlendirme, müşteriler içinse paralarını işletme ve alacaklarına karşılık teminat elde etme görevlerini ifa etmiştir.

Bununla birlikte hukukçular nezdinde vefaen satımın hukuki mahiyetine, ne tip bir sözleşme olduğuna dair ittifak bulunmamaktadır. Buna dair serdedilen görüşlerin sayısı kaynaklarda farklılık arz etmekle beraber, bütün nakiller, bu görüşlerin şu üç ana başlık altında toplandığını göstermektedir: 1- Bir çeşit satım sözleşmesidir. 2- Rehin sözleşmesidir. 3- Bazı yönlerden satım bazı yönlerden rehin özelliği gösteren kendi başına, müstakil bir sözleşme tipidir. (Karma akit görüşü)

İstanbul Kadı Sicillerindeki incelediğimiz vefaen satım kayıtlarında, 16. ve 17. yüzyıllarda bazı sözleşmelerin satım akdi görüşü temelinde bazılarının ise karma akit görüşü temelinde kurulduğu sonucuna ulaştıracak açık ve zımnî ifadeler bulunmaktadır. Kabaca 18. yüzyıldan itibaren ise karma akit görüşünün hakimiyet kazandığı söylenebilir. *Mecelle*'de karma görüşe göre tedvin edilen vefaen satım sözleşmesi, zaman içinde aslına dokunmamak şartıyla uygulanışına dair ilave düzenlemeler de geçirerek, Osmanlı hukukunun sonuna kadar uygulama alanı bulmuştur.

Karma akit görüşünün ve sahih satım akdi görüşünün mümkün kılmasıyla, vefaen satımın bir çeşidi olarak bey' bi'l-istiğlâl yahut istiğlâlen satım sözleşmesi geliştirilmiştir. Satıcının vefaen sattığı malı müşteriye teslim ettikten sonra ondan tekrar kiralamasından ibaret olan istiğlâlen satım, esasen kişinin vefaen satın aldığı bir maldan faydalanması yollarından birini ifade etmektedir.

Vakıf mallar ve kamu malları ise vefaen satım sözleşmesine konu edilemezler. Ancak bu malların mutasarrıfları, malik oldukları tasarruf hakkını alacaklılarına vefaen devredebilirler ki bu sözleşmeye ferağ bi'l-vefa yahut vefaen ferağ denmektedir. Bu şekilde ferağ edilen malların tekrar fâriğ tarafından kiralanması ise istiğlâlen ferağ sözleşmesini oluşturur.

Her sözleşme gibi vefaen satımın da kurulması ve hukuka uygun olarak hüküm doğurması için belli şartları taşıması gerekmektedir ki bunlar inikat, sıhhat ve nefaz şartlarıdır. Bu şartlar; sözleşmenin taraflarına, tarafların irade beyanlarına, vefaen satılan mala ve bu satımın semenini oluşturan borca taalluk etmektedir.

İnikat şartlarını sağlayarak hukuk aleminde varlık kazanan vefaen satımın hüküm doğurması için, sözleşmenin aynî karakterinin eseri olarak, satılanın müşteri tarafından teslim alınması gerekir ki buna kabz denmektedir. Satılanın hukuka uygun olarak kabzedilmesiyle tamamlanan vefaen satım, böylece hükümlerini doğurmaya başlar. Bu hükümler şöyle sıralanabilir: Sözleşmeye semen kılınan borç satılana bağlanır, müşterinin satılanı hapis hakkı doğar, müşteri satılanın maliyetinden alacağını tahsil hususunda satıcının sair alacaklılarına nazaran rüçhan hakkına sahip olur, taraflardan birinin ölümüyle sözleşme son bulmayıp varisler mûrisin yerine geçerler.

Vefaen satımın ilk akla gelen özelliği, müşterinin semen iade edilinceye kadar satılandan faydalanmasıdır. Bu ise satılanı kullanmak yahut semerelerinden faydalanmak suretiyle mümkündür. Bununla birlikte, sözleşmenin aslının rehin olduğuna dair görüşe göre, satılanın menfaatleri aslen satıcıya aittir. Onun izni olmaksızın müşteri bu menfaatlerden faydalanamaz. Sözleşmenin kendisi ise müşteriye bu izni vermemektedir. Dolayısıyla bu şekilde kurulan bir vefaen satımda müşterinin satılandan faydalanması için satıcının bu yolda kendisine ayrıca izin (ibâha) vermesi gerekmektedir. Satım akdi görüşü ve karma akit görüşü ise müşterinin akitle birlikte bu menfaatlere de malik olduğunu belirtmektedir.

Fasit vefaen satımın da sahih gibi hüküm doğurması mümkündür. Bunun için akde semen kılınan borç, satılanın kabzından sonra doğmuş bulunmalıdır. Osmanlı uygulamasına bakıldığında, kayıtlarda, fasit olarak teşhis edilen bir sözleşmenin bu zaviyeden bakıldığında sahih olarak hüküm doğurduğunu kabul etmeye imkân verecek ifadeler ve emareler bulunmaktadır.

Vefaen satım sözleşmesinin en olağan sona erme biçimi, satıcının semeni iade ederek satılanı geri almasıdır. Uygulamada da gerek sözleşmecilerin gerekse de varislerinin sözleşmeyi bu şekilde sona erdirdiklerine ve ileride dermeyeran edilmesi muhtemel hak taleplerinden doğabilecek çekişmelere karşı bu keyfiyeti kadı huzurunda tescil ettirdiklerine dair çokça kayda rastlamak mümkündür.

Kabzdan önce sözleşme iki taraf bakımından da bağlayıcı olmadığından, bu safhada gerek satıcı gerekse de müşteri tek tarafı olarak sözleşmeyi sona

erdirebilecektir. Kabzdan sonra ise sözleşme satıcı için bağlayıcılık kazanmaktadır. Dolayısıyla sözleşmeyi sona erdirerek satılanı geri alması için yalnızca tek taraflı bir irade beyanı yetmeyecek, semeni iade ederek borcunu tesviye etmesi gerekecektir. Müşteri ise bu safhada dahi, satılanı iade ederek tek taraflı olarak sözleşmeyi sona erdirebilecektir.

Vefaen satımın müşteriye sağladığı haklardan biri de alacağına karşılık satılanı teminat olarak elinde bulundurmasıdır. Dolayısıyla satıcının semeni iade etmemesi halinde alacağını satılanın bedelinden tahsil edebilecektir. Ancak vefaen satım sözleşmesi tek başına kendisine böyle bir satma hakkı vermemektedir. Satıcının ister sözleşme bünyesinde ister ayrı bir hukuki işlem olarak, müşteriye satılanı satması için izin vermiş olması halinde ise müşteri, satımı tamamlayarak bedelinden alacağını tahsil edebilir.

Sözleşmede, satıcının belli bir süre zarfında semeni iade etmemesi halinde müşterinin satılana malik olacağının şart koşulması, hukuken yasaktır. Dolayısıyla belirlenen süre dolduktan sonra da satıcı semeni iade ederek satılanı geri alabilecektir. Müşteri ise buna karşılık sürenin dolmasıyla sözleşmenin kesin satıma döndüğünü ileri süremeyecektir.

Satılan üzerinde kabzla birlikte müşteri lehine doğan haklar, satıcının satılan üzerindeki hukuki tasarruflarının geçerliğini müşterinin rızasına bağlamaktadır. Keza müşterinin satılan üzerindeki tasarrufları da malik sıfatıyla satıcının rızasına bağlıdır. İster müşteri ister satıcı tarafından sadır olsun, satılan üzerindeki tasarrufların vefaen satımın hayatiyetine etkisi, tasarrufun bağlayıcılığına göre değişmektedir.

Günümüz Türk hukukunda ise TMK ve TBK’da düzenlenen gerialım (vefa) hakkı, yenilik doğuran bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Satım sözleşmesinin tarafları, satımın bünyesinde yahut ayrı bir sözleşme olarak, satılan mal üzerinde satıcı lehine bir vefa hakkı tesis edebilirler. Satıcı, süresi içinde bu hakkını kullanarak, alıcıya yönelteceği tek taraflı bir irade beyanıyla onunla kendisi arasında bir satım sözleşmesi meydana getirmiş olur. Bu sözleşme gereği alıcı, söz konusu malı satıcıya temlik etme borcu altına girmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahîzâde Hüseyin Efendi: **Risale fî Tahkîki'l-Bey' Bi'l-Vefa**, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Arabi 1122/2.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ**, 2 c., İstanbul, Bedir Yayınevi, C. I, 1986.
- Akifzâde, Abdurrahim el-Amasî: **Mecelletü'l-Mehâkim**, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Şer'iyye 89.
- Akipek, Jale G./ Akıntürk, Turgut: **Eşya Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 2009.
- Aktan, Hamza: "Emanet", **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XI, 1995, s. 83-84.
- A'levî, Abdurrahman b. Hasan: **Buğyetü'l-Müstersîdîn**, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1994.
- Ali Haydar Efendi: **Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, 4 c., 3. bs., İstanbul, Matbaa-i Tevsî'-i Tibâat, C. I, 1330.
- "Muvazaa ve İstiğlâl", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Haz. Sabri Erturhan, S. V, Nisan 2005, s. 267-296, (Çevrimiçi)

[http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad%205_\(p267-296\)231.PDF](http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad%205_(p267-296)231.PDF),

01.07.2020.

Ankaravî Mehmed Emin Efendi:

Fetâvâyı Ankaravî, Manisa İl Halk
Kütüphanesi, 45 Hk 3612.

Apaydın, H. Yunus:

“İn‘ikad”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı, C. XXII, 2000, s. 314-
315.

“Karz”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı, C. XXIV, 2001, s. 520-
525.

Aral, Fahrettin/Ayrancı, Hasan:

Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri,
11. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2015.

Arsal, Sadri Maksudi:

Türk Tarihi ve Hukuk, Ankara, Türk
Tarih Kurumu, 2014.

Atar, Fahrettin:

“Sulh”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı, C. XXXVII, 2009, s. 481-
485.

Aybakan, Bilal:

“Muamele”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı, C. XXX, 2005, s. 319-
320.

Aydın, M. Akif:

“İslam Hukukunda Gasp”, **İslâm
Tetkikleri Dergisi Prof. Dr. Nihad M.
Çetin Hatıra Sayısı**, Ed. Mahmut Kaya,
İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Yayınları, C. IX, 1995, s. 163-220, (Çevrimiçi)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13001>, 18.08.2020.

Türk Hukuk Tarihi, 14. bs. İstanbul, Beta Yayınevi, 2017.

el-Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed:

el-Înâye: Şerhu'l-Hidâye (Tekmiletu Fethi'l-Kadîr'in içinde), 10 c. Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. IX, 1995.

Bahadır, İsmail Hakkı:

“Ahmet Cevdet Paşa ve İslam Hukukuna Katkıları (Risaletü'l-Vefa Örneği)”
Düzce, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bayındır, Abdülaziz:

“Bey' Bi'l-Vefa”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C. VI, 1992, s. 20-22.

Berger, Adolf:

Encyclopedic Dictionary of Roman Law, 3. bs., Philadelphia, The American Philosophical Society, 1991.

el-Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed:

es-Sünenü'l-Kübrâ, 11 c., 4. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. II, 2010.

el-Bezzâzî, Hâfızüddin Muhammed:

el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye (el-Fetâvâ'l-Hindiyye'nin içinde), 3 c., 2. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. IV, 1310.

Bilmen, Ömer Nasuhi:

Hukukî İslamiyye ve İstılahatı

Fıkhiyye Kamusu, 8 c., İstanbul, Bilmen

Basım ve Yayınevi, C. VI, VII, 1985.

Bursevî, Muhammed b. Mûsâ:

Bidâ'atu'l-Kâdî li-İhtiyacihi ileyhi fî'l-

Mustakbel ve'l-Mâzî, Milli Kütüphane

Eskişehir İl Halk Kütüphanesi

Koleksiyonu, 26 Hk 242/2.

el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail:

es-Sihâh: Tâcu'l-Lugati ve Sihâhu'l-

Arabiyye, Kahire, Dârü'l-Hadis, 2009.

el-Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed:

Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa,

5 c., Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,

C. II, 1996.

Çatalcalı Ali Efendi:

Fetâvâyı Ali Efendi, 2 c., İstanbul,

Matbaa-i Âmire, C. I, 1311.

Çavuşzâde Mehmet Aziz:

Dürrü's-Sukûk, 2 c., İstanbul, Dârü't-

Tibâatü'l-Âmire, C. II, 1277.

Çeker, Huzeyfe:

“Ahmed Cevdet Paşa'nın Risâletü'l-Vefâ

Adlı Eseri”, **İslam Hukuku**

Araştırmaları Dergisi, S. XII, Ekim

2008, s. 259-266, (Çevrimiçi)

<http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad12797.pdf>, 30.06.2020.

Çeker, Orhan:

İslam Hukukunda Akidler, Konya,

Tekin Kitabevi, 2014.

Damad, Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi: **Mecmau'l-Enhur: Şerhu Mültekâ'l-Ebhur**, 2 c., İstanbul, Matbaa-i Âmire, C. II, t.y.

Debbâgzâde Nu'man Efendi İstanbulî: **Tuhfetü's-Sukûk**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1763.

Derleme: **Ceride-i İlmiyye Fetvaları**, Haz. İsmail Cebeci, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009.

Netîcetü'l-Fetâvâ: Şeyhülislam Fetvaları, Haz. es-Seyyid Ahmed Efendi, es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedusi, İstanbul, Klasik Yayınları, 2014.

Dural, Mustafa/Sarı, Suat: **Türk Özel Hukuku Cilt I: Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri**, 8 bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2013.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî: **Kenzu'd-Dekâik** (Bahru'r-Râik'in içinde), 9 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. VI, 1997.

Ebussuud Efendi: **Ma'rûzât**, Haz. Pehlul Düzenli, İstanbul, Klasik Yayınları, 2013.

Ekinci, Ekrem Buğra: **İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı**, 2. bs., İstanbul, Arı Sanat Yayınları, 2018.

Erdoğmuş, Belgin:

Roma Eşya Hukuku, 4. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2009.

Erel, Şafak:

Eşyaya Bağlı Borç, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Eren, Fikret:

Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

Ertaş, Şeref:

Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Eşya Hukuku, 7. bs., Ankara, Seçkin Yayınları, 2006.

Esener, Turhan/Güven, Kudret:

Eşya Hukuku, 6. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2015.

Feyzullah Efendi:

Fetâvâyı Feyziyye, İstanbul, Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1266.

el-Fîruzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecdüddin:

el-Kâmûsu'l-Muhît, 2. bs., Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1987.

Gedikli, Fethi:

“İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”, **Osmanlı Hukuku: Makaleler**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, s. 31-47.

“Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer‘iyye Sicilleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. III,

S. V, 2005, s. 208-212, (Çevrimiçi)
http://isamveri.org/pdfdrg/D02512/2005_5/2005_5_GEDIKLIF.pdf, 09.08.2020.

Gözübenli, Beşir:

“Bey‘ Bi‘l-Vefa (Vefaen Satış) ve Bey‘
Bi‘l-İstiğlâl”, **Atatürk Üniversitesi**
İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. IX, 1990,
s. 109-119, (Çevrimiçi)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30900>, 01.07.2020.

Gümüş, Mustafa Alper:

Borçlar Hukuku Özel Hükümler Kısa
Ders Kitabı, 4 bs., İstanbul, Filiz
Kitabevi, 2019.

Gür, A. Refik:

Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık
Müessesesi, Haz. M. Nihat Aryol, 2. bs.,
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları, 2017.

Hacı Reşid Paşa:

Rûhu’l-Mecelle, 8 c., İstanbul,
Tercüman-ı Hakikat Matbaası, C. II,
1327.

Rûhu’l-Mecelle, 8 c., İstanbul, y.y., C. I,
1326.

el-Hafif, Ali:

İslam Hukukuna Göre Hukuki
İşlemler ve Hükümleri (Eşya ve
Borçlar Hukuku), Trc. Rahmi Yaran, 4.
bs., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı
Yayınları, 2018.

el-Hakim en-Nîsâbü'rî, Muhammed:

el-Müstedrek ale's-Sahîheyn, 5 c., 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. II, 2002.

el-Haskefî, Alaüddin Muhammed:

Dürrü'l-Muhtâr: Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr (Reddü'l-Muhtâr'ın içinde), 8 c., y.y., Dârü'l-Fikr, C. V, 1979.

Hatemi, Hüseyin/Serozan,
Rona/Arpacı, Abdülkadir:

Eşya Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1991.

Heyet:

“Bey‘u'l-Vefa”, **el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye**, 45 c., 2. bs., Kuveyt, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, C. IX, 1987.

İstanbul Kadı Sicilleri, 100 c., Yön. M. Âkif Aydın, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi/İSAM, C. I, III, IV, VII, VIII, X, XII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXV, XL, XLII, XLVIII, L, LI, LII, LIII, LV, LVII, LIX, LX, LXIII, LXV, LXVI, LXVII, LXIX, LXXII, LXXIII, LXXV, LXXVIII, LXXIX, LXXXI, LXXXII, LXXXVII, XC, XCI, XCIV, IC, 2008-2019, (Çevrimiçi)

<http://www.kadisicilleri.org/index.php>,

27.06.2020.

el-Hindî, Alaüddin Ali:

Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, 2 c., Riyad, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, C. I, t.y.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin:

Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr, 8 c., y.y., Dârü'l-Fikr, C. V, 1979.

İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddin Muhammed:

Şerhi Fethi'l-Kadîr, 10 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. VI, 1995.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin:

İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn, 2 c., Beyrut, Şeriketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, C. II, 1997.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim:

Bahru'r-Râik: Şerhu Kenzi'd-Dekâik, 9 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. VI, 1997.

el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebî Hanife en-Numan, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

İbn Rüşd, Muhammed el-Kurtubî:

Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid, 2 c., y.y., Dârü'l-Fikr, C. II, t.y.

Kaan, Enver Osman:

“Finansman Kaynağı Olarak Bey‘ Bi‘l-Vefa, Bey‘ Bi‘l-İstiğlal ve Bey‘u‘l-Îne”,
Dil ve Edebiyat Araştırmaları, S. XVII,
2018, s. 223-251, (Çevrimiçi)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/461735>, 12.07.2020.

Kadıhan, Fahrüddin el-Özcendî:

Fetâvâ Kadıhan (el-Fetâvâ‘l-Hindiyye’nin kenarında), 3 c., 3. bs.,
Kahire, Bulak: el-Matbaatü‘l-Emîriyye,
C. II, s. 1310.

Kadıze Ahmed Şemseddin:

Tekmiletu Şerhi Fethi‘l-Kadîr, 10 c.,
Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, C. IX,
1995.

el-Kâdirî, Muhammed et-Tûrî:

**Tekmiletu‘l-Bahri‘r-Râik: Şerhu
Kenzi‘d-Dekâik**, 9 c., Beyrut, Dârü‘l-
Kütübi‘l-İlmiyye, C. VIII, 1997.

Kadri Paşa:

**Kitâbu Mürşidi‘l-Hayrân ilâ Ma‘rifeti
Ahvâli‘l-İnsan**, 2. bs., Kahire, Bulak: el-
Matbaatü‘l-Emîriyye, 1891.

Karabâğî, Abdurrahman b. Mustafa:

Sefinetü‘l-Fetâvâ, Milli Kütüphane
Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A
9687.

Karahisârî, Hamza b. Abdullah:

**Mühimmâtü‘l-Kuzât li-İhtiyacihim
ileyhi fî Külli Mühimmat**, Milli
Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06
Mil Yz A 9068.

Karakoç, İrem:

“İzmir 29-30 No’lu Şer’iyye Sicillerinde
Yer Alan Kayıtlarda Kesin Satış (Bey’-i
Bât) Akdi”, **Marmara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları
Dergisi Mehmet Akif Aydın’a**
Armağan, C. XXI, 2015, s. 215-252,
(Çevrimiçi)

http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5899/_ZM_R%2029-30%20NO_LU%20_ER_YYE%20S_C_LLER_NDE%20YER%20ALAN%20KAYITLARDAN%20KESIN%20SATI%20%28BEY%20B%20T%29%20AKD_%5b%23289426%5d-272847.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 18.08.2020.

Karaman, Hayreddin:

Mukayeseli İslam Hukuku, 3 c.,
İstanbul, Nesil Yayınları, C. III, 1991.

el-Kâsânî, Alaüddin Ebu Bekir:

Kitâbu Bedâii’s-Sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’, 7 c., Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, C. VI, t.y.

Kaşıkcı, Osman:

**Eski Hukukumuzda Bir Hile-i Şer’iye
Örneği: Geri Alma Şartlı Satım (Bey’
Bi’l-Vefa)**, Konya, Mimoza Yayınları,
2002.

Kaya, Süleyman:

“XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda
Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”,
Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.
III, 2007, s. 13-41, (Çevrimiçi)

<http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=xviii.-yuzyl-osmanli-toplumunda-kredi-iliskilerinin-hukuki-boyutu---suleyman-kaya.pdf>, 30.06.2020.

“XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

“Ahmed Cevdet Paşa’nın Risâletü’l-Vefa İsimli Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XII, Ekim 2008, s. 267-276, (Çevrimiçi)

<http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad12797.pdf>, 30.06.2020.

“Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. III, S. V, 2005, s. 379-416, (Çevrimiçi)

http://isamveri.org/pdfdrg/D02512/2005_5/2005_5_KAYAS.pdf, 10.08.2020.

Osmanlı Hukukunda İcâreteyn, İstanbul, Klasik Yayınları, 2014.

Kâzerûnî:

İşaretü Ba‘zı Ehli’l-Vefa Bi-Cemûi Ahkâmı Bey‘i’l-Vefa, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 967.

Kocayusufpaşaoğlu, Necip:

Türk Medeni Hukukunda Gayrimenkul Satış Vaadi, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1959.

Koschaker, Paul:

Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Trc. Kudret Ayiter, 2. bs.,

İstanbul, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.

Mardin, Ebul‘ula:

Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Mehmed Said:

Ahkâmu‘l-Bey‘ Bi‘l-Vefa, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt, 08946.

Menteşzâde Abdürrahim Efendi:

Fetâvâyı Abdürrahim, 2 c., İstanbul, Dârü‘t-Tibâati‘l-Âmire, C. II, 1243.

el-Merginânî, Burhanüddin Ali:

el-Hidâye: Şerhu Bidâyeti‘l-Mübtedi (Tekmiletu Fethi‘l-Kadîr’in içinde), 10 c., Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, C. IX, 1995.

Mesci, Çağlar:

“İstanbul Kadı Sicilleri Işığında Bey‘ Bi‘l-İstiğlâl Akidleri”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Mevkûfâtî Mehmed Efendi:

Kitâbı Mevkûfât, 2 c., İstanbul, Şirketi Sahhâfiyyeyi Osmaniyye Matbaası, C. II, 1318.

Minkârîzâde Yahya Efendi:

Fetâvâyı Yahya Efendi, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz B 1150.

Mohammadullah, Obaidullah:

“Hanefi Belh Ekolünde Özel Örfün Yeri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXXIV, Ekim 2019, s. 227-243, (Çevrimiçi)

http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad_34_BASKI_SON732.pdf,

30.06.2020.

Molla Hüsrev, Mehmet b. Ferâmûz:

ed-Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gururî'l-Ahkâm, 2 c., İstanbul, Fazilet Neşriyat, C. II, 1978.

Mütercim Asım Efendi:

el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, 4 c., İstanbul, Hakkâklar Çarşısı 21 Numaradaki Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi, C. II, III, IV, 1305.

en-Nîsâbü'rî, İbn Münzir:

el-İcmâ', 4. bs., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019.

Nomer, Haluk:

Vefa Hakkı, İstanbul, Beta Yayınevi, 1992.

Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/
Oktay-Özdemir, Saibe:

Eşya Hukuku, 18. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2015.

Özcan, Tahsin:

Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

Özdemir, Ahmet:

“Tüketim Amaçlı Borçlanmalarda ve İhtiyaçların Karşılmasında Faizsiz Alternatif Çözüm Önerileri” **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXXII, Nisan 2018, s. 25-45, (Çevrimiçi)

<http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/islam%20hukuku%20dergisi%2032279.pdf>, 11.08.2020.

Özel, Ahmet:

Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları, 3. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Özen, Şükrü:

“Mâtürîdî”, **DİA**, 44 c., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXVIII, 2003, s. 146-151.

Pakalın, Mehmet Zeki:

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 c., 2. bs., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, C. I, 1971.

Sahnun b. Said et-Tenûhî:

el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, 6 c., Kahire, Dârü'l-Hadis, C. V, 2005.

Saylan, Şenol:

“Hanefî Mezhebinde Yazılı Satış Sözleşmelerinde Satım Konusunun Tanımlanması: Konak Satış Senedi Örneği”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXXIII, Nisan 2019, s. 337-360, (Çevrimiçi)

http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/ihad_33_dergi514.pdf, 30.06.2020.

es-Senhûrî, Abdürrezzak:

Mesâdirü'l-Hak fî'l-Fıkhı'l-İslamî, 6 c., Beyrut, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, C. I, t.y.

Sirmen, Lale:

Eşya Hukuku, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.

Sungurbey, İsmet:

Kişisel Hakların Tapu Kütüğüne Şerhi, İstanbul, Sermet Matbaası, 1963.

Şahin, Abdullah Musab:

“Mecelle’de Vefaen Satış Sözleşmesi”, İstanbul, Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şânîzâde Mehmed Sadık:

Bedâiü's-Sukûk, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4598.

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris:

el-Umm, Riyad, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, t.y.

Şeyh Bedreddin b. Kadı Simavna:

et-Teshîl: Şerhu Letâifi'l-İşârât, 3 c., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. I, 2019.

Yargılama Usulüne Dair: Câmiu'l-Fusûleyn, Trc. H. Yunus Apaydın v.d., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.

Şeyh Nizam ve Heyet:

el-Fetâvâ'l-Hindiyye alâ Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanîfe, 6 c., 2. bs., Kahire, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, C. III, 1310.

eş-Şürünbülâli, Ebu'l-İhlas Hasan:

Gunyeti zevi'l-Ahkâm fî Buğyeti Düreri'l-Hükkâm (Dürerü'l-Hükkâm'ın içinde), 2 c. İstanbul, Fazilet Neşriyat, C. II, 1978.

Tahiroğlu, Bülent:

Roma Borçlar Hukuku, İstanbul, Der Yayınları, 2012.

Tahmaz, Abdülhamid Mahmud:

el-Fıkhu'l-Hanefî fî Sevbihi'l-Cedîd, 5 c., 2. bs., Şam, Dârü'l-Kalem, C. IV, 2009.

Tandoğan, Haluk:

Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C:I/1, 4. bs., Ankara, Olgaç Matbaası, 1985.

et-Tehânevî, Muhammed Ali:

Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn, 4 c., Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. I, 1998.

Tekinay, Selâhattin Sulhi:

Taşınmaz Mülkiyetinin Takyitleri, C. II/1, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988.

Tekinay, S.Sulhi/Akman,

Sermet /Burcuoğlu, Haluk /Altop, Atilla:

Tekinay Eşya Hukuku, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, C. I, 1989.

Turan, M. Fatih:

“Bey‘ Bi‘l-Vefa ve Bey‘u‘l-İne ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. XXVII, 2015/1, s. 117-146,

(Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/85998>, 11.08.2020.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet:

Türk Medeni Hukukunun Umumi Esasları, 4. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1951.

Medeni Hukuk, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1969.

Yavuz, Cevdet/

Acar, Faruk/Özen, Burak:

Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), 11. bs., İstanbul, Beta Basım, 2012.

Yelek, Kamil:

“Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey‘ Bi‘l-Vefanın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XXVII, Nisan 2016, s. 259-261, (Çevrimiçi)

<http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/islam%20hukuku%20dergisi%2027277.pdf>, 30.06.2020.

Yenişehirli Abdullah Efendi:

Behcetü'l-Fetâvâ, Haz. Süleyman Kaya v.d., İstanbul, Klasik Yayınları, 2011.

Zekeriyaâde Yahya Efendi:

Fetâvâyı Yahya Efendi, Ankara Adnan
Ötüken İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyonu, 06 Hk 4317.

ez-Zerkânî, Muhammed:

**Şerhu'z-Zerkânî alâ Muvattâi'l-İmam
Malik**, 4 c., Beyrut, el-Mektebetü'l-
Asriyye, C. IV, 2009.

Zevkliler, Aydın/Gökyayla, K. Emre:

Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri,
13. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2013.

ez-Zeylaî, Cemalettin Ebu Muhammed:

**Nasbu'r-Râye: Tahrîcu Ehâdisi'l-
Hidâye**, 5 c., 3. bs., Beyrut, Dârü'l-
Kütübi'l-İlmiyye, C. V, 2002.

ez-Zeylaî, Fahrüddin Osman:

**Tebyînü'l-Hakâik: Şerhu Kenzi'd-
Dekâik**, 6 c., Kahire, Bulak: el-
Matbaatü'l-Emîriyye, C. V, VI, 1315.

Zuhaylî, Vehbe:

İslam Fıkhi Ansiklopedisi, Trc. Ahmet
Efe v.d., 10 c., İstanbul, Risale Yayınları,
C. V, VI, 1991.